T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI
ANAYASA HUKUKU BİLİM DALI

BAKANLARIN SORUMLULUĞU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. Faruk BİLİR

HAZIRLAYAN
Faik BİRİŞİK

KONYA 2007

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... *I*

KISALTMALAR ..... *V*

GİRİŞ *1*

BİRİNCİ BÖLÜM

I- BAKANLAR KURULUNUN KURULUŞU **2**

II- BAKANLAR KURULUNUN YAPISI **6**

A- Başbakan **6**

1- Başbakanın Görev ve Yetkileri **9**

2- Başbakanın Görevinin Sona Ermesi **9**

B- Bakanlar **10**

1- Bakanların Atanması **11**

2- Bakanların Görev ve Yetkileri **13**

3- Bakanların Görevlerinin Sona Ermesi **13**

III- BAKANLAR KURULUNUN GÖREV ve YETKİLERİ **14**

IV- BAKANLAR KURULUNUN ÇALIŞMA USULÜ **16**

İKİNCİ BÖLÜM

BAKANLARIN SORUMLULUĞU **18**

I- GENEL OLARAK **18**

A- Bakanların Siyasal Sorumluluğu 21

1- Kollektif (Ortak) Sorumluluk **23**

2- Bireysel Sorumluluk **26**

a- Meclise Karşı Bireysel Sorumluluk **29**

b- Başbakana Karşı Bireysel Sorumluluk **32**

c- Cumhurbaşkanına Karşı Siyasi Sorumluluk **34**

3- Siyasi Sorumluluğun Harekete Geçirilme Yolları.....38

a- Parlamento Girişimi.....38

aa- Gensoru 39

bb- Güvensizlik Önergesi 42

b- Hükümet Girişimi (Güven İstemi).....43

B- Bakanların Hukuki Sorumluluğu.....46

1- Bakanların Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Kaynaklanan Hukuki Sorumluluğu.....49

2- Bakanların Görevleriyle İlgili Eylem ve İşlemlerinden Dolayı Hukuki Sorumluluğu 52

C- Bakanların Cezai Sorumluluğu……58

1- Genel Olarak……...58

2-Görev Suçlarından Dolayı Yüce Divana Sevk Edilen Bakanlar 60

a- Bahriye Eski Bakanı İhsan Bey (Eryavuz) (1928) 61

b- Ticaret Eski Bakanı Ali Cenanı (1928).....61

c- Bahriye Eski Bakanı Mahmut Muhtar Paşa (Katırcıoğlu) (1929).....62

ç- Gümrük Tekel Eski Bakanı Suad Hayri Ürgüplü(1947) 62

d- Ticaret Eski Bakanı Mehmet Baydur (1964).....62

e- Sosyal Güvenlik Eski Bakanı Hilmi İşgüzar (1981).....62

f- Gümrük Ve Tekel Eski Bakanı Tuncay Mataracı: (1981) 63

g- Bayındırlık Eski Bakanı Şerafettin Elçi: (1982) 63

ğ- Bayındırlık Eski Bakanı Selahattin Kılıç: (1982) 63

h- Devlet Eski Bakanı İsmail Özdağlar: (1985) 64

ı- Bayındırlık Eski Bakanları Safa Giray ve Cengiz Altınkaya: (1993) 64

i- Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan Ve Devlet Bakanı Recep Önal: (2004) 64

j- Eski Başbakan Mesut Yılmaz ve Devlet Eski Bakanı Güneş Taner: (2004) 65

k- Enerji ve Tabii Kaynaklar Eski Bakanları Cumhur Ersümer ve Zeki Çakan: (2004) ……...67

3- Bakanların Cezai Sorumluluk Yoluna Gidilmesinde İlk Aşama:

Meclis Soruşturması……...68

a- Meclis Soruşturmasının Hukuki Dayanakları.....68

b- Meclis Soruşturması Açılması İstemi 68

aa- Kimler Hakkında Soruşturma İsteminde Bulunulabilir 68

bb- Soruşturma İsteminde Bulanabilecek Olanlar.....69

cc- Soruşturma İsteminin Şekli 70

dd- Meclis Soruşturması İsteminin Konusu.....70

ee-Meclis Soruşturması İsteminin Kapsamı.....71

c- Meclis Soruşturması Açılması İsteminin Görüşülmesi 71

d- Meclis Soruşturma Komisyonu.....72

aa- Soruşturma Komisyonun Kuruluşu 72

bb- Komisyonun Çalışma Usulü ve Çalışma Süresi 73

cc- Meclis Soruşturması Komisyonun Görev ve Yetkileri.....74

e- Meclis Soruşturması Komisyonu Raporunun Genel Kurulda Görüşülmesi75

f- Yüce Divana Sevk Kararı ve Sonuçları.....76

4- Cezai Sorumluluk Yoluna Gidilmesinde İkinci Aşama:

Yüce Divanda Yargılama 77

a- Genel Olarak.....77

b- Bakanların Yüce Divan'da Yargılanması.....78

c- Yüce Divan'da Yargılama Usulü.....80

aa- İtham Eden.....80

bb- Savcılık Makamı.....81

cc- Savunma Makamı 81

dd- Yargılama Makamı 82

ee- Yüce Divan'da Duruşma 82

ff- Hüküm ve Yargılamanın Yenilenmesi.....85

d- Bakanların Yüce Divan Tarafından Mahkum Edilmelerinin Sonuçları .86

SONUÇ 89

KAYNAKÇA*……...*93

KISALTMALAR

ANAP	: Anavatan Partisi
Any	: Anayasa
A.Ş.	: Anonim Şirket
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
AYMKYUHK	: Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun
C.	: Cilt
CMK	: Ceza Muhakemeleri Kanunu
DÜHF	: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi
DSP	: Demokratik Sol Parti
E.	: Esas
Fed. Alm. Any	: Federal Almanya Anayasası
K.	: Karar
k.t.	: Karar Tarihi
md.	: Madde
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Vd.	: Ve Devamı
Vs.	: Ve Saire
YHGK	: Yargıtay Hukuk Genel Kurulu
YKD	: Yargıtay Kararlar Dergisi

GİRİŞ

Parlamenter rejimlerin temel özelliklerinden biri, iki başlı yürütmede devlet başkanının sorumsuzluğuna karşılık, Bakanlar Kurulunun sorumluluğudur. Parlamenter rejimlerde bakanların görevleriyle ilgili cezai ve hukuki sorumluluklarının yanında, parlamentoya karşı siyasi sorumluluğu, parlamenter rejimi, diğer temsili hükümet uygulamalarından ayıran en önemli özelliktir. parlamenter rejimi benimsemiş olan 1982 Anayasası, önceki anayasamız gibi bakanların cezai ve siyasi sorumluluklarına yer vermiştir.

Parlamenter hükümet sisteminde yürütme organının sorumlu kanadı Bakanlar Kuruludur. Siyasi anlamdaki bu sorumluluğun yanında, Bakanlar Kurulu üyelerinin cezai sorumlulukları ve hukuki sorumlulukları da söz konusu olduğundan, hatta cezai sorumluluk tarihi bakımdan siyasi sorumluluktan önce gelmektedir.

Bankaların sorumluluğunu kapsayan çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bakanlar Kurulunun kuruluşu ve Bakanlar Kurulunun yapısı ile Bakanlar Kurulunun çalışma usulleri incelenmiştir.

İkinci bölümde çeşitli açılardan bakanların sorumluluğu ele alınıp; bakanların siyasi sorumluluğu ve siyasi sorumluluğu harekete geçirme yolları, hukuki sorumlulukları, cezai sorumlulukları ve cezai sorumluluk yoluna nasıl gidildiği; bu bağlamda Meclis içi denetim yolarından biri olan Meclis soruşturması ile bakanların cezai sorumluluğu için Anayasamız özel bir yargılama makamı öngördüğünden, bu özel mahkeme olan Yüce Divan'da bakanların yargılama usulleri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

I- BAKANLAR KURULUNUN KURULUŞU

Bakanlar Kurulunun oluşturulması açısından 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları arasında temelde önemli bir ayrılık yoktur. 1982 Anayasası, Bakanlar Kurulunun oluşturulması ile ilgili olarak parlamenter rejimin özelliklerine uygun düzenleme getirmiştir[1].

1982 Anayasasının 109. maddesine göre, " Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan kurulur. Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır. Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasında Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir".

Bu maddeden anlaşıldığı gibi, Başbakanın milletvekili olması zorunludur. Bakanların ise milletvekili olması zorunlu değildir, milletvekili olmayan kişiler de eğer milletvekili seçilme yeterliliğine sahip iseler bakan olabilirler.

1982 Anayasası, yürütmenin öteki kanadı olan Bakanlar Kurulunun yapısında bir değişiklik yapmamıştır. 1982 Anayasasının 109. maddesinin, 1961 Anayasasından ayrılan tek farkı, gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca bir bakanın görevine son verilebilmesidir. Bu yetkinin, Bakanlar Kurulu içinde Başbakanı

[1] ÖZBUDUN Ergun, Türk Anayasa Hukuku, 7. Baskı,Yetkin Yayınları, Ankara 2002, s.321.

güçlendirdiği ve onu Bakanlar Kurulunun gerçek lideri haline getiren unsurlardan birisi olduğu tartışmasızdır[2].

1961 Anayasası ile kabul edilmiş olan, parlamento dışından bakan atanabilmesi usulü, 1982 Anayasası'nda da korunmuştur. Anayasaya göre, Meclis dışından atanan bakanlar, 81.maddede yazılı biçimde Meclis önünde ant içerler; bakan sıfatını taşıdıkları sürece milletvekillerinin tabi oldukları kayıt ve şartlara uyarlar ve yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar. Bunlar TBMM üyeleri gibi ödenek ve yolluk alırlar[3].

Cumhurbaşkanı, Başbakanı tek başına yapacağı işlemle atar. Bu, yetkinin niteliğinden kaynaklandığı gibi, mantık kurallarının da gereğidir. Başbakanın Cumhurbaşkanı tarafından TBMM üyeleri arasından atanması klasik parlamenter rejiminde gereğidir. Başbakanın atanmasında ortaya çıkacak sorun Cumhurbaşkanın bu atamayı yaparken istediği biçimde hareket etmekte serbest olup olmadığıdır[4].

Cumhurbaşkanının, Başbakanı seçme ve atama yetkisi elbette sınırsız değildir. Cumhurbaşkanı hukuken (Anayasaya göre) serbest olduğu halde fiilen serbest değildir. Cumhurbaşkanının Başbakanı atama yetkisi parlamenter sistemin ve partiler demokrasinin özellikleri ve gerekleri ile sınırlıdır. Parlamenter rejimlerdeki, hükümetin meclise karşı siyasi sorumluluğu ilkesi gereği, Cumhurbaşkanı atama yaparken meclisteki çoğunlukla bağlı olduğundan meclisten güvenoyu alabilecek milletvekilini Başbakan olarak atamak durumundadır. Günümüz partiler demokrasisinde bu milletvekili, mecliste bir siyasi parti çoğunluğunun bulunması halinde o partinin genel başkanıdır. Bu noktada, her ne kadar, Cumhurbaşkanının, çoğunluk partisi içinden genel başkan dışındaki bir milletvekilini de Başbakan olarak ataması hukuken (Anayasaya göre) mümkün görünse de, böyle bir davranış parlamenter rejimin gereklerinden önce partiler

---

[2] ÖZBUDUN, Anayasa Hukuku, s.293; EROĞLU, Cem, Anatüzeye Giriş ("Anayasa Hukuku"na Giriş), İmaj Yayınevi, Ankara 2005, s.342.
[3] ÖZBUDUN, Anayasa Hukuku, s.321.
[4] TANÖR, Bülent-YÜZBAŞIOĞLU, Nemci, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasası Hukuku, 2.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s.336–337.

demokrasisine aykırı düşer. Bu, genel başkanı seçen partili üyelerinin yanında, seçimlerde oy veren seçmenlerin iradesine de karşı koymak olur. Dolayısıyla, partiler demokrasisinin egemen olduğu günümüz parlamenter rejimlerinde, Başbakan adayının aslında seçmenler belirlemiş olmaktadır. Mecliste bir partinin çoğunluk sağlayamadığı, koalisyon hükümeti kurulmasının mecburi olduğu hallerde de, aynı ilkeler geçerlidir. Bu durumlarda, matematiksel olarak mecliste en çok milletvekili bulunan siyasi partinin genel başkanının güvenoyu alabilecek hükümeti kurma şansı daha fazladır. Bu nedenle, Cumhurbaşkanının bu yaklaşımla yapacağı bir atama makul sayılmalıdır. Ancak, bu bir zorunluluk değildir. Şayet partiler kendi aralarında belirledikleri bir milletvekilinin Başbakanlığında koalisyon hükümeti üzerinde uzlaşmışlar ve bunu kamuoyuna açıkça beyan etmişlerse, zaman kaybetmemek bakımından Cumhurbaşkanı koalisyon ortaklarının belirlediği bu milletvekilini de Başbakan olarak atayabilir. Cumhurbaşkanının her durumda öncelikle dikkate alması gereken ölçüt, "mecliste güvenoyu alma şansına en fazla sahip olan milletvekilini" Başbakan olarak atamaktır[5]. Cumhurbaşkanınca atanan Başbakanın mecliste güvenoyu alamaması, Cumhurbaşkanlığı makamının otoritesinin sarsabilecek bir Anayasa bunalımına neden olabilir[6].

Başbakan TBMM üyeleri arasından atandığından, TBMM üyeliği sıfatı sona ermekle Başbakanlık görevi de son bulacaktır. TBMM seçimlerinin yenilenmesi veya dönem süresinin sona ermesi nedeniyle genel seçimlerin yapılması durumunda Başbakanın görevinin de sona ermesi gerekir. Çünkü Başbakanın yeni oluşturulan Meclisten güvenoyu alması gerekmektedir. Anayasada açık olarak belirtilmemiş olmakla birlikte Meclisin her ne biçimde olursa olsun yeniden seçilmesi durumunda Cumhurbaşkanının Başbakanı atama işleminin de yenilenmesi gerekir[7].

1982 Anayasası, bakanları atama ve görevlerine son vermede öncelikli ve asıl yetkiyi Başbakana vermiştir. Bakanların atanması ve

---

[5] TANÖR-YÜZBAŞIOĞLU, s.337; ÖZER, Atilla, Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Hükümetin Kuruluş Yöntemleri, Ankara 1981, s.142.
[6] ÖZBUDUN, Anayasa Hukuku, s.322.
[7] ARSEL, İlhan, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Ankara 1962, s.378.

görevlerine son verilmesi Başbakan ve Cumhurbaşkanının ortak işlemi biçiminde gerçekleşmekte ise de, bu işlemin odak noktası Başbakan olmaktadır. Çünkü, Cumhurbaşkanı Başbakanın önerisini almadan bakan atamayacağı gibi, Başbakanın önerisi olmadan bir bakanı görevden de alamaz. Ayrıca, Cumhurbaşkanının Başbakanın belirlediği bakanları, bakan olma vasıflarını taşımama ve mahkemelerce saptanmış suçluluk hali gibi hukuki nedenler dışında, siyasi nedenlerle atamama yetkisi mevcut değildir. Cumhurbaşkanı, Başbakanın seçtiği bir bakanı siyasi tercihlerle atamamazlık yapamaz. Aksi takdirde, esasen Başbakana ait bir alan olan aktif politikaya katılmış olur. Anayasa ise, Cumhurbaşkanının aktif politikanın dışında tutma gayesindedir. Kaldı ki, Anayasanın 112. maddesi gereğince, hükümetin genel siyasetini belirleyen ve bu siyasetin yürütülmesinden Meclise karşı bireysel ve birlikte sorumluluğu olan Bakanlar Kurulunun başkanı Başbakanın programını ve siyasetini uygulayacağı kabine arkadaşlarını seçme yetkisi vardır ve olması da gerekir. Bu Bakanlar Kurulunun en önemli özellikleri olan birlik, dayanışma, homojenlik, muhtar olmanın ve partiler demokrasisinde parti içi dengelerin bir gereğidir. Aynı gerekçelerle, Cumhurbaşkanı, Başbakanın birlikte çalışmayı istemediği ve görevden alınmasını önerdiği bakanı veya bakanları görevden almak mecburiyetindedir. Keza, bakanların Cumhurbaşkanına karşı siyasi sorumluluğu olmadığından, Başbakanın önerisi olmadan ya da Başbakana rağmen, Cumhurbaşkanı bir bakanı görevden alamaz[8].

Bakanlar Kurulu, Başbakanın seçtiği bakanların Cumhurbaşkanınca atama işlemiyle birlikte kurulmuş olur ve göreve başlar. Bakanlar Kurulunun kurulması ve göreve başlaması için TBMM'nin güvenoyunu beklemesi söz konusu değildir. Fakat, Bakanlar Kurulunun kuruluşu ile birlikte, Bakanlar Kurulunun listesi tam olarak TBMM'ye sunulur. Mecliste tatilde ise, toplantıya çağırılır. Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir bakan tarafından, Mecliste okunur ve güvenoyuna başvurulur. Güvenoyu için

[8] TANÖR-YÜZBAŞIOĞLU, s.338.

görüşmeler programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır. Bakanlar Kurulunun güvenoyu almış sayılması için, özel bir çoğunluk öngörülmemiştir. Güvenoylaması Anayasanın 96. maddesine göre yapılır. Yani, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir. Bu konuda özel bir çoğunluk aranmamakla, hükümetin kuruluşunu kolaylaştırma amacı hedeflenmiştir. Güvenoyu için görüşmelerin, programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlamasının amacı, program üzerinde görüş bildirecek olan milletvekillerine ve siyasi parti grupları sözcülerine hazırlanma imkanı vermektir. Oylamanın, görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra yapılması, milletvekillerinin o anki duygu ve heyecanlarıyla değil, iyice düşünerek oy kullanmalarını sağlama amacıyladır[9].

II- BAKANLAR KURULUNUN YAPISI

Bakanlar Kurulu yürütmenin en önemli organı ve sorumlu kanadıdır. Yürütme yetkilerini fiilen kullanan ve ülkeyi yöneten devlet faaliyetlerine belli bir yön tayin ederek bunun gerçekleştiren organ Bakanlar Kuruludur.[10] Yürütmenin asıl icracı ve siyasetin sorumlu kanadı olan Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan oluşan kolektif bir karar organıdır[11].

A- Başbakan

Bakanlar Kurulunun başkanı Başbakandır. Başbakan sadece Bakanlar Kurulunun biçimsel açıdan başkanı konumunda olmayıp hem hukuksal hem siyasal açıdan güçlü bir konumdadır[12]. Başbakan hükümet

[9] ÖZBUDUN, Anayasa Hukuku, s.322.
[10] TUNÇ, Hasan-BİLİR, Faruk, Anayasa Hukuku Uygulamaları, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2002,s.38.
[11] ERDOĞAN, Mustafa, Anayasa Hukuku, 3. Baskı, Orion Yayınevi, Ankara 2005, s.270; ÖZBUDUN, s.294.
[12] ARMAĞAN, Servet, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, İstanbul 1978, s.27.

yapısının ve anayasanın temel taşı, kabinenin birinci adamı ve kabinenin lideridir. Başbakan kuvvetiyle ve içinde bulunduğu durum dolayısıyla modern kabinenin odak noktası haline gelmiştir[13]

Bakanlar Kurulu içinde Başbakanın özel bir siyasi liderlik statüsü vardır. Gerçi Başbakan, bakanların idare hukukundaki anlamından hiyerarşik amiri değil ama Anayasaya göre Başbakan, Bakanlar Kurulun başkanı olarak, bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesinin gözetir. Bu kural onun Bakanlar Kurulu içinde özel bir konuma sahip olmasının sağlamaktadır. 1961 Anayasasında yer alan bu kuralın dışında 1982 Anayasası, bakanların Başbakana karşı sorumlu olduklarını; Başbakanın, bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve düzeltici önlemleri almakla yükümlü olduğunun ifade etmiştir. Başbakanın, bir bakanın azlini Cumhurbaşkanından isteyebilme yetkisi de buna eklendiğinde, 1982 Anayasasının Bakanlar Kurulu içinde Başbakanın durumunu önemli ölçüde güçlendirmiş olduğu söylenebilir[14].

Bu düzenlemeleri, kabine ve kolektif sorumluluk sistemini kaldıran Başbakan ile bakanlar arasındaki ilişkiyi, yönetsel ast-üst ilişkisi durumuna getiren bir düzenleme olarak düşünmemek gerekir. Bakanlar Kurulu içinde Başbakanın konumunu önemli ölçüde güçlendirici bu düzenlemeler, Bakanlar Kurulunca saptanmış olan politikaların bir uyum içinde, hukuka uygun olarak yürütülmesine yönelik düzenlemelerdir. Ülkenin iç ve dış politikasından bir bütün olarak, yine Bakanlar Kurulu sorumludur[15].

Klasik sistemde, Başbakan da diğer bakanlar gibi bir bakandır[16]. Bakanların aksine Başbakan TBMM üyesi olmak zorundadır. Başbakanın TBMM üyesi olması şartı onun modern anayasal sistemdeki rolüne ve konumuna uygundur[17]. Aynı zamanda Başbakanın seçmenler önünde

---

[13] ÖZER, s.87.
[14]ÖZBUDUN, Anayasa Hukuku, s.323.
[15] GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, Anayasa Hukuku, 13.Baskı, Ankara 2004, s.254.
[16] TURHAN, Mehmet, Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, DÜHF Yayınları, Diyarbakır 1989, s.133.
[17] GÖREN, Zafer, Anayasa Hukukuna Giriş, İzmir 1997, s.238.

sorumluluğunun tecelli edebilmesi için TBMM'den olması zaruri görülmüştür[18]. Ancak Başbakanın Bakanlar Kurulu içinde özel bir siyasi liderlik konumu olduğundan, Başbakan bakanların hiyerarşik üstü olmamakla beraber, Bakanlar Kurulu içinde eşitler arasında birincidir[19].

İdare hukuku anlamında amir denildiğinde bir hiyerarşinin varlığını kabul etmek mecburiyetindeyiz. Başbakanın, bakanların "en üst amiri" olması ortak sorumluluk ilkesinin zedeler. Çünkü eğer bakanlar, Başbakanın emirlerine uymak ve bu emirlere uygun olarak görevlerinin ifa etmek mecburiyetinde iseler, Meclise karşı siyasal açıdan sorumlu olarak yalnızca Başbakan kalacaktır. Oysa parlamenter sistemlerde Bakanlar Kurulu ortak bir kurul niteliğindedir. 1982 Anayasanın temel kuralı Bakanlar Kurulunun hükümetin genel siyasetinin yürütülmesinden birlikte sorumlu olmasıdır. Ayrıca, Anayasamız bakanların kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden kişisel olarak Meclise karşı sorumlu olduklarını kabul etmektedir. Eğer, Başbakan bakanların üstünde bir amir ise, bakanların Meclise karşı kişisel sorumluluklarının da bir anlamı kalmaz. Bu nedenlerden ötürü, Başbakanı bakanlıkların amiri durumuna getirecek yasal düzenlemeler Anayasaya aykırı olacaktır. Parlamenter rejimin ruhuna uygun olan, Başbakanı hukuksal açıdan değil, siyasal açıdan güçlendirmektir[20].

Hükümet yapısının ve anayasanın temel taşı olan Başbakan 1982 Anayasasının 109. maddesinin 2. fıkrasına göre "Başbakan, Cumhurbaşkanınca Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır". Görüldüğü gibi, Başbakan olarak atanmak için Anayasanın öngördüğü tek şart, TBMM üyesi olmaktır. Başbakanı atama, Cumhurbaşkanı için aynı

---

[18] ÖZER, s.140.

[19] ATAR, Yavuz, Türk Anayasa Hukuku, 4.Baskı, Mimoza Yayınevi, Konya 2007, s.269.

[20] TURHAN, s.129–130; GÖZLER'e göre, "günümüzde başbakan ile bakanlar arasında eşitlik değil, hiyerarşik bir ilişki vardır. Modern parlamenter demokrasilerde, başbakanın bu üstünlüğü sadece siyasi planda değil, aynı zamanda hukuki plandadır da. Diğer bir ifadeyle, başbakanın üstünlüğü, günümüzde, anayasal temeller üzerine kuruludur. Bir kere, bakanlar, başbakanın önerisi üzerine atanmakta ve görevden alınmaktadırlar. Başbakanın bir bakanı görevden alma yetkisi, ona bakanlar üzerinde tartışmasız bir üstünlük sağlamaktadır. Keza, başbakan, bakanlardan önce atanmaktadır. Bu da başbakana bir üstünlük sağlamaktadır", GÖZLER, Kemal, Devletin Genel Teorisi, , Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2007, s. 275.

zamanda bir görevdir. Bir hükümetin kurulması gerektiğinde, Cumhurbaşkanı ülkenin en kısa zamanda hükümete kavuşması ve yürütme işlerinin askıda kalmaması için Başbakanı bir an önce atamakla sorumludur[21].

1- Başbakanın Görev ve Yetkileri

Başbakanın, diğer bakanların imzalarına gerek olmaksızın kullanabileceği bazı yetkiler ve yerine getireceği görevlerde bulanmaktadır[22]. Bunlar:

1. Bakanları seçmek ve Görevlerinden Alınmalarını Önermek (Any. md.112)

2. Bakanlar Kuruluna Başkanlık Etmek (Any. md.112).

3. Bakanlıklar Arasında İşbirliğini Sağlamak (Any. md.112).

4. Bakanların Görevlerinin Yerine Getirilmesinin Gözetmek (Any. md.112).

5. Hükümetin Genel Siyasetinin Yürütülmesinin Gözetmek (Any. md.112).

6. Milli Güvenlik Kuruluna Katılmak (Any. md.118).

7. Yönetmelik Çıkarma Yetkisi (Any. md.124).

2- Başbakanın Görevinin Sona Ermesi

Başbakanın görevinin sona ermesi çeşitli durumlarda olabilir. Başbakanın görevinin sona ermesi, aynı zamanda Bakanlar Kurulunun görevinin sona ermesi anlamına gelir[23]. Başbakanın görevinin sona ermesine gerektiren nedenler şunlardır:

1. Ölüm

2. İstifa

3. Milletvekilliği sıfatının sona ermesi

4.TBMM seçimlerinin yenilenmesi

---

[21] KERSE, Ahmet, Türkiye'de 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı, İstanbul 1973, s.102.
[22] GÖZLER, Kemal, Anayasa Hukukuna Giriş , Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2002, s.299-300.
[23] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s.299.

5. Yüce Divana sevk

6. Güvensizlik oyu

7. Cumhurbaşkanlığına seçilme.

B- Bakanlar

Bakanlar, bakanlık kuruluşlarının en üst amiridir. Bakanlıklar, devletin üstlendiği kamu hizmetlerinin konularına göre uzmanlaşmış ve örgütlenmiş bölümlerdir. Devletin idare teşkilatında kamu hizmetleri arasında bir işbölümü yapılmış ve bu iş bölümü uyarınca her bir bakanlık, belli bir veya benzer birkaç kamu hizmeti ifa etmek üzere kurulmuştur. Bu nedenle, bakanlıkların devlet tüzel kişiliğinden ayrı bir tüzelkişilikleri bulunmamaktadır. Her bir bakanlık, ifa ettiği kamu hizmetini bağımsız olarak değil, devlet tüzelkişiliği adına yürütmekte ve bu hizmet alanında devlet tüzelkişiliğini temsil etmektedir[24].

Bir veya bir grup kamu hizmetini karşılamak üzere kurulan her bir bakanlığın başında siyasal bir kişi olan bakan bulunur. Bakanlar, bakanlık hizmetlerini mevzuata, hükümetin genel siyasetine uygun olarak yürütmekle ve bakanlığın faaliyet alanına giren konularda diğer bakanlıklara işbirliği ve koordinasyonu sağlamakla görevlidirler. Bakan bakanlık merkez, taşra ve yurt dışı örgütü ile bağlı ve ilgili kuruluşların faaliyetlerini, işlemlerini ve hesaplarını denetlemekle görevlidirler[25].

Hukuksal açıdan bakanlıklar, birbirine eşit ve aynı statüye sahip sayılırlar. Ancak, hem dünyada hem de ülkemizde Maliye Bakanının kabine içinde özel bir konumu vardır. Bunun nedeni hemen hemen her öneri ve tartışmanın mali bir boyutunun mevcut olmasıdır. Ülkemizde Bakanlar Kurulu kararlarından bakanlar şu sırayla yer alırlar. Adalet Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Maliye ve

[24]GÜNDAY, Metin, İdare Hukuku, 2. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara 1997, s.262–263.
[25]TURHAN, s.136.

Gümrük Bakanlığı ve diğerleri. Ön sıralarda yer alan bu beş bakanlığın diğer bakanlıklardan uygulama da daha önemli oldukları söylenebilir[26].

Ülkemizde iki çeşit bakan bulunmaktadır. Bunlardan bir bölümü bakanlıkları olan bakanlar, bir bölümü de bakanlıkları olmayan devlet bakanlıklarıdır. Devlet bakanı atamak özellikle 1961 Anayasası döneminde başlamış ve bir teamül haline dönüşmüştür. Devlet bakanları Başbakana yardım etmek, Bakanlar Kurulunda koordinasyonu sağlamak, önem ve öncelik taşıyan konularda deney ve bilgilerinden yararlanılmak amacıyla atanan bakanlardır. Uygulamada devlet bakanları da Başbakanlığa bağlı kuruluşlar nedeniyle, diğer bakanlar gibi idari görevler yapmaktadırlar[27].

1- Bakanların Atanması

Anayasamızın 109. maddesinin 3. fıkrasına göre, "Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilime yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır". Anılan düzenlemenin 1961 Anayasası'ndan ayrılan tek yönü, Başbakanın önerisi üzerine bakanların Cumhurbaşkanınca görevden alınması kuralıdır. Bunun dışında, 1961 Anayasası'ndaki, Bakanlar Kurulunun kuruluşuna ilişkin düzenleme, 1982 Anayasası'nda da aynen korunmuştur.

Görüldüğü gibi, Başbakanın milletvekili olması şart iken, bakanlar için milletvekili olma şartı aranmamıştır. 1982 Anayasası'na göre de, 961 Anayasası'nda olduğu gibi, TBMM dışından bakan atanması mümkündür. Anayasamız, TBMM üyeleri dışından atanan bakanların da "milletvekili seçilme yeterliğine" sahip olması şartını aramıştır. O halde bir bakan ister TBMM üyeleri arasından, ister dışarıdan seçilsin, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmalıdır[28].

---

[26] TURHAN, s.137.
[27] TURHAN, s.136.
[28] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s.300.

Başbakan TBMM dışından, milletvekili seçilme yeterliğine sahip kimseler arasından istediği kişiyi bakan seçebilir[29]. Anayasamız TBMM dışından seçilecek bakanların sayısını sınırlamamıştır. Başbakanın Meclis üyeleri arasından belirlenmesinin diğer bakanların meclisin içinden ve dışından belirlenmesinin nedeni, Başbakanın Bakanlar Kurulunun temel öğesi oluşundan kaynaklanmaktadır. Hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetmekle Başbakan görevlidir. Bu nedenle Başbakanın seçmenler nezdindeki sorumluluğunun gerçekleşebilmesi için TBMM üyeleri arasından seçilmesi zorunludur[30].

Meclis dışında atanan bakanların diğer bakanlardan farklı bir konumda olmamalarını sağlamak amacıyla Anayasamız bunların TBMM üyeleri gibi yasama bağışıklıklarından faydalanacaklarını, yasaklamalar bakımından da aynı statüye tabi olacaklarının öngörmüştür[31].

Anayasamıza göre, bakanı seçme yetkisi Başbakana aittir. Başbakan, milletvekili olan veya milletvekili seçilme yeterliliğine sahip herhangi bir kişiyi bakan olarak seçilir. Bu konuda Başbakanı sınırlayan bir hukuk kuralı yoktur. Bu tamamen Başbakanın siyasi takdirinde olan bir husustur. Başbakanın siyasi takdirinin yerindeliği, daha sonra TBMM tarafından denetlenecektir. Zira, Anayasanın 110. maddesine göre bakanların tam listesi TBMM'ye sunulur ve Meclisten güven oyu istenir. Başbakanın bakan olacak seçtiği kişilerin yerindeliği TBMM tarafından denetlenir. Bakanlar Başbakanca seçilmektedirler, fakat Cumhurbaşkanınca atanmaktadırlar. Bakan atama işlemi Cumhurbaşkanın tek başına yapabileceği bir işlem değildir. Cumhurbaşkanı, bu yetkisini ancak Başbakanın önerisi üzerine kullanabilir[32].

---

[29] YAVUZ, K. Haluk, Türkiye'de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi, Ankara 2000, s. 174.
[30] GÖREN, Anayasa Hukukuna Giriş, s.168.
[31] GÖREN, Anayasa Hukukuna Giriş, s.168.
[32] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s.300-301.

2- Bakanların Görev ve Yetkileri

Bakanlar Kurulunun görev ve yetkileri aynı zamanda bakanlarla da ilgilidir. Ancak, bakanların bunların dışında kendi başlarına kullanabilecekleri görev ve yetkileri de vardır. Bu yetkiler istisnaen doğrudan Anayasadan kaynaklanmış olabilir. Örneğin, Adalet, Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanları, Milli Güvenlik Kuruluna katılma yetkisine sahiptir. Yine açık olan bakanlıklarla, izin veya özürlü olan bir bakana diğer bir bakanın vekalet etme görev ve yetkisi de Anayasa tarafından öngörülmüştür. Bakanların doğrudan Anayasadan kaynaklan bir diğer yetkisi de yönetmelik çıkarma yetkisidir[33].

Anayasamızın 113. maddesinin 1. fıkrası, Bakanlıkların kurulması, kaldırılması ve bakanların görev ve yetkilerin düzenlenmesin kanunla olacağının öngörmektedir. Bakanların görev ve yetkileri 27 Eylül 1984 tarih ve 3046 Sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir[34]. Bakan; bakanlığın yürüttüğü hizmet alanında devlet tüzelkişiliğini temsil etme, hem başkent teşkilatı ve taşra teşkilatında hem de ayrı bir tüzelkişiliği olmayan bakanlık bağlı kuruluşlarında çalışan tüm görevliler üzerinde hiyerarşi, bakanlığın görev alanına giren kanunların uygulanmasını sağlamak amacıyla yönetmelikler çıkarma, genel bütçe ile bakanlığın emrine verilen paraları harcama ve kanunlarda öngörülen hallerde, tüzel kişiliğe sahip bakanlık bağlı kuruluşları ile ilgili kurulları üzerinde idari vesayet yetkileri sahiptir [35].

3- Bakanların Görevlerinin Sona Ermesi

Başbakanın aksine bir bakanın görevinin sona ermesi Bakanlar Kurulunun görevini sona erdirmez. Görevi son bulan bakanın yerine

---

[33] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s.301-302.
[34] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s.302
[35] GÜNDAY, s.265–266.

Başbakan yeni bir bakan seçer ve bu kişi Cumhurbaşkanı tarafından bakan olarak atanır[36]. "Atamaya yetkili olan, görevden almaya da yetkilidir" kuralını, Cumhurbaşkanının bakanları görevden uzaklaştırmasına tam olarak uygulama olanağı yoktur. Özellikle Bakanlar Kurulu Meclisten güvenoyu aldıktan sonra, Cumhurbaşkanın Başbakanın istemi olmadan bir bakanı görevden uzaklaştırması parlamenter sistemin gelenekleri ile bağdaşmaz [37].

Anayasamızın 109. maddesi bakanların nasıl görevden alınacaklarını açıkça hükme bağlamıştır. Anayasamızın 109. maddesine göre " gerektiğinde Başbakanın öneresi üzerine Cumhurbaşkanınca (bakanların) görevlerine son verilir ". O halde, bakanı görevden alma yetkisi esas itibariyle Başbakana ait bulunmaktadır. Görevden alma işlemi Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından yapılmaktadır. Bakanların görevleri; azil, ölüm, istifa, milletvekilliği seçilme yeterliliğin kaybı, Yüce Divan'a Sevk, Gensoru ve Başbakanın görevinin sona ermesiyle son bulmaktadır [38].

III- BAKANLAR KURULUNUN GÖREV ve YETKİLERİ

Bakanlar Kurulunun görev ve yetkilerinin neler olduğunu kesin olarak belirleyebilmek mümkün değildir. Çünkü, Bakanlar Kurulunun görevleri ve yetkileri, Anayasada ve kanunlarda tadadi bir biçimde belirtilmemiştir. Ayrıca, Bakanlar Kurulu idarenin merkez teşkilatıdır ve genel olarak kanunların uygulanması ile ilgili görevleri yerine getirir. Dolayısıyla yeni kanunlar Bakanlar Kuruluna yeni görev alanları açınca, Bakanlar Kurulunun görev alanları da genişleyecektir. Aynı şekilde yeni kanunların, Bakanlar Kurulunun görev alanlarını daraltması da mümkündür[39].

---

[36] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s.301.
[37] GÖZÜBÜYÜK, s.250.
[38] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s.301.
[39] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.68; TURHAN, s.144

Anayasalarda ayrıca ve açık bir hüküm bulunmamakla beraber parlamenter rejim uygulayan ülkelerde, Bakanlar Kurulunun görev ve yetkileri çok kapsamlıdır. Mutlak monarşide devlet başkanına ait olan yürütme alanına ilişkin bütün yetkileri fiilen Bakanlar Kurulu kullanır. Üstelik günümüzde devletin sosyal ve ekonomik görevleri sonucu, Bakanlar Kurulunun faaliyet alanı öncesiyle kıyaslanamayacak ölçüde genişlemiştir[40]

Parlamenter rejimlerde, Bakanlar Kurulu devlet başkanına ait yürütme alanına ilişkin yetkileri parlamentonun denetimi altında kullanmakla, devlet başkanı ve parlamento arasında köprü görevi görür. Parlamenter rejimlerde, Bakanlar Kurulunun kurul olarak kullanabileceği yetkilerde yukarıda incelediğimiz Başbakanın veya bakanların tek başına kullanabilecekleri yetkilerden ayırmak, Bakanlar Kulunun yapısı ve çalışma sisteminden dolayı pek de kolay değildir[41].

Siyasal bir organ olan Bakanlar Kurulu, yürütmenin genel karar organıdır. Anayasanın ve kanunların kendisine verdiği görevleri yerine getirdiği gibi, kanunların uygulanmasıyla ilgili bütün görevleri yerine getirir. Bakanlar Kurulu, yasama ve yargı fonksiyonuna giren işlemleri yapmamak şartıyla yürütme fonksiyonu alanına giren her işlemi yapabilir. Ancak, yürütme alanına giren bu işlemlerinde Bakanlar Kurulu, bir kanuna dayanmak zorundadır. Bakanlar Kurulunun yaptığı işlem Anayasaya ve kanunlara aykırı olmamak zorundadır. Bu nedenle, Bakanlar Kurulunun yürütme alanına giren görev ve yetkileri tespit edilirken, Bakanlar Kurulunun yaptığı işlemin bir kanuna dayanması; Anayasaya ve kanunlara aykırı olmaması gerekir[42].

Bakanlar Kurulunun görevlerini genel anlamda ülkenin yüksek yönetimi biçiminde ifade edilebilir. Anayasamıza göre, Bakanlar Kurulunun ana görevi "genel siyaseti" yürütmektir. Yani Bakanlar Kurulu ülkenin genel siyasetini yürütür, kanunların yetkili kıldığı konularda idari işler tesis

---

[40]TANÖR-YÜZBAŞIOĞLU, s.342.
[41] TANÖR-YÜZBAŞIOĞLU, s.342.
[42] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s.297.

edebilir, tüzük ve yönetmelik çıkarabilir ve bazı yüksek memurları atama görevini yerine getirir. Hükümet programını hazırlamak ve bunu uygulamaya geçirmekte bir yüksek yönetim faaliyetidir. Bakanlar Kurulunun Anayasada belirtilen görev ve yetkileri ise; kanun hükmünde kararname çıkarmak, tüzük çıkarmak, olağanüstü hal rejimlerinin ilanı, kanun teklif etmek, bütçeyi hazırlamak, Genel Kurmay Başkanı'nın atanmasını teklif etmek, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni toplantıya çağrılmasını istemektir[43].

IV- BAKANLAR KURULUNUN ÇALIŞMA USULÜ

Bakanlar Kurulu Başbakanın başkanlığında ortak çalışan bir kuruldur. Anayasamıza göre, gerekli gördüğü hallerde Cumhurbaşkanı da Bakanlar Kuruluna başkanlık edebilir. Ancak uygulamada Cumhurbaşkanının Bakanlar Kuruluna başkanlık etmesi pek nadirdir. Anayasamıza göre, olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilanı ve bu dönemlerde kanun hükmünde kararnamelerin çıkarılmasına ilişkin Bakanlar Kurulu toplantılarına Cumhurbaşkanının başkanlık edeceği bir zorunluluktur. Buna göre, bazı önemli kararlar ancak Cumhurbaşkanının başkanlık ettiği Bakanlar Kurulunda alınabilecektir[44].

Bakanlar Kurulu kararlarının oybirliği ile alır. Karara katılmak istemeyen bakan veya bakanlar Başbakanın kararda ısrar etmesi halinde uygulamada çekilmek zorunda kalmaktadırlar. Aksi takdirde Başbakanın teklifi üzerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir[45]. Bakanlar Kurulunun birçok yönetsel işlerle uğraşması nedeniyle, uygulamada Bakanlar Kurulu toplantıları gizli olarak yapılmakta, görüşmeler tutanağa

[43] TUNÇ-BİLİR, s.39.
[44] GÖZÜBÜYÜK, s.254-255
[45] ATAR, s.272.

geçirilmemekte ve kararlar çoğu kez herhangi bir görüşme ve tartışma yapılmaksızın "elden imza" yolu ile alınmaktadır[46].

Bakanlar Kurulunun çalışma usulüne ilişkin olarak Anayasamızda çok az kural bulunduğundan, Bakanlar Kurulunun çalışmaları belli usullere bağlanmamıştır. Bakanlar Kurulunun çalışmaları teamül ve uygulamalara göre yürütülmektedir. Bakanlar Kurulunun çalışma yol ve yöntemi, bir iç tüzük ile düzenlememiştir. Bakanlar Kurulunun çalışmalarını teamül ve uygulamalar göre yürütmesi, belirsiz ve yetersiz kaldığından, çalışma usulüne dair bir iç tüzük çıkarılması yararlı olacaktır[47].

[46] GÜNDAY, s.271.
[47] ATAR, s.272.

İKİNCİ BÖLÜM

BAKANLARIN SORUMLULUĞU

I- GENEL OLARAK

Bakanların kendilerine verilen görev ve yetkilerinin bir müeyyidesi olarak sorumluluklarının da kabul edilmesi gerekir. Çünkü kanunen yetki sorumluluk mukabilinde verilir[48]. Gerçekten, sorumluluk kabul edilmediği takdirde görev ve yetkiyi düzenleyen hükümler hukuki değerlerinden çok şey kaybederler. Bundan dolayıdır ki görev ve yetkiyle ilgili kurallar daima sorumluluk hakkındaki kurallarla tamamlanması gerekir[49].

Burada söz konusu olan sorumluluk, bakanların görevleriyle ilgili olan sorumluluktur. Bakanların görevleriyle hiçbir ilgisi olmayan ve sadece şahsi fiillerinden doğan sorumlulukları, Anayasa hukukuna ait bir mesele değildir[50].

Bakanlar da diğer vatandaşlar gibi şahsi işlem ve eylemlerinden sorumludurlar. Örneğin kira borcunu ödemeyen bir bakanın genel hukuk kaidelerine göre sorumluluğu söz konusudur. Trafik cezasını ödemeyen bir bakan hakkında icra takibi yapılabilir. Yine şahsi fiilleri suç teşkil ediyorsa, bunlardan dolayı cezai sorumlulukları da vardır. Bir kimseye karşı etkili eylemde bulunma veya bir bakanın herhangi bir kimseye hakaret etmesi halinde cezai sorumluluğu söz konusu olur[51].

Bakanlara da görevleriyle ilgili olmayan suçlarından dolayı, milletvekillerine uygulanan kurallar uygulanır. Bakanların tutuklanması,

---

[48] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s. 125.
[49] BİLGE, Necip, Bakanların Görev ve Sorumları, Ankara 1956, s. 23.
[50] BİLGE, s. 23.
[51] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.125.

sorguya çekilmesi ve yargılanmaları için, Anayasanın 83. maddesi gereğince yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması gerekir. Yasama dokunulmazlıkları kaldırıldıktan sonra genel mahkemelerde yargılanırlar[52]. Bu konuda Anayasa ve İçtüzük hükümleri, milletvekillerine olduğu gibi, bakanlar hakkında da aynen uygulanır[53].

Görüldüğü gibi, bakanların şahsi sorumluluklarını gerektiren bir işlem veya eylemlerinin ortaya çıkması halinde, kendileri hakkında Anayasamızın milletvekillerinin dokunulmazlığını düzenleyen hükümleri saklı kalmak kaydıyla tüm vatandaşlar için geçerli olan hukuk kurallarının uygulanması gerekiyor. Gerçi bu noktayı Anayasamız açıklamamıştır. **Fakat Anayasada sadece görevden doğan işler için hüküm konulmuş ve özel bir yargılama mercii gösterilmiş olması, bakanların şahsi işlerinin genel hukuk kurallarına tabi olacağı ve bu işlerin adli yargı koluna mensup mahkemelerde ihtilafın çözüleceği ve bakanların suça konu şahsi fiillerinden dolayı adliye yargı koluna mensup ceza mahkemeleri tarafından yargılanacakları kendiliğinden meydana çıkmaktadır[54].** Çünkü, herkes hakkında geçerli olması gereken genel hükümlerden bazı kişi veya işlerin müstesna tutulması için bu konuda özel ve açık bir hükmün varlığı icap eder. Aksi takdirde genel hükümler herkes hakkında aynı biçimde tatbik edilir. Bakanların da şahsi işlerinin başka usule tabi olacağını gösteren ayrı özel hükümler bulunmadığına göre, bakanlar hakkında da genel kuralların tatbik edilmemesi için bir neden yoktur[55].

Bakanların görevleriyle ilgili işlem ve eylemlerinden kaynaklanan sorumlulukları üçe ayrılır. Bu ayrım, uygulanan yaptırımın niteliğine göre yapılmaktadır. Bunlar; Bakanların görevlerinden çekilmek veya parlamento tarafından görevlerine son verilmesi suretinde tecelli

---

[52] TANÖR-YÜZBAŞIOĞLU, s.349; GÖZÜBÜYÜK, s. 256; BİLİR, Faruk, 1982 Anayasası'nda Bakanlar Kurulu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya1997,s.55.
[53] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu s.125.
[54] BİLGE, s.23.
[55] BİLGE, s.23.

eden siyasi sorumluluk[56]; bakanlar hakkında cezai bir müeyyidenin uygulanması şeklinde beliren cezai sorumluluk ve bakanların kanuna aykırı olan fiil ve işlemlerinden ortaya çıkan zararı tazmini suretinden gözüken hukuki sorumluluktur[57].

Yukarıda belirttiğimiz gibi bu ayırım, sorumluluğun neticesine veya yaptırımına göre yapılmış bir ayrımdır. Yoksa yapılan işin mahiyetine göre yapılan bir ayırım değildir. Yani bir bakan görevini yerine getirirken aynı zamanda üç tür sorumluluğa da giren bir işlem veya eylemde bulunmuş olabilir. Bu üç çeşit sorumluluktan hangisinin söz konusu olduğu, eylem ve işlemin neticesine göre belirlenir. Örneğin bir bakanın izlediği yanlış bir politika, siyasi sorumluluğuna neden olabildiği gibi, bazen hukuki ve cezai sorumluluğuna da neden olabilir[58]. Aksi durumda söz konusu olabilir. Örneğin, cezai sorumluluk siyasi sorumluluğa da neden olabilir. Yüce Divan'a sevk edilen bir bakan, Yüce Divanda yapılan yargılama neticesinde mahkum olması halinde, hem cezai sorumluluğu hem de siyasi sorumluluğu söz konusu olur. Hatta fiilin çeşidine göre, aynı fiil nedeniyle ilgili bakanın hukuki sorumluluğu da söz konusu olabilir[59].

Bakanların görevleriyle ilgili işlem ve fiillerinin hukuki ve cezai yaptırıma bağlanmış olması, kanun önünde eşitlik ilkesinin de bir gereğidir. Gerçekten demokratik rejimlerde bakanlar, görevlerini yerine getirirken işledikleri haksız fiillerden, diğer tüm kamu hizmeti gören kişiler gibi hukuki ve cezai şekilde sorumlulukları söz konusudur[60]. Belirtmek gerekir ki, bakanların sorumluluğuna ilişkin açıklamalar kural olarak Başbakan için de geçerlidir.

---

[56] TANÖR-YÜZBAŞIOĞLU, s.346; BİLGE, s.23.
[57] BİLGE, s.23.
[58] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.128.
[59] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.128.
[60] TÜLEN, Hikmet, Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması, Mimoza Yayınları, Konya 1999, s.37.

A- Bakanların Siyasal Sorumluluğu

"Bakanların siyasi sorumluluğu parlamenter rejimin temel kuralı ve önde gelen özelliğidir"[61]. Bu sorumluluk, parlamentonun güvenini herhangi bir nedenle yitiren bakanların görevlerine parlamento tarafından son verilebilmesi anlamına gelir[62].

Siyasi sorumluluğu, "bir bakanın veya Bakanlar Kurulunun bir işlem veya eylemi dolayısıyla parlamentonun güvenini yitirmesi neticesi düşmesi, görevinden çekilmek zorunda kalması"[63] ya da "bakanların parlamentonun güvenini kaybettikleri taktirde iktidardan çekilmekle sorumlu olmaları"[64] biçimde tanımlayanlar olduğu gibi "bakanların parlamentonun veya devlet rejiminin güvenini kaybetmeleri neticesinde görevden ayrılmak mecburiyetinde kalmaları"[65] şeklinde tanımlayanlar da vardır. Ayrıca, siyasal sorumluluk kabine için "kabinenin milli temsilin ekseriyetinin güvenini kaybettiği gün istifa etmesi"; bakan için ise "siyaseti tasvip edilmeyen bakan veya bakanların çekilmeye zorunlu olması"[66] şeklinde tanımlanmaktadır.

Siyasal sorumluluk için kişisel bir kusur, ihmal veya suç aranmaz. Siyasi sorumluluğu gerektiren sebepleri hiçbir anayasa açıklamadığı gibi, esasen böyle bir açıklamaya da lüzum ve imkan da söz konusu değildir. Siyasal sorumluluk yalnız yapılmış işlerden değil, yapılmamış işlerden de ortaya çıkabilir. Muhtevası gayet geniştir. Meclisin güvenini sarsan herhangi bir neden, bu nevi sorumluluğu doğurabilir. Bu itibarla siyasi sorumluluğun özel bir kanunla sınırların çizilmesine imkan yoktur. Bu sorumluluğun belirlenmesinde meclisteki çoğunluğun eğilimi önem arz

---

[61] ÖZBUDUN, Anayasa Hukuku, s.323.
[62] TÜLEN, s. 38.
[63] ARMAĞAN, Servet, Bakanlar Kurulunun Çakışma Usullerine Dair Bazı Düşünceler, İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, 50. Yıl Özel Sayısı, C.38, S.1-4, s.129.
[64] DEMİREL, Hakkı, "Parlamenter Rejim", AÜHFD, C.X, S.1-4, 1953, s.229.
[65] GÜNEŞ, Turan, Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi, İstanbul 1956, s.71.
[66] SAVCI, Bahri, Anayasa Hukuku Ders Notları(Çoğaltma), Ankara 1959–1960, s.80–81.

eder. Çünkü, siyasal sorumluluk gensoru sonucu güvensizlik oylarıyla ortaya çıkar[67].

Diğer taraftan siyasi sorumluluğu gerektiren bir eylem veya işlemin, aynı zamanda cezai ve hukuki bir sorumluluğu da gerektirmesi icab etmez. Kanun hükümleri bakımından hiçbir suç mevcut olmamakla beraber, meclisin çoğunluğu ile Bakanlar Kurulu veya hatta tek bir bakan arasındaki görüş ayrılığı siyasi sorumluluğu ve böylece iş başından ayrılmayı gerektirebilir[68]. Bununla beraber, siyasi sorumlulukla sonuçlanan bir hareketin aynı zamanda cezai ve hukuki sorumluluğu da doğurması tabiatıyla mümkündür.

Yukarıda değindiğimiz gibi, bakanların siyasal sorumluluğu konu bakımından sınırlandırılmamıştır. Bakanların herhangi bir işlem veya eylemleri siyasi sorumluluğunu doğurabilir. Bu sorumluluğun meydana gelmesi için belirli bir işlem ve hareket şart değildir. Bakanların siyasal sorumluluğu, idari, ekonomik, sosyal, kültürel, mali vs. akla gelebilecek her konuda kaynaklanabilir. Örneğin, enflasyonun düşürülüp düşürülmemesi bir siyasal sorumluluk konusu olabilir. Bir bakanın tayin işlemi olabilir, dış politikada takip ettiği yön siyasal sorumluluk konusu olabilir. Aslında kabinenin müşterek bir politikası vardır, bakanların ayrı bir politikası olamaz. Bu nedenle bakanların, bu genel politikayı tatbikteki muvaffakiyetsizliği onun siyasal sorumluluğuna neden olabilir. Cezai konularda da siyasal sorumluluk işletilebilir. Örneğin, rüşvet aldığı iddia edilen bakan Yüce Divana sevk edilmek yerine veya sevk edilmeden önce güvensizlik oyuyla düşürülebilir. Aynı biçimde, hukuki sorumluluk alanında da siyasal sorumluluk işletilebilir. Siyasi sorumlulukta her şey siyasi taktir konusudur. Siyasal sorumluluğa sahip kişiler hakkında bu sorumlulukları herhangi bir sebeple tahrik edilebilir[69].

---

[67] TİKVEŞ, Özkan, Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku, İzmir 1982, s.190.
[68] BİLGE, s. 27
[69] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.130–131, GÖZLER, s.302–303

Bu nedenlerle hangi işlem ve eylemlerin siyasi sorumluluğa neden olacağı önceden söylenemez. Teori bu merkezde olmasına rağmen, uygulamada, iktidar partisi tek partiden meydana geliyorsa, o partinin parti ve seçim programına aykırı işlem ve eylemler siyasi sorumluluğa neden olabilir. Eğer koalisyon halindeki bir hükümet söz konusu ise, koalisyon ortaklarının anlaşması ile neticeye varılan bir mekanizmadır. Anayasada yazılı olmayan bu durum, günümüzde partiler devletinin ortaya çıkardığı ve kaçınılması mümkün olmayan bir sonuçtur[70].

Parlamenter hükümet sisteminde bakanların siyasal sorumlulukları iki çeşittir. Kolektif (ortak) sorumluluk ve bireysel (kişisel, şahsi) sorumluluk[71].

1- Kollektif (Ortak) Sorumluluk

Parlamenter rejimlerde Bakanlar Kurulunun türdeş bir yapıya sahip olması ve Kurul kararlarının oybirliği ile alınması nedeniyle, siyasal bakımından doğal ve asıl olan kolektif sorumluluktur. Kollektif sorumluluk (responsabilite collective), hükümetin yürütmekte olduğu genel siyasetinden dolayı Bakanlar Kurulunun bütün üyelerinin birlikte sorumlu olmasıdır. Yani bakanların buradaki sorumluluğu, hükümetin genel siyasetinin belirlenmesi ve yürütülmesinden doğan sorumluluktur[72]. Bakanlar Kurulu üyeleri, yani her bir bakan, hükümetin genel siyasetinin yürütülmesinden birlikte sorumludurlar (md. 112/1). Kollektif (Ortak) sorumluluk, genel siyasetin yürütülmesinden dolayı Meclisten güvensizlik oyu alan hükümetin tüm üyelerinin görevlerinden çekilmeleri sonucunu doğurur. Yani kolektif sorumluluk bütün bakanların düşmesiyle sonuçlanır[73].

---

[70] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.131.
[71] ALDIKAÇTI, Orhan, Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı, İstanbul 1960, s. 58.
[72] TANÖR-YÜZBAŞIOĞLU,s.346.
[73] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s. 130.

Kollektif sorumluluk, hükümetin izlediği genel politikanın, parlamentoya güven vermemesi, parlamentoyu hoşnut edememesi sonucu ortaya çıkar. Daha önce, Parlamentonun güvenine sunulmuş hükümet programının, gereği gibi uygulanmaması veya yanlış uygulanmasından doğar. Kollektif sorumluluk, aynı zamanda kabinenin dayanışma halinde bir kurul olması ilkesinin de bir gereğidir. Bilindiği gibi, parlamenter sistemde Bakanlar Kurulu, aynı siyasi programı benimsemiş kişilerden oluşan türdeş ve dayanışma halinde bir organdır [74].

Kollektif sorumluluk kabineye uygulanır. Kolektif mesuliyet, kabine üyeleri arasında tesanüdü gerektirmektedir. Gerçekten kabine müzakerelerinin dışarıya sızmaması gizli kalması ve gerektiğinde kabinenin aldığı kararların bütün vekiller tarafından savunulabilmesi için birliğe ihtiyaç vardır. Aksi halde kabine parlamento karşısında müşkül durumda kalır ve birliği parçalanmış olur[75]. Kollektif sorumluluk gereği bir bakan kabinede bulunduğu sürece kabinenin bütün kararlarını benimsemiş sayılır. Kollektif sorumluluk, kabineyi oluşturan bakanların kabinenin aldığı kararlardan bütünüyle sorumlu olmaları anlamını taşır. Kabinenin almış olduğu kararlar ve yapmış olduğu faaliyetler, tüm bakanlar için ortak sorumluluk doğurur. Bu durum, kabine toplantılarının gizli olması ile ilgilidir. Bu toplantılar, bakanların politikalarını tespit ettikleri, kapalı toplantılardır. Kapalı olması, bakanların düşüncelerini serbestçe açıklayabilmeleri ve herhangi bir psikolojik baskı altında kalmadan tartışabilmelerini sağlamak içindir[76].

Bu sebeple, bir bakan, genel siyasetin yürütülmesinde Bakanlar Kurulu'nun toplantılarına katılmamış ya da katıldığı halde alınan karara muhalif de kalmış olsa, her bakanın sorumluluğu söz konusudur. Bir bakanın bu sorumluluktan kurtulabilmesi için, üyesi bulunduğu kabinenin siyasetini ve aldığı kararları benimsemeyen bakanın söz konusu kararın

---

[74] TÜLEN, s.38.
[75] ALDIKAÇTI, s.58
[76] JENNINGS, İvor, The Queen's Goverment, Harmonds Worth, Penquin 1965, s.120.

alınışından önce istifa etmesidir[77]. Görevinden istifa etmedikçe, her bakan kabinede alınan bütün kararlara katılmış ve bunları imzalamış varsayılır. Zira, ilke olarak birlikte sorumluluk kabineyi oluşturan bakanların kabinenin aldığı kararlardan bütünüyle sorumlu olmaları demektir.

Kollektif sorumluluk, görevden ayrılan bir bakanın, ayrılma gerekçesinin dışında kalan kabine toplantılarındaki tartışmaları açıklayamaması anlamını da taşımaktadır. Ancak, bir bakan kabinenin kararlarına karşıysa ve bu nedenle görevinden çekilmek mecburiyetinde kalırsa, bunun nedenini izah etmek zorundadır. Bu izahı yaparken kabine toplantılarındaki görüşmelerden söz edebilir. Fakat bakan bu izahı yaparken sadece istifasına neden olan işlem ya da kararla ilgili olanları izah etmeli, kabinenin evvelki toplantılarında görüşülenleri açıklamamalıdır[78].

Kollektif sorumluluk bazen, bir veya birkaç bakanın görev alanına giren veya kanunların bunlara özel yetki verdiği konularda, o bakan veya bakanların konuyu kabineye getirmesi veya karara bağlatması ile de söz konusu olabilir. Yeter ki, bu durumda Başbakan ve diğer bakanlar buna karşı çıkmasınlar. Eğer, karşı çıkarlarsa, o zaman ilgili ve yetkili bakanlar yalnız başlarına sorumluluğu yüklenmek veya çekilmek zorunda kalırlar[79].

Esasen kollektif sorumluluğun özü, parlamentonun, kabinenin bir işlem ya da eylemi nedeniyle güvensizliğini belli etmesi ve hükümetin düşmesi veya çekilmesi mecburiyetinde kalmasıdır. Siyasal sorumluluk kişisel ya da kollektif olsun, Bakanlar Kurulu'nu veya bir bakanın görevinden çekilmesi sonucunu doğurur[80].

Parlamenter rejimde hükümet parlamento çoğunluğunun güvenine sahip olduğu sürece işbaşında kalabilir. Normal şartlarda parlamentoda çoğunluğa sahip parti hükümeti kuracağında parlamentodaki çoğunluk hükümeti destekleyecektir. Muhalefetin parlamentodaki hükümeti

---

[77] TÜLEN, s.38–39.
[78] TURHAN, s.140.
[79] DURAN, Lütfi, İdare Hukuku Ders Notları, İstanbul 1982, s.5
[80] BİLGE, s.24.

düşürebilmesi hemen hemen olanaksızdır. Parlamentoda hiçbir partinin çoğunluğa sahip bulunmadığı durumlarda kolektif sorumluluk mekanizmasının işletilip hükümetin düşürülebilmesi ihtimali daha fazla olacaktır. Bu nedenle koalisyon veya azınlık hükümetlerinde her konunun güven meselesi yapılmaması hükümet istikrarı açısından daha yararlı olacaktır[81].

2- Bireysel Sorumluluk

Bireysel (şahsi, münferit) sorumluluk ise, bakanların parlamentoya karşı tek tek sorumluluğu anlamına gelir. Parlamenter hükümet sistemlerinde Bakanlar kendi bakanlıklarındaki işlerden dolayı parlamentere karşı sorumludurlar. Parlamento sadece bir bakanı görevden alabilir. Anayasamızda bakanların bireysel sorumluluğu ilkesi de kabul edilmiştir. Anayasamızın 112. maddesinin 2. fıkrasına göre, her bakan "kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumludur". Bu sorumluluk gensoru (md. 99) usulüyle işletilir. Gensoru görüşmeleri sırasında bakan hakkında "güvensizlik önergeleri" verilip üye tamsayısının salt çoğunluğu ile kabul edilirse (md. 99/3-4), bakan bakanlıktan düşer.

Şahsi siyasal sorumluluk bakanlardan birinin parlamento önünde güvenini yitirmesidir. Bir bakan veya bir iki bakan parlamentonun güvenini kaybettiyse bu taktirde, kabine değişmez fakat o bakan ya da bakanlar çekilir ve yerlerine yenileri atanır[82].

Bireysel sorumluluk, genellikle bakanın emrindeki personel ve idare görevi dolayısıyla kendisine verilen alan ile alakalıdır. Bu alandaki hizmet ve personelin eylem ve işlemlerinden ortaya çıkar. Bakanlığındaki

[81] TURHAN, s.141.
[82] BAŞGİL, Ali Fuat, Esas Teşkilat Hukuku,(Türkiye'de Siyasi Rejimler ve Anayasa Prensipleri), İstanbul 1960, s.364.

hizmetlerin görülmesinden gerektiğinden hesap vermeyen ve parlamentonun itimadını yitiren bir bakan, şahsi olarak mesuldür[83].

Bireysel sorumluluk, Bakanlar Kurulunun genel siyasetini ilgilendirmeyen, Başbakan tarafından müşterek sorumluluk konusu yapılmayan ve tek bir bakanlığın görev alanına giren işlem ve eylemlerden dolayı ortaya çıkan siyasi sorumluluktur.

Bireysel sorumluluk, bakanın bakanlığın görev alanında şahsen vermiş olduğu kararlardan [84], emrindeki personelin işlemlerinden, kısacası kendi bakanlığı ile ilgili hatalarından doğabileceği gibi, tamamen şahsi davranışlarından da doğabilir[85].

Aslında alelade bir işlemin bile, hükümetin genel siyasetini ilgilendirir nitelikte bulunması mümkündür[86]. Ancak, günümüzde bireysel sorumluluk ilkesi çok nadir işlemektedir. Buna sadece 1980'de Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'in güvensizlik oyuyla düşürülmesine rağmen Demirel Hükümetinin göreve devam etmesi ve Devlet Bakanı, Güneş Taner Türkiye Büyük Millet Meclisinin 25 Kasım 1998 tarih ve 612 Sayılı Kararı ile bakanlıktan düşürülmesi örnek olarak verilebilir.

Fakat, bakanın politikası bütün hükümetçe de benimsenmiş ise, Başbakan verilecek güvensizlik oyunun Bakanlar Kurulu'na karşı itimatsızlık sayılacağını açıklayabilir ve konu artık bir tek bakanın durumuyla ilgili olmaktan çıkar. Bazen de, bakana güvensizlik oyu verilmesinden sonra, Bakanlar Kurulu bunu toptan çekilmek için yeterli neden sayabilir[87].

Bir bakana karşı bireysel sorumluluğun harekete geçirilerek düşürülmesi, hükümeti parlamento karşısında güç duruma da sokabilir ve pek yakın bir gelecekte bir hükümet buhranına yol açabilir. Başbakan,

---

[83] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.130.
[84] KUBALI, Hüseyin Nail, Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul 1971, s.377.
[85] DEMİREL, s.229.
[86] DEMİREL, s.230.
[87] SOYSAL, Mümtaz, Anayasanın Anlamı, İstanbul 1987, s.338.

parlamento tarafından hırpalanan bakanı isterse feda etmez. Bu bakana gösterilen itimatsızlığı kabineye yönelmiş olarak kabul eder ve kabinenin toptan istifasını verir ve çekilir. Uygulamada doğru olan budur. Zira, bir iki bakanı feda eden bir kabine, sarsılır ve kamuoyunun gözünde kuvvet ve nüfuzunu kaybeder[88]. Parlamentonun boy hedefi olan bir bakana karşı, Başbakanın bulabileceği çözümlerden birisi de bakanın istifasını istemektir.

Parlamentoda güvensizlik oyuyla karşılaşan bakanlardan biri yada bir kaçı değil de, doğrudan Başbakansa, o taktirde birlikte sorumluluk ilkesi rol oynar. Böyle bir durumda kabine Başbakan eliyle istifasını verip çekilmeye mecbur kalır. Çünkü, bu durumda parlamento kabinenin faaliyetini beğenmemiş ve tenkit etmiş olur[89].

Böylece, Bakanlar Kurulunun ayakta durabilmesi Başbakanın durumuyla sıkı sıkıya bağlantılıdır. Başbakanın görevden ayrılması bütün Bakanlar Kurulunun da görevden ayrılması demektir[90].

Bu bakımdan, her bakanın ayrı ayrı bireysel sorumluluklarına karşılık, Başbakanın bireysel sorumluluğu söz konusu olmamış, onun kişiliğinden yalnızca kollektif sorumluluk somutlaşabilir. Çünkü hükümet, Başbakanın şahsında tecelli edecektir. Devlet yönetiminin temel ilkelerinden biri her faaliyet alanının bir görevlisi, bir sorumlusu olmasıdır. Kabinede bu görevli bakandır. Başbakan ise her konudan sorumludur ve bu sebeple bakanların faaliyetlerini hükümetin genel siyaseti istikametinde ahenkleştirir. Bakanların görevleri ve sorumlulukları detaylı olarak belirlenmelidir. Aksi taktirde bakanların bireysel sorumlulukları söz konusu olamaz[91].

1982 Anayasasında bakanların iki tür bireysel siyasal sorumluluğu söz konusudur. Bakanlar Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı sorumlu oldukları gibi, Başbakana karşı da sorumludurlar. Keza, bakanlar Türkiye

---

[88] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.133–134.
[89] BAŞGİL, s.364–365.
[90] SOYSAL, s.339.
[91] GÜNEŞ, s.75.

büyük Millet Meclisi tarafından görevden alınabilecekleri gibi, Başbakan tarafından da görevden alınabilirler.

a- Meclise Karşı Bireysel Sorumluluk

Meclise karşı bireysel sorumluluk, bakanların parlamentoya karşı tek tek sorumluluğu anlamına gelir. Parlamenter hükümet sistemlerinde bakanlar kendi bakanlıklarındaki işlerden dolayı parlamentoya karşı sorumludurlar. Parlamento sadece bir bakanı görevden alabilir.

Parlamenter demokrasilerde ve bizde, hükümet (Bakanlar Kurulu) bir çok idari görevlerle mükellef bulunmakla beraber, aslında tamamen " siyasi bir heyet " ve kollektif bir bütündür [92].

Müşterek sorumluluk, hükümetin genel siyasetinden doğan bir sorumluluk biçimidir. Kollektif sorumluluk genellikle, hükümet programının uygulanmasından, uygulanmamasından ya da eksik ve yanlış uygulanmasından tevellüt eder ve yalnız bir veya birkaç bakanlığı ilgilendirirse de, bu mahiyetteki uygulamalar müşterek sorumluluğa sebep olur. Müşterek sorumluluk, Bakanlar Kurulunun çekilmesi sonucunu doğurur[93].

Müşterek sorumluluğun; bakanların Meclis tarafından azledilmesi değil, meclisle Bakanlar Kurulu arasında belirli bir politikanın gerçekleştirilmesi ile ilgili bir konudaki anlaşmazlık olduğunu da belirtilelim[94].

1924 ve 1961 Anayasalarında olduğu gibi, 1982 Anayasasının 112. maddesinin ilk fıkrasında da, Bakanlar Kurulunun, hükümetin genel siyasetinin yürütülmesinden birlikte sorumlu olduğu belirtilerek, müşterek sorumluluğa işaret edilmiştir. Bilindiği üzere, bu müşterek yükümlülük ve

[92] ÖZYÜRÜK, Mukbil, "Başbakanlık Nedir? Şimdi Ne Olmuştur?",Tercüman Gazetesi, 9.7.1984, s.6.
[93] KUBALI, s.373.
[94] GÜNEŞ, s.76.

bir netice ve " müşterek sorumluluk dolayısıyla da, Bakanlar Kurulunda bütün kararlar ancak ittifakla alınabilir. Muhalif kalan bakan için yapılacak tek şey, kendisinin istifa edip kabineden ayrılmasıdır "[95].

Meclise karşı bireysel sorumluluk, Bakanlar Kurulunu genel siyasetini ilgilendirmeyen, Başbakan tarafından kollektif sorumluluk konusu yapılmayan ve tek bir bakanlığın görev alanına giren iş ve işlemlerden dolayı meydana gelen siyasi sorumluluktur. Bu sorumluluk, bakanın, bakanlığın görev alanında şahsen vermiş olduğu kararlardan [96] emrindeki personelin işlemlerinden [97], kısaca kendi bakanlığı ile ilgili hatalardan meydana gelebileceği gibi, tamamen şahsi eylemlerinden de kaynaklanabilir.

Müşterek sorumluluğu bireysel sorumluluktan ayırt etmek için "Bakanlar Kurulunun genel siyaseti" ile ilgili faaliyetlerle "bakanların şahsi faaliyetlerini" birbirinden ayırmak gerekir. Fakat bakanların, genel siyasetle ilgili olmayan faaliyetlerini belirlemek çok zor olsa gerek.

Bu hususta, faaliyetin mahiyetinin siyasi ve idari olması ve bir yada birkaç bakanı alakadar etmesi gibi kıstaslar sunulmuş ise de, bunların elverişli olmadığı belirtilerek, Bakanlar Kurulunun ortak sorumluluğu için üç şartın varlığının, yani sorumluluğa yol açan meselenin genel siyaseti ilgilendirmesinin, Bakanlar Kurulunda konuşulmuş olmasının ve Başbakanın herhangi bir nedenle bunu güven meselesi haline getirmesidir. İlk iki şart gerçekleşmese bile, Bakanlar Kurulunun genel siyasetini belirleyen, düzenleyen ve Bakanlar Kurulunun genel siyaseti içinde olan ve olmayan konuları tayin eden Başbakan olduğuna göre " Başbakanın genel siyaset çerçevesine soktuğu her sorun " kollektif sorumluluğa neden olabilecektir[98].

---

[95] ÖZYÜRÜK, s.6.
[96] KUBALI, s.377.
[97] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.130.
[98] GÜNEŞ, s.74–75.

Bireysel sorumluluk, genellikle bakana atfedilecek siyasi hata bazen cezai ve hukuki kusuru bulunduğu durumlarda söz konusu edilmektedir. Halbuki siyasi sorumluluk " her türlü kusur fikrinden mücerret "tir [99]. Siyasi sorumluluğun söz konusu edilmesi için belirli bir fiil veya işlem şart değildir. Hangi fiil ve işlemlerin siyasi sorumluluğa neden olabileceği önceden belirlenemez[100]. Nitekim 1982 Anayasasında da, siyasi sorumluluğun söz konusu edilebilmesi için belirli bir eylem ya da işlem şart değildir. Hangi fiil ve işlemlerin siyasi sorumluluğa yol açacağının belirlenememesinin nedeni; bu konuda son sözü söylemeye meclisin yetkili olmasındandır[101].

Anayasamızın 112. maddesinin 2. fıkrasına göre, "Her bakan, Başbakana karşı sorumlu olup ayrıca kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumludur ". Bu sorumluluk gensoru (md. 99) usulüyle işletilir. Gensoru görüşmeleri sırasında bakan hakkında " güvensizlik önergeleri " verilip üye tamsayısının salt çoğunluğu ile kabul edilirse (md.99/3-4), bakan bakanlıktan düşer. Bu durumda Bakanlar Kurulu görevde kalır. Bunun ülkemizde iki örneği olmuştur. 1980 yılında Dışişleri Bakanı olan Hayreddin Erkmen güvensizlik oyuyla düşürülmüştür. Yine, Devlet Bakanı Güneş Taner Türkiye Büyük Millet Meclisinin 25 Kasım 1998 tarih ve 612 Sayılı Kararı ile bakanlıktan düşürülmüştür.

Siyasi sorumluluk, parlamentonun itimadını yitiren Bakanlar Kurulunun veya bakanın çekilmek zorunda kalması anlamına geldiğine göre, bu sorumluluğu ortaya çıkaracak " anayasal yöntem, güvenoyu mekanizmasıdır ". Ama siyasi sorumluluğun ortaya çıkması için güvensizlik oyu şart değildir [102]. Meclisin denetim yolları işletilerek siyasi sorumluluğa

[99] GÜNEŞ, s.75.
[100] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.131.
[101] GÜNEŞ, s.76.
[102] GÜNEŞ, s.77.

yol açabileceği gibi, ağır suçlamalar ve tenkitler de Bakanlar Kurulu veya ilgili bakanı çekilmeye mecbur kılabilir[103].

b- Başbakana Karşı Bireysel Sorumluluk

Parlamenter rejimde bakanlar Başbakana karşı da sorumludurlar[104].

Bakanların Başbakana karşı sorumlu tutulması, 1982 Anayasasının öngördüğü bir yeniliktir. Buna göre, Başbakan Bakanlar karşısında üstün durumdadır. Bu üstünlüğü Anayasadan kaynaklanmaktadır.

1982 Anayasasının 112. maddesinin ikinci fıkrası, " her bakan(ın) Başbakana karşı sorumlu " olduğu açıkça benimsenmiştir. Ayrıca, 112. maddenin üçüncü fıkrasına göre " Başbakan, bakanların görevlerinin Anayasa ve Kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve düzenleyici önlemleri almakla yükümlüdür ". Bakanların Başbakana karşı olan sorumluluklarının müeyyidesi, Anayasanın 109. maddesinin son fıkrasında öngörülmüştür. Bu fıkraya göre, bakanların görevlerine, " gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca son verilir". Bu hükümler, Başbakanın bakanlar karşısındaki gücünü vurgulamaktadır. Bu güç karşısında bakanlar, Başbakana karşı hem siyasi hem de hukuki olarak sorumludurlar.

1961 Anayasasında, bakanların Başbakana karşı sorumluluğundan söz edilmektedir. 1924 Anayasasında da bu konuda bir düzenlemeye rastlanamamıştır. Fakat 1961 Anayasası döneminde, Servet Armağan bakanların Başbakana karşı siyasi sorumluluğun söz konusu olabileceğini belirtmektedir. Şöyle ki; " her bakan başlı başına bir politika takip etmeyecek, Hükümet programında üzerinde ittifak edilen bir politika takip edecektir ". Bu politikanın bir bakanın sahasına düşen kısmının realize edilmemesi, ihmale uğraması, hükümet politikasının tenkit ve ithamına yol

[103] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.136.
[104] KEITH, Arthur Berridale,The British Cabinet System, 2.Bs Londra 1952, s.82.

açabilir. Bu sebeple Başbakana " genel siyasetin yürütülmesini gözetme " yetkisi tanınmıştır. Yani bakan Millet Meclisine karşı doğrudan doğruya sorumlu değildir. Ama Başbakana karşı doğrudan doğruya sorumlu bulunmaktadır " [105].

Başbakan, hukuki bakımdan, bakanlar üzerinde nisbi bir üstünlüğe sahiptir. Başbakanın, bakanların tayininde söz sahibi olması, Bakanlar Kurulunun gündemine hakim olması ve istifasıyla hükümet çekilmiş sayılacağından, onun kararlarına etkili olmak imkanına sahiptir. Fiiliyatta genel politikanın tespitine hakimdir. Bakanlıklar arası çalışma ve uyumda Başbakanın ilgi ve müdahale derecesine bağlıdır. Beğenmediği herhangi bir bakanın görevden alınmasını Cumhurbaşkanına önerebilir. Ayrıca, iktidar partisindeki konumu sayesinde bu konumun kudreti derecesinde gerek kabine üyeleri üzerinde, gerekse Mecliste karşı fiili bir otoriteye sahiptir[106] .

1982 Anayasası Başbakana kabine içinde özel bir yer vermiştir. Her bakan, Başbakana karşı sorumludur. Başbakan, bakanların görevlerinin Anayasaya ve Kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve düzeltici önlemleri olmakla yükümlüdür (md. 112/3).

Buradaki bakanın Başbakana karşı sorumluluğunun " idari " nitelikte olduğu düşünülebilir. Fakat, bu münasebetin, Başbakan ile bakan arasında idare hukuku anlamında hiyerarşik bir ilişki yarattığını kabule de imkan olmaz. Başbakan, bakanların idare hukuku anlamında hiyerarşik amiri değildir. Zira Başbakan, bakanların idari ve siyasi amiri mevkiine konulduğu taktirde, Bakanlar Kurulu, Başbakanın başkanlığında, adeta bir " danışma kurulu " haline dönüştürülmüş olunur. Anayasanın kastı ve maksadı ise katiyen bu değildir[107].

---

[105] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.137.
[106] BALTA, Bekir Tahsin, Türkiye'de Yürütme Kudreti, Ankara 1960, s.30.
[107] ÖZYÜRÜK, Mukbil, "Başbakan ve Bakanlar", Tercüman Gazetesi, 6.7.1984; ÖZAY, İlhan, Devlet İdari Rejim ve Yargısal Korunma, İstanbul 1986, s.68 vd.

Sonuç olarak, bir bakanın Başbakana karşı sorumluluğu bakanın, Başbakanın isteği üzerine görevden alınmasıyla gerçekleşmiş olur[108].

Aslında Başbakanla bir bakan arasında böyle bir ihtilaf nadiren gerçekleşir. Bunun sebebi, Başbakanın bakan olarak seçtiği kişiye güveni, bakanında Başbakana sadakatidir. Bu nedenledir ki bakanlık görevi daima Başbakanın emrindedir.

c- Cumhurbaşkanına Karşı Siyasi Sorumluluk

Bazı yazarlara göre, Bakanlar Kurulunun Cumhurbaşkanına karşı da sorumluluğu söz konusudur. Bu görüş savunucularından bir kısmı, bakanların Cumhurbaşkanına karşı sorumluluğunun teorik mahiyette olduğunu ve azil yetkisinin Cumhurbaşkanına adeta kullanılmamak üzere verildiğini savunurken[109], bir kısmına göre Cumhurbaşkanını azil yetkisi vardır[110].

Aslında, Bakanlar Kurulunun Cumhurbaşkanına karşı siyasi sorumluluğunun bulunup bulunmadığı probleminin çözümünü parlamenter rejim türlerinde aramak gerekir.

Parlamenter rejim, tarihi gelişimi içinde iki biçim almıştır. Bunlar dualiste (ikinci-arleaniste) ve Moniste (tekçi) olarak nitelendirilmektedir.

Dualiste Parlamenter rejim, belirli bir tarihi dönemin ürünü olup, sınırlı monarşiden modern demokrasiye geçiş safhasında meydana gelmiştir. Parlamenter rejimin anayurdu olan İngiltere'de, dualiste parlamenterizm Kraliçe Victoria dönemi (1837-1901) öncesinde görülür [111].

---

[108] "Maliye ve Gümrük Bakanı V.ARIKAN'ın görevine bu hükme göre son verilmiştir ". Resmi Gazete, 26.10.1984–18557
[109] GÜNEŞ, s.71.
[110] DEMİREL, s.229.

[111]TEZİÇ Erdoğan, Anayasa Hukuku, 2.Baskı, İstanbul 1991, s .417.

Fransada, Temmuz monarşisi diye nitelendirilen dönemde (1830-1848), Orleans Dükü Lonis – Philippe krallığında, parlamenter rejim benimsenirken, temel mesele, devlet başkanının rolünün ne olacağı idi. Bu konuda iki tez mevcuttu. Birincisine göre, kralın hükümet faaliyetlerinde hiç bir aktif rolü olmamalıydı. Politikacı ve tarihçi A. Thiers " kral saltanat sürer ama yönetmez " diyordu. İkincisine göre, Kralın siyasi açıdan sorumsuz olmasına rağmen, yönetime aktif olarak karışma hakkının olduğunu " ileri sürüyordu. Dönemin devlet adamlarından ve tarihçi F. Guizot tarafından da desteklenen bu teze göre " taht boş bir koltuk değildir " Kralın aktif rolünü kullanabilmesi için, devlet başkanının işlemlerinin sorumluluğunu, meclise karşı yüklenecek bir hükümetin bulunması yeterlidir[112].

Dualist Parlamenterizmin özelliği, devlet başkanının aktif politikaya karışmasıdır . Bunun da iki sonucu söz konusudur. Birincisi, fesih hakkının herhangi bir şarta ve hükümetin kabulüne bağlı olmaksızın, devlet başkanına tek başına kullanılmasıdır. İkincisi, bakanların hem devlet başkanına, hem de meclise karşı çift sorumluluğudur. Hükümetin, devlet başkanına karşı da sorumluluğunun söz konusu olması, hükümet üyelerinin, devlet başkanınca serbestçe belirlenmeleri sonucunu doğurur. Bu sorumluluk diğer taraftan, izlenecek politikada bir uyuşmazlığa düşüldüğünde, bakanların devlet başkanı tarafından azledilebilmeleri sonucunu doğurur. Böyle bir sistemin işleyebilmesi, aslında devlet başkanı ile parlamentodaki çoğunluğun aynı siyasi eğilimde olmalarını gerektirir. Aksi taktirde, hükümetin durumu daima sallantıda olacaktır. Gerçi Başbakanın, ne devlet başkanı tarafından azledilebilmesi, ne de meclisin güvensizlik oyuyla düşürülebilmesi bir uyum sağlanmasında yeterli değildir ama, tek çözüm yolu, meclisin devlet başkanınca feshi, sonra da her ne olursa olsun seçmen iradesine saygı gösterilmesidir. Seçmenler meclise hak verecek olursa, devlet başkanı her şeye rağmen, ard arda fesihler yapamayacağına göre, bu çoğunluğa uymaktan başka imkanı yoktur. Bu da

[112] TEZİÇ,s.417-418.

devlet başkanının, sonuca katlanarak, aktif rolünü bırakması demektir. Devlet başkanı sonucu katlanmayacak olursa, istifa etmesinden başka bir çıkış yolu da bulunmamaktadır[113].

Bunun için de, dualiste parlamenter rejim haklı olarak eleştirilmektedir. Çünkü, parlamenter rejimden beklenen faydaları ortaya koymamakta, zira bir yandan devlet başkanının yetkileri doğrudan tartışma konusu yapılmakta, diğer taraftan da, kurumların işleyişini durdurabilmektedir. Bu nedenledir ki, uygulamada bu tür rejimler terk edilmektedir. Günümüzde, bakanların hem devlet başkanına, hem de meclise karşı çifte sorumluluğu, Fransa'da 1958 Anayasasının öngördüğü, başkanlık ve parlamenter rejim özelliklerini taşıyan karma rejimlerde vardır[114].

Gerçek anlamda parlamenter rejim, ikinci biçimi olan moniste (tekçi) niteliktedir. Moniste parlamenter rejim, parlamento rejimin gelişmesinde en son aşama olup, devlet başkanı aktif politika dışındadır.

İngiltere'de, dualiste parlamenterizm, 18. yüzyılda, yerini moniste (tekçi) parlamenter rejime bırakmaya başlarken, Kıta Avrupa'sında, Belçika'da 19. yüzyılda ve Fransa'da da Temmuz Monarşisinde uygulanan dualiste (ikinci) parlamenterizm, daha sonra III. ve IV. Cumhuriyetlerde yerini moniste parlamentarizme bırakacaktır[115].

Moniste Parlamenter rejimde yürütmenin hukuken iki başlı özelliği ortadan kalkmamakta, ancak uygulamada, yürütme içinde, hükümet iradesi olarak tek bir siyasi irade belirmektedir. Bu da somut olarak, devlet başkanının rolünün silinmesine sebep olmaktadır[116].

Moniste Parlamenter rejimde, devlet başkanının Başbakanı atamasında hayli sınırlı bir serbestisi vardır. İngiltere gibi iki partili bir

[113] TEZİÇ, s.418.
[114] TEZİÇ, s.418.
[115] TEZİÇ, s.419.
[116] TEZİÇ, s.419.

sistemde, devlet başkanı seçimleri kazanan partinin liderini Başbakan olarak atamak mecburiyetindedir. Çok partili bir sistemde, partilerden hiçbir mecliste çoğunluğu sağlayamamışsa, devlet başkanı olumsuz anlamda bir serbestiye sahiptir denilebilir. Şöyle ki, böyle bir durumda, devlet başkanı kendi tercihine göre değil, fakat ancak güven oyu alabilecek birini Başbakanlığa getirebileceği gibi, hoşlanmadığı birini de Başbakanlığa atamaz. Bu konuda tipik örnek olarak, Fransa'da III. Cumhuriyet dönemi Cumhurbaşkanlarından Jules Grevy'nin " ben burada iken, Clemenceau asla Başbakan olamaz " cümlesi zikredilebilir. Yine Fransa'da, IV. Cumhuriyet döneminde, devlet başkanının Başbakanı ataması dahi, ortak imzalı olarak yapılmaktaydı. Görevinden çekilen Başbakanın en son işlemlerinden biri de, kendisinden sonra bu makama getirilecek Başbakanın atama işlemini devlet başkanı ile birlikte imzalamaktı[117].

Moniste (tekçi) parlamenter rejimde, devlet başkanı, Başbakanı görevinden azledemez. Diğer taraftan, meclisin devlet başkanı, tarafından feshi, bağlı bir yetki olup, Başbakanın talebi üzerine ve ortak imzalı olarak yapılabilir. Başbakan tarafından önerilen fesih talebinin, siyasi açıdan yerinde olup olmadığını değerlendirmeden, devlet başkanı bunu kabul etmelidir. Kısacası, moniste parlamenter rejimde, Bakanlar Kurulunu ve bakanların çifte sorumluluğu söz konusu değildir. Bakanlar Kurulu ve bakanlar meclise, yada meclislere karşı sorumludurlar[118].

Ülkemizde 1924 ve 1961 Anayasaları bakımından olduğu gibi, 1982 Anayasası bakımından da bakanların Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olup olmadıkları tartışmalıdır.

Bir görüşe göre, Cumhurbaşkanlarına karşı sorumluluk vardır[119]. Bir diğer görüşe göre ise, böyle bir sorumluluk söz konusu değildir[120].

---

[117]TEZİÇ, s.419.

[118] TEZİÇ, s.419.
[119] BİLGE, s.27; DURAN, Lütfi, " Türkiye'nin Siyasi Rejimi " , Yeni Gündem, 16–31 Mayıs 1985.
[120] ÖZBUDUN,Anayasa Hukuku, s.336.

1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında, bakanların Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olduklarını gösteren hiçbir hüküm bulunmamaktadır. Bakanlar, ancak Başbakanın önerisi üzerine, Cumhurbaşkanınca görevlerinden uzaklaştırılabilir. Dolayısıyla bu hüküm, aslında Cumhurbaşkanının değil, Başbakanı güçlendiren bir hükümdür. Yani 1982 Anayasasının 109. maddesinin son fıkrasına göre, bakanların görevlerine son verilmesi de Cumhurbaşkanına karşı sorumlu oldukları anlamına gelmez[121].

Kısaca özetlemek gerekirse, bakanların Cumhurbaşkanına karşı sorumlulukları söz konusu değildir. Cumhurbaşkanı, bakanların istifa etmelerini isteyemediği gibi kendiliğinden onların görevlerine de son veremez.

1982 Anayasasının 109. maddesinin son fıkrasına göre, bakanların görevlerine Cumhurbaşkanınca son verilir, ama bu hükme göre Cumhurbaşkanı kendiliğinden bir bakanın görevine son veremez ve Başbakanın bu yoldaki teklifini geri çeviremez.

3- Siyasi Sorumluluğun Harekete Geçirilme Yolları

Siyasi sorumluluğun harekete geçirilmesi, parlamentonun girişimi ile olabileceği gibi, Bakanlar Kurulunun kendi girişimiyle de olabilmektedir.

a- Parlamento Girişimi

Bakanlar Kurulunu ve bakanların siyasi sorumluluğunun parlamentonun teşebbüsü ile ortaya çıkması, değişik adlar altında düzenlenebiliyor. Bunlar Fransa'da III. ve IV. Cumhuriyetlerde ve Türkiye'de (1982 Any. md. 99) gensoru (intizahü interpellation) İngiltere ve Fransa'da V. Cumhuriyet'te, İtalya'da ve Federal Almanya'da güvensizlik

[121] ÖZBUDUN, Anayasa Hukuku, s.336.

önergesi (motion de censure, motion de defionce)'dir. Güvensizlik önergesinin verilebilmesi için, bazen olumlu bir şarta da bağlanıyor. Örneğin, Federal Almanya'da, hükümet buhranlarını önleyebilmek amacı ile " yapıcı güvensizlik önergesi " (motion de defiance construclif) diye anılan usul uyarınca, Federal Millet Meclisi (bundestog), üyelerinin en az salt çoğunluğu il Başbakana karşı verecekleri güvensizlik önergesinde, yeni bir başkanı da önermeleri gerekiyordu (Fed. Alm. Any. md. 67).

İster gensoru, ister güvensizlik önergesi şeklinde olsun parlamentonun teşebbüsü ile verilen önergeler üzerine görüşme açılır ve bunun sonucunda yapılan oylamaya göre Bakanlar Kurulu ya çekilir ya da görevde kalır[122].

aa- Gensoru

Gensoru ile siyasal sorumluluk beraber düşünülmesi gereken konulardır. Siyasal sorumluluk kavramı, sorumluluk kelimesinin bulunması nedeniyle, kural olarak, bunun Bakanlar Kurulu ve bakanlar üzerinde bir tür denetim olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Fakat siyasal sorumluluk, parlamenter rejimlerde sadece bir sorumluluk ve denetim mekanizması anlamına gelmemektedir. Siyasal sorumluluk aynı zamanda Bakanlar Kurulu ile seçmenler arasında bağlantı kurma anlamına gelmektedir. Çağdaş parlamenter rejimlerde siyasal sorumluluk ve bunun meydana geliş biçimlerinden biri olan gensoru, bakanların ve Bakanlar Kurulunun görevden uzaklaştırılmasından çok, Bakanlar Kurulunun meclisteki çoğunlukla aynı fikirde olmasını sağlayan bir düzenleme olarak düşünülmelidir. Bu nedenledir ki meclisteki çoğunluk değiştiğinde Bakanlar Kurulu'nun da değişmesi gerekmektedir. Meclisteki çoğunluk ise, seçmenlerin çoğunu yansıtmaktadır.[123]

Yasama organının Bakanlar Kurulu üzerindeki denetiminin gerçekleştirilmesini söyleyen hukuki araçlardan en önemlisi, siyasal

[122] TEZİÇ, s.410.
[123] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s.266-267;TURHAN, s.143.

sorumluluğu gerçekleştirmesi nedeniyle " gensoru " olmaktadır[124]. Bununla beraber soru, genel görüşme, meclis araştırması, meclis soruşturması da yasama organının denetim araçlarındandır (1982 Any. md. 98/1). Fakat bu araçlar, Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın siyasal sorumluluğuna yol açmamaktadırlar[125].

Gensoru, hükümetin ya da bir bakanın siyasal sorumluluğuna karar verilmesi, yeni parlamento tarafından görevinden düşürülmesi ile neticelenebileceği için yasama organının elinde bulunan denetim araçlarının en etkilisi olarak kabul edilmektedir[126]. Bu önemine paralel olarak gensoru 1982 Anayasasında ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş bulunmaktadır. Bununla birlikte, diğer denetim araçlarının tanımlarına Anayasada ve içtüzükte yer verildiği halde, ne Anayasada ne de iç tüzükte gensorunun bir tanımının yapılmadığı görülmektedir. Doktrinde yapılan bir tanıma göre gensoru, "… hükümetten yahut muayyen bir bakandan, genel bir görüşmeye ve bunun neticesinde hükümetin veya ilgili bakanın siyasi mesuliyetini tazammun edebilecek bir karara müncer olacak şekilde, sözlü izahat talep edilmesidir"[127]. Gensoru esas itibariyle bir " izahat isteme " mekanizmasıdır. Bakanlar Kurulunun siyasal sorumluluğu yoluna gidilmesi, gensoru önergesinin ilk ve asli maksadı olmayıp, ancak bu izahatın tatminkar görülmemesi halinde söz konusu olabilir[128].

Gensoru, konusu itibariyle benzer denetim yollarından özellikle soru ve genel görüşmeden farklı değildir. Soruda olduğu gibi, gensoruda da, Bakanlar Kurulu ya da ilgili bakan belli konular hakkında Meclis huzurunda bilgi vermeye davet edilmektedir. Ancak, gensorunun sorudan farklı tarafı gensoru açılması isteminin Meclisçe kabulünün gerekli olması ve bu talep kabul gördükten sonra cereyan eden müzakerelere bütün milletvekillerinin

---

[124] TUNÇ, Hasan, Parlamento İçi Muhalefet, Konya 1997, 83.
[125] TURHAN, s.143.
[126] ÖZBUDUN, Ergun, Parlamenter Rejimde Parlamentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları, AÜHF Yayını, Ankara 1962, s.89.
[127] ÖZBUDUN, Murakabe Vasıtaları, s.72.
[128] ÖZBUDUN, Murakabe Vasıtaları, s.72–73.

katılabilmesidir. Bundan ayrı olarak gensoru müzakerelerinin sonunda hükümete veya ilgili bakana güven meselesinin söz konusu olabilmesidir[129].

Gensoru, bir genel görüşmeye yol açması itibariyle sorudan kolayca ayrılabilir. Buna karşılık, genel görüşmeden ayrılabilmesi daha güçtür. Gensoru müessesenin asıl özelliği yasama organının gensoru hakkındaki kararının, Bakanlar Kurulunun veya ilgili bakanın sorumluluğuna yol açabilecek nitelikte olmasıdır. Gensoru, güvensizlik önergesinden de farklıdır. Zira güvensizlik önergesi, hükümetten belli konular hakkında bir açıklama istemeye değil, doğrudan doğruya Bakanlar Kurulunu siyasi sorumluluğunu gerçekleştirmeye yöneliktir.

Gensoru, 1982 Anayasasının 99. maddesinde düzenlenmiş bulunmaktadır. Gensoru önergesi, bir siyasi parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilir. Gensoru önergesi, verilişinden sonraki üç gün içinde üyelere dağıtılır. Dağıtımından itibaren on gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Bu görüşmede önerge sahiplerinin biri, siyasi parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir bakan konuşabilir. Gündeme alma kararıyla birlikte, gensorunun görüşülme günü de belli edilir. Ancak, gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararının verildiği tarihten başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz. Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin veya grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır. Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesi, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla olur; oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır.

Görüldüğü gibi, gensoru, Bakanlar Kurulunun yada bir bakanın düşmesi ile sonuçlanabilecek olan etkili bir denetim yoludur. Zira, bilhassa çok partili rejimlerde, bu usulün menfi çoğunluklara vücut vermesi yeni aralarında da anlaşmamakla beraber, hükümete muhalefet etmekte birleşen

[129] İSLAM, Nadir Latif, Türkiye'de Gensoru ve Meclis Tahkikatı, Ankara 1966, s.11.

çeşitli grupların geçici birlikteliklerin ise Bakanlar Kurulunun düşmesine yol açması kuvvetli bir ihtimaldir ve son olarak gensoru hükümet istikrarsızlığının bir nedeni değil, sadece sonucudur[130].

bb- Güvensizlik Önergesi

Güvensizlik önergesi Meclis denetiminin nihai müeyyidesi olan siyasal sorumluluğu gerçekleştirecek bir vasıta ve Meclisin kabineye karşı kullanabileceği en ağır silahtır. Önergenin kabulü, Bakanlar Kurulunun derhal istifasını gerektirir. Bu örneğe bazı ülkelerde bağımsız bir müessese olarak düzenlenmemiş ve hükümetin, Meclisin teşebbüsü ile düşürülebilmesi, sadece gensoru görüşmeleri sonunda verilen ve hükümete karşı güvensizlik ortaya koyan önergelerin kabulü haline münhasır bırakılmıştır. Mesela, Belçika, Lüksemburg ve İsveç'te ayrı bir güvensizlik önergesi verilebilmesi usulü söz konusu değildir. Ülkemizde de güvensizlik önergesi, 1924 ve 1961 Anayasalarında kabul edilmemiştir[131].

Buna karşılık parlamenter rejime sahip ülkelerin çoğunda güvensizlik önergesi, ayrı bir denetim vasıtası olarak düzenlenmiştir. Mesela, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Danimarka, Hollanda ve Norveçte bu usul bulunmaktadır [132].

1961 Anayasası gibi 1982 Anayasası da, güvensizlik önergesini münferit olarak kabul etmemekle birlikte, güvensizliğin bildirilmeli, mahiyetinde bulunan gerekçeli güvensizlik önergelerin verilmesinden itibaren bir tam gün geçtikten sonra oylanacağını düzenlemiştir (md. 99). Gensoru görüşmeleri sırasında, milletvekilleri ve siyasi parti grupları güvensizlik önergeleri verebilirler. Bu önergeler gerekçeli olmak zorundadır. Gensoru kurumunun etkili yönü bu güvensizlik önergeleri sonucu ortaya çıkmaktadır[133]

---

[130] ÖZBUDUN, Murakabe Vasıtaları, s.89.
[131] ÖZBUDUN, Murakabe Vasıtaları, s.91.
[132] ÖZBUDUN, Murakabe Vasıtaları, s.92.

[133] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş,s. 267.

Maddede belirtilen bu süreler, siyaset bilimi literatüründe " serinleme süresi " (coaling – off period) olarak nitelendirilmektedir. Bu sürelerin gayesi, güven oylamalarında duygusal etkenlerin etkisini azaltmak, milletvekillerinin daha etraflı ve serinkanlı düşünebilmelerine imkan vermektedir[134].

Bazı Batı anayasalarında güvensizlik önergelerinin ancak meclisin üye tam sayısının mutlak çoğunluğu ile kabul edilebileceğini belirtmek suretiyle, Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülmesini zorlaştırma ve böylece hükümet istikrarını sağlama amaçlanmıştır[135].

Bakanlar Kurulu veya bir bakan hakkında güvensizlik önergesi verilmiş ise, Anayasanın 99. maddesinin beşinci fıkrasına göre, güven oylamasında Bakanlar Kurulunun veya ilgili bakanın düşürülebilmesi için, üye tam sayısının salt çoğunluğu gerekir. Aynı hüküm 1961 Anayasasında da mevcut olmakla beraber oylamada yalnız güvensiz oylarının sayılacağı kuralı, 1982 Anayasasıyla getirilmiştir. Bu hükümle, güven oylamasında adi çoğunlukla azınlıkta kalan, fakat Anayasa gereğince istifaya mecbur olmayan bir hükümetin prestij kaybına uğraması önlenmek istenmiştir[136].

b- Hükümet Girişimi (Güven İstemi):

Hükümetin kendi girişimi ile siyasal sorumluluğunu ortaya koyması " güven istemi " (motion de confionce) olarak adlandırılır. Böyle bir güven istemi, Başbakan, gerekli görürse, Bakanlar Kurulunda görüştükten sonra (1982 Any. md. 114), yada bir kanun tasarısının oylanması sırasında Meclisten güven isteyebilir[137].

Hükümetin teşebbüsü ile güven oyuna gidilmesi, her ne kadar siyasi sorumluluğunun harekete geçirilip ortaya konması sonucunu

[134] ÖZBUDUN, Anayasa Hukuku, s.302.
[135] ÖZBUDUN, Anayasa Hukuku, s.302.
[136] ÖZBUDUN, Anayasa Hukuku, s.302.
[137] TEZİÇ, s.411.

doğurursa da, aslında bu usül, hükümetin parlamentosunu etkileme yollarından biri olarak da kabul edilmelidir. Çünkü, belirli durumlarda hükümet, kendi taleplerini kabul ettirebilmek ve bu talebi yerine getirilmediği taktirde istifa edeceğini açıklayarak, parlamentoya baskı yapabilir. Ayrıca, hükümetin faaliyetlerine devam edebilmesi için parlamento tarafından desteklenip desteklenmediğini bilmesi, bundan olması gerekmektedir. Parlamenter rejim, yalnızca meclisin istediği vakit hükümeti güvensizlik oyu ile çekilmeyen bir rejim değildir. Hükümetin de gerektiğinde istifa tehdidi ile meclise baskı yapabilmesi, kendini kabul ettirebilmesi, parlamenter rejimi, meclis hükümetinden ayıran özelliklerden biridir[138].

Hükümetin kendi teşebbüsü ile siyasi sorumluluğunu yüklenmesi, Fransa'da V. Cumhuriyet Anayasasında (md. 49/3) meclisin güvensizlik önergesi ile birleştirilebilmektedir. Şöyle ki, Başbakan Bakanlar Kurulunda görüştükten sonra, Milli Mecliste bir kanun tasarısının oylanması ile, hükümetin siyasi sorumluluğunu yüklenebilir. Bu durumda meclis, yirmi dört saat içinde bir güvensizlik önergesi vermezse, bu kanun tasarısı kabul edilmiş sayılır. Bu durumda üç ihtimal belirebilir.

-Başbakan kanun tasarısını sunarken, bunun kabul görülmemesi durumunda çekileceğini açıklarsa, tasarının sunulmasından başlayarak yirmi dört saat içinde, meclis bir güvensizlik önergesi vermediği taktirde, herhangi bir oylama yapılmaksızın kanun tasarısı kabul edilmiş sayılır. Örneğin, Avrupa Parlamentosuna genel oyla seçilecek üyelerle ilgili 16 Haziran 1977 tarihli kanun bu yolla kabul edilmiştir.

-Başbakanın sunduğu kanun tasarısından sonra, meclisin yirmi dört saat içinde, en az onda bir üyeleri tarafından bir güvensizlik önergesi sunulmuş ve sunulmasından kırk sekiz saat sonra yapılan oylamada salt çoğunlukla güvensizlik oyu verilmemişse, tasarı kanunlaşmış sayılır.

---

[138] TEZİÇ, s.411.

-Son olarak, hükümetin sunduğu tasarı üzerine, yirmi dört saat içinde verilen güvensizlik önergesi, salt çoğunlukla kabul edildiği taktirde, tasarı reddedildiği gibi, hükümet de çekilmek mecburiyetindedir[139].

Anayasanın 111. maddesine göre, Başbakan gerekli görürse, Bakanlar Kurulunda görüştükten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisinden güven isteyebilir. Güven istemi, Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilmesinden itibaren bir tam gün geçmedikçe oylamaya konulamaz. Güven istemi, ancak üye tam sayısının salt çoğunluluğuyla reddedilmektedir.

Görev sırasında güvenoyu (Any. md. 111) isteme yetkisi Başbakana ait olduğundan, hangi sorunun hükümetin genel siyasetini ilgilendirdiği, hangisinin ilgilendirmediğine Başbakan karar verecektir. Diğer bir deyimle, Başbakanın " hükümetin genel siyaseti " kapsamına soktuğu her şey, Bakanlar Kurulunun siyasal sorumluluğuna yol açabilir.

Başbakanın güven istemine başvurması için belirli bir nedenin bulunması gerekmemektedir. Bakanlar Kurulu ile TBMM arasında bir ihtilaf çıkması, Bakanlar Kurulunun bazı isteklerini TBMM'ye kabul ettirmek istemesi ya da hala TBMM'nin güvenine haiz olup olmadığını anlamak istemesi güven isteminde bulunmaya yol açabilir. Anayasanın 111. maddesinde " Başbakan gerekli görürse " biçimindeki düzenlemeden anlaşıldığı üzere, Başbakanın güven istemine başvurması sebepleri sınırlanmamıştır.

Keza maddenin açık hükmünden anlaşıldığı üzere, güven isteminde bulunmaya Bakanlar Kurulunda görüşülmek şartıyla Başbakan yetkilidir. Buna karşılık bir bakanın Bakanlar Kurulu adına veya kendi adına güven isteminden bulunması mümkün görülmemektedir.

[139] TEZİÇ, s.411.

B- Bakanların Hukuki Sorumluluğu

Bakanlıkların siyasi ve cezai sorumluluklarının yanında ayrıca bir de hukuki sorumlulukları söz konusudur. Hukuki sıfatı buradaki anlamıyla, özel hukuka (medeni hukuk, borçlar hukuku ve ticaret hukuku) ilişkin demektir. Birer gerçek kişi olarak bakanların, kişiler hukuku, aile hukuku, miras hukuku ve eşya hukuku alanında, tüm diğer gerçek kişiler gibi Türk Medeni Kanunun hükümlerine tabi olduklarından şüphe yoktur. Yani bakanların hukuki sorumluluğundan bahsedildiğinde kastedilen asıl şey bakanların borçlar hukuku alanındaki sorumluluğudur. Borçlar hukuku alanında sorumluluk, bir borç ilişkisinden kaynaklanır. Borç ise esasen bir sözleşmeden veya haksız fiilden doğar. Kişinin sözleşmemeye uymaması veya yaptığı haksız fiil neticesinde ortaya çıkan zararları gidermesi gerekir[140].

Anayasamızda bakanların hukuki sorumluluğuna ilişkin bir hüküm yoktur. Ancak bakanların görevlerinden doğan eylem ve işlemleri yalnız ceza bakımından değil, hukuk bakımından da sonuçlar verebilir. Yani bakanların görevlerinden doğan eylem ve işlemleri yalnız kamu düzenini bozarak bütün topluluğu ilgilendirecek sonuçlar değil, fakat aynı zamanda veya yalnızca mamelekler arasındaki dengeyi değiştirerek para ile ölçülmesi kabil ve tazmini mümkün zararlı sonuçlar da doğurabilir ve birer gerçek kişi olan bakanların genel hükümlere göre bu sonuçlara katlanmaları gerekir[141].

Her ne kadar, anayasa ve kanunlar, bakanların görevleriyle ilgili eylem ve işlemlerinden dolayı hukuki sorumluluklarına ilişkin özel prosedür öngörmemiş ise de, bakanların görevleriyle ilgili eylem ve işlemlerinden dolayı şahıslara ve devlete verdikleri zararlardan sorumlu olmadıkları anlamına gelmez. Anayasa ve kanunlarımızda, bakanların görevleriyle ilgili eylem ve işlemlerinden doğan zararlı sonuçları gidermek zorunda olmalarını, yani hukuken sorumlu tutulmalarını yasaklayan hiçbir

[140] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s.304
[141] BİLGE, s.39.

hüküm yoktur[142]. Tam aksine buna cevaz veren şu hükümlerden bahsetmek mümkündür[143].

Anayasamızın 40. maddesinin üçüncü fıkrasına göre, "kişinin, resmi görevliler tarafından vaki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir". Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.

Yine Anayasamızın 129. maddesinin beşinci fıkrasına göre, "memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerinin kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil şartlarına uygun olarak , ancak idare aleyhine açılabilir''.

Böylece Anayasamıza göre; bakanlarda, görevleriyle ilgili kusurlu olarak vermiş oldukları zararları, memurlar ve diğer kamu görevleri gibi tazmin etmekle sorumludurlar. Ancak, Anayasanın 129. maddesine göre, zarara uğrayanlar, bakanların şahsına karşı değil, bakanlık aleyhine dava açabilecektir. Bakanın kusuru yüzünden bakanlık mahkum edilir ve tazminat ödemek mecburiyetinde kalırsa , bakanlık bakana rücu edebilecektir[144].

Eski anayasalarımızda ise, 1876 Anayasası madde 33 hükmü koymuştur. Bu hükme göre, ''Memuriyetlerinden hariç ve sırf zatlarına ait her nevi deavide vükelanın sair efradı-ı Osmaniyeden aslı farkı yoktur. Bu misillü hususatın muhakemesi ait olduğu mehakim-i umumiyede icra olunur''[145].

1921 Anayasasında bu konuda hiçbir hüküm yoktur[146]. 1924 Anayasası hukuki sorumluluk konusunda açıklık getirmemekle beraber,

---

[142] TANÖR-YÜZBAŞIOĞLU,349-350.
[143] BİLİR, Bakanlar Kurulu, s.73.
[144] TANÖR-YÜZBAŞIOĞLU, s.350.
[145] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.144.
[146] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s. 144.

cezai ve hukuki sorumluluk ayrım yapmaksızın 61. maddede ‘’görevlerinden doğacak işlerden dolayı yargılanmaları hususunda Yüce Divan’ın kurulacağından söz etmektedir. Görüldüğü gibi 1924 Anayasası sadece bakanlıkların cezai sorumluluklarından bahsetmemiş ve bu suretle hukuki ve cezai sorumluluk arasında bir ayrım yapmamıştır. Hem cezai hem de hukuki sorumluluğu kapsayacak şekilde genel terimler kullanılmıştır. Buna paralel olarak T.B.M.M içtüzüğünün 169. maddesi ile her türlü tereddüdü önleyecek şekilde cezai ve hukuki(akçalı)sorumluluk tabirini kullanmıştır[147]. Uygulamada da, bakanların hukuki sorumlulukları ile ilgili davalar Yüce Divan’da görülmüştür.

1924 Any. md. 61 ve 1927 tarihli T.B.M.M İçtüzük md.169-176 gereğince hem hukuki hem de cezai sorumluluk halleri için Yüce Divan yetkili kabul edilmişti. Ancak doktrinde, bakanların devlete karşı hukuki sorumluluğu halinde Yüce Divan, şahıslara karşı sorumluluk halinde ise genel mahkemelerin yetkili olduğu kabul edilmekteydi[148].

1961 ve 1982 Anayasalarına göre, Anayasa Mahkemesi Yüce Divan olarak yalnız görevden doğan suçları yargılayan bir mahkemedir, yargılama yönünde görevi suçla sınırlıdır. Bakanlara karşı, hukuki sorumluluk davalarına Anayasa mahkemesinde bakılmaz. Hukuki sorumluluk alanında Yüce Divan görevli değildir[149]. Zira Anayasamızın 148. maddesinin 3. fıkrasında ‘’Anayasa Mahkemesi…Bakanlar Kurulu üyeleri…görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar’’ denilmek suretiyle Yüce Divan’ın yalnızca cezai sorumluluklarla ilgili davalara bakacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla hukuki sorumluluk için ayrı bir merciden bahsedilmemesi sebebiyle, hukuki sorumluluk alanında görevli mahkemeler adli yargı koluna mensup hukuk mahkemeleri görevli sayılır. Bu durum 1961 Anayasası’ndan beri devam ede gelmektedir. Böylece 1961 Anayasası’nın1 47/2 maddesi ve 1982 Anayasasının 148/3 maddesi hukuki

[147] BİLGE, s. 40.
[148] ARMAĞAN,1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.152.
[149] ÖZBUDUN, Anayasa Hukuku, s. 326.

sorumluluk Yüce Divan'ın görev alanından çıkarılmış ve genel mahkemelerin görev alanına sokulmuştur[150].

Hukuki sorumluluk herhangi bir eylem veya işlem neticesi ortaya çıkabilir. Hangi tür eylem ve işlemlerin hukuki sorumluluğa yol açacakları cezai sorumluluktaki gibi tadadi bir biçimde sayılamaz[151].

Hukuki sorumluluktan dolayı bakanlar hakkında dava açılabilmesi için ilgili bakanın dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek yoktur. Çünkü dokunulmazlık, milletvekilleri ve bakanlar hakkında ceza davası açılmasına engel teşkil etmektedir. Ceza davaları dışında açılacak davalarda dokunulmazlık etkili olmadığından, ilgili bakanın dokunulmazlığının kaldırılması gibi bir sorunla karşılaşmadan, ilgili bakan hakkında görevli ve yetkili mahkemeden hukuki sorumluluk davası açılabilir[152].

Bakanların hukuki sorumluluğu alanında da bakanların ''görevleriyle ilgili eylem ve işlemlerinden kaynaklanan hukuki sorumluluğu''ile bakanların kişisel eylem ve işlemlerinden kaynaklanan hukuki sorumluluğu'' arasında ayrım yapıp konuyu incelemekte fayda vardır[153].

1- Bakanların Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Kaynaklanan Hukuki Sorumluluğu

Bakanların görevi dışındaki kişisel fiil ve işlemlerinden kaynaklanan sorumluluğunun tam olduğu kabul edilmektedir. Zira bakanlar birer gerçek kişilerdir ve birer gerçek kişi olarak hukuki sorumlulukları vardır[154]. Yani bakanlarında, görevleri dışında, özel hukuk alanında, birer gerçek kişi olarak eylem ve işlem yapmaları mümkündür. Böyle bir durumda, ilgili

---

[150] ŞAHİN, Ali Oğuz, Başbakan ve Bakanların Görevleriyle İlgili Cezai Sorumlulukları, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1998, s. 58.
[151] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.142.
[152] ŞAHİN, s. 58-59.
[153] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s.304.
[154] GÖZLER, Kemal, Devlet Başkanları,Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2001, s. 111.

bakan, tüm diğer gerçek kişiler gibi kendi eylem ve işlemlerinden sorumludur[155].

Bakanların görevleriyle ilgili olmayan,tamamen şahsi kusurları ile verdikleri zararlardan dolayı, kendilerine karşı genel hükümlere göre dava açılır. Bu açıdan, bakanlarla kamu görevlisi sayılmayan kimseler arasında fark yoktur[156]. Görevle hiçbir ilgisi olamayan kişisel kusur halinde, memurun şahsı aleyhine ve adli yargı koluna mensup mahkemelerde dava açılabilmesi Türk doktrininde de kabul edilmiştir. Başta S.S. Onar olmak üzere Türk İdare Hukukçuları, kamu görevlisi aleyhine görevle ilgili olmayan kişisel kusuru sebebiyle verdiği zararlardan dolayı adli yargı koluna mensup mahkemelerde dava açılabileceği kabul edilmektedir[157].

Bakanların buradaki hukuki sorumluluğu, bakanların özel hukuka ilişkin sorumluluğu demektir. Özel hukuk ise medeni hukuk, borçlar hukuku gibi hukuklardan oluşmaktadır.

Medeni hukuk, kişiler hukuku, aile hukuku, miras hukuku, eşya hukuku gibi hukuk dallarından oluşmaktadır. Kişiler hukukundan kaynaklanan haklara ve yükümlülüklere birer gerçek kişi olan bakanların tabi olduğuna hiç şüphe yoktur. Örneğin, bakanların seçilme yeterliliğinin şartlarından biri de''kısıtlı''olmamaktır. Burada ''kısıtlılık'' kavramı medeni hukuka (kişiler hukukuna) göre belirlenir. Bakanlarında tüm diğer gerçek kişiler gibi aile hukukundan kaynaklanan haklara ve yükümlülüklere tabi olduklarından şüphe yoktur. Bakanların miras hukuku hükümlerine göre haklara ve borçlara sahiptir. Aynı biçimde bakanların eşya hukukundan doğan hak ve borçlara sahip oldukları da kuşkusuzdur. Örneğin bakanların gayrı menkul ve menkul mallara malik olabilirler, bunları devir ve ferağ edebilirler o halde banklarında birer gerçek kişiler olarak medeni hukuk

[155] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s. 304.
[156] BİLİR, Bakanlar Kurulu, s.75.
[157] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.148.

alanında sorumluluklarının tüm diğer gerçek kişiler gibi tam olduğu söylenebilir[158]

Borçlar hukuku alanında sorumluluk, bir borç ilişkisinden kaynaklanır borç ise bir sözleşme veya haksız fiilden doğar. Bakanlarda hak ve fiil ehliyetine sahip birer gerçek kişiler olarak,borçlar hukuku alanına giren satım,kira gibi sözleşmeler yapabilirler. Bu takdirde ilgili bakanın sözleşmeden kaynaklanan sorumluluğu olabilir. Bakanlar da tüm gerçek kişiler gibi, yaptıkları sözleşmelerden kaynaklana borçlarını ifa etmelidirler.İfa etmiyorlar tüm gerçek kişiler gibi borcunu yerine getirmeyen ilgili bakan hakkında adli yargı kolunun görevli ve yetkili hukuk mahkemesinde dava açılabilir ve hukuk mahkemeleri ilgili bakan hakkında bir takım müeyyidelere, özellikle tazminat ödemeye hükmedebilirler. Örneğin, bakan görevinin dışında kendi özel kullanımı için bir kiralamış fakat kira bedelini ödememiş ise kendisine karşı hukuk davası açılabilir[159].

Borçlar hukuku alanında borcun diğer bir kaynağı da haksız fiildir. Bakanlar da diğer gerçek kişiler gibi, haksız fiil niteliğinde olan davranışlarından dolayı başkalarına verdikleri zararları tazmin etmekle yükümlüdürler. Örneğin bir bakan komşusuna hakaret etmiş olabilir. Görevi dışında kendi özel otomobili ile kusurlu olarak bir kişinin yaralanmasına sebep olmuş olabilir. Böyle durumlarda da bakanların hukuki sorumluluğu tamdır. Bu gibi durumlarda bakanlarda tüm diğer gerçek kişiler gibi tabi olduğu sorumluluk kurallarına tabidirler. İlgili bakan, tüm diğer gerçek kişiler gibi yetkili ve görevli hukuk mahkemelerinde yargılanır ve tazminat ödemeye mahkum olabilir. Böyle bir kararın ircasıda genel hükümler çerçevesinde olur[160].

---

[158] GÖZLER, Devlet Başkanları, s.111.
[159] GÖZLER, Devlet Başkanları, s.111-112.
[160] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s.305

2- Bakanların Görevleriyle İlgili Eylem ve İşlemlerinden Dolayı Hukuki Sorumluluğu

Burada bakanların görevleriyle ilgili hukuki sorumluluğu ele alınacaktır. Aslında bakanların görevleriyle ilgili hukuki sorumlulukları hizmet kusurları dışında söz konusu olup şahsi kusurlarının varlığı halinde mevcuttur[161]. Burada ilgili bakanın davranışı bir suç teşkil etmemekle beraber "tahsisatı tecavüz etmek, usulsüz sarfiyatta bulunmak" gibi devletin mali zararıyla sonuçlanacak yolsuz bir işlem veya fiil şeklinde olabilir[162].

Bakanların hukuki sorumluluğunun dayandığı ana fikir kusurdur, yani ilgili bakan, prensip itibariyle kusurlu olan eylem ve işlemlerinin doğurduğu zararları tazmin etmek zorundadır[163]. Borçlar Kanunun 41. maddesi bakanların hukuki sorumluluğu konusunda da geçerlidir[164]. Gerçekten Borçlar Kanunumuzun 41. maddesi özel hukuk alanında kişilerin sorumluluğunu kusura ısnat ettirmektedir. Her ne kadar özel hukuk alanında kusura dayanmayan objektif sorumluluk şeklide kabul edilmiş ise de, bu tamamen istisnaidir ve ancak kanunun açık bir surette belirttiği hallere münhasırdır[165].

Bakanların görevleriyle ilgili işlem ve eylemlerinden kaynaklanan hukuki sorumlulukları, genel hükümler dairesinde, kusur prensibine dayanmaktadır. Çünkü mevzuatımızda bakanlar hakkında bu prensipten ayrılmayı gerektirecek özel hükümler yoktur[166]. Gerçekten bakanlar, idare hukuku açısından memur sayılmazlar[167]. Bu nedenle bakanlara, görevlerini yerine getirirlerken doğan zararlar konusunda, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunun 12. ve 13. maddelerinin kendilerine

---

[161] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s. 142.
[162] ONAR, Sıdık Sami, İdare Hukuku, İstanbul 1942, s. 617.
[163] BİLGE,s.40
[164] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.145.
[165] EREN,Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 5. Bası, İstanbul 1994, Cilt:1, s. 40.
[166] BİLGE, s.40
[167] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s. 28; GÜRAN, Sait, Anayasanın 128 ve 129'uncu Maddeleri Yönünden Kamu Görevlileri ve Bakanların Durumu, Amme İdaresi Dergisi, C.17, S.3, Eylül 1984, s.34.

uygulanması söz konusu olamaz[168]. Bakanların hukuki sorumlulukları çoğu zaman kamu hizmetlerinin görülmesi münasebetiyle yapılan veya alınan idari eylem ve kararlardan doğacağı için, acaba sorumluluk idareye mi yoksa ilgili bakana mı yükletilir? İdare hukukunda kabul gören anlayışa göre idari fiil veya işlemlerin yapılmasından kaynaklanan kusur hizmet kusuru ve şahsi kusur olarak ikiye ayrılmakta; kusur hizmet kusuru ise sorumluluk idareye, kusur memurun kişisel kusurunu teşkil ediyorsa sorumluluk memura yükletilmektedir. Bakanlar hukuki durumları itibariyle memur sayılmazlar da hukuki sorumluluk bakımından bakanlar diğer memurlar arasında bir ayrım yapmaya lüzum da yoktur[169].

Bakanların hizmet kusuru teşkil eden eylem ve işlemleri,aslında idare hukukunda görülen ‘’idarenin kusurlu sorumluluğu’’ndan başka bir şey değildir. İdarenin kusurlu sorumluluğu, ilgili bakanın bir hizmetin kurulması, düzenlenmesine ve işletilmesine ilişkin kusurlu eylem ve işlemlerinden kaynaklanan sorumluluğudur. Böyle bir durumda, ortaya bir zarar çıkmış ise, ortaya çıkan zarardan, kişisel olarak bakan değil idare sorumludur. Zira Anayasamızın 125. maddesinin son fıkrasına göre ‘’idare kendi eylem ve işlemlerinden kaynaklanan zararı ödemekle yükümlüdür’’ böyle bir dava tam yargı davası olarak idari yargıda açılır[170].

Ancak bakanların görevleri esnasında ve görevleriyle ilgili yaptıkları bazı eylem ve işlemleri hizmet kusuru değil, kişisel kusur teşkil edebilir. Bakanların görevleriyle ilgili kişisel kusur teşkil eden eylem ve işlemlerinden kaynaklanan hukuki sorumlulukları da tamdır

Fakat bakanların kişisel kusur teşkil eden eylem ve işlemleri ile ,bakanların hizmet kusuru teşkil eden eylem ve işlemlerini birbirinden

[168] BİLİR, Bakanlar Kurulu, s. 72.
[169] BİLGE, s. 40-41.
[170] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s. 305.

ayıracak ölçüt nedir? Yani zararlı sonuca neden olan kusur ne zaman şahsidir ne zaman hizmete aittir[171].

her şeyden önce şunu söyleyebiliriz ki, ilgili bakanın eylem ve işlemi cezai neticeler de doğurmakta ise kusurun kişisel olduğundan tereddüt edilemez. Çünkü, Cezai sorumlulukta kusurun kişiye veya idareye ait olduğu gibi bir ayrım yapılmaz. Böyle bir durumda kusur tamamen kişiseldir. Zira ceza hukukunda sorumluluğun şartı failde cürüm işleme kastının bulunmasıdır böyle bir kastı idare atıf imkansızdır. O halde, ilgili bakanın hukuki sorumluluğu, cezai bir fiile bağlı olarak söz konusu olmak da ise burada,kusurun idareye değil ilgili bakana ait olduğunu kabul etmek ve ilgili bakanın sorumluluğu cihetine gitmek gerekir[172].

Sadece hukuki sorunun mevcut olduğu hallerde ise kusurlu fiil hizmetin normal icaplarından ayrılamazsa kusur hizmete aittir ve sorumluluk idareye yükletilir. Eğer fiil hizmetin icaplarından ayrılacak bir mahiyette ise, kusur şahsidir ve ilgili bakan bizzat sorumludur. Nitekim Yargıtay bir kararında "şekil ve maksat bakımından idari tasarruf mevhumu ile telif kabul etmeyen kanunsuz bire hareketi'' şahsi kusur olarak telakki etmek suretiyle aynı sonuca varmıştır. Fakat bir hareketin hangi hallerde şekil ve maksat bakımından idari tasarruf mevhumu ile telif kabul etmez olduğunu önceden belirtmeye imkan yoktur. Durumu her hadiseyle ayrı ayrı incelemek gerekir. Bu konuda şunu söyleyebiliriz ki, idari tasarrufta bulunan ilgili bakanın kötü niyeti şahsi kusuruna delil olabilir[173].

Bu ayrımdan yola çıkarak, bakanların şu tür eylem ve işlemlerini kişisel kusur oluşturduğunu söyleyebiliriz[174]:

---

[171] BİLGE, s. 41.
[172] BİLGE, s. 41
[173] BİLGE, s. 41-42
[174] GÖZLER, Kemal, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2000, s.383-384.

1-İlgili bakanın , kişisel nedenlerle örneğin öç alma kişisel menfaat temin etme sebebiyle yapmış olduğu eylem ve işlemler kişisel kusur sayılır.Çünkü burada ilgili bakanın kötü niyeti söz konusudur.

2-İlgili bakanın suç niteliğindeki davranışlarında da kişisel kusuru söz konusudur. Örneğin bir bakanın görevi esnasında ve göreviyle ilgili bir iş nedeniyle bir kişiyi dövmesi durumunda kişisel kusuru vardır.

3-İlgili bakanın yargı kararlarına uymaması, yargı kararlarını uygulamaması durumunda da kişisel kusuru söz konusudur.

4-İlgili bakanın hatası çok ağır ve bariz ise yine kişisel kusuru söz konusudur. Bakanın kendisini yetkilendiren kanun hükmünü çok bariz ve ağır bir biçimde aşması da kişisel kusur oluşturmaktadır.

Ancak yargı kararlarına uymama her zaman mutlaka kişisel kusur teşkil eden eylem ve işlemlerden sayılmaz. Yargı kararlarını yerine getirmemek bazen maddi veya hukuki imkansızlıktan ileri gelebilir. Yani, yargı kararlarına uymamak, her zaman ilgili bakanın şahsi kusuruna işaret etmez. Bu hususta görev kusuru ve salt şahsi kusur ayrımını yapmak gerekir[175].

Yargıtay 4.Hukuk Dairesi E.69/5644,K4549,15.05.1970 tarihli kararında, yargı kararını yerine getirmemeyi bu hususa aykırı davranmayı ''ağır bir kişisel kusur'' kabul etmiştir [176].

Bakanların, siyasi şahsiyetleri ve fonksiyonları ile geniş yetkileri ve üst idari amir olan vasıfları mukabilinde, şahsi kusurlarından dolayı adli yargı mahkemeleri önünde hesap vermeye mecbur tutulabilmeleri, vatandaşlar için bir güvence ve Anayasadaki kanun önündeki eşitlik prensibinin bir tatbiki, bakanlar açısında ise, yetkilerini kullanırken ve görevlerini yerine getirirlerken dikkatli davranmaları sonucunu meydana getirecektir[177]. Bakanların şahsi kusurlarının varlığı halinde, zarar gören kişinin genel

[175] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s. 147.
[176] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s. 146.
[177] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s. 151.

hükümlere göre, ilgili bakanın şahsına karşı adli yargıda hukuk davası açıp tazminat isteme hakkı teorik olarak mümkündür. Ne var ki, doğrudan ilgili bakanın şahsına karşı kişisel kusurundan dolayı genel hükümlere göre adli yargıda dava açmanın Anayasamızın 40. maddesinin 3. fıkrası ile 129. maddesinin 5. fıkrası karşısında mümkün olmadığı söyleyebiliriz[178].

Anayasamızdaki bu düzenlemeler, kamu görevlilerinin üçüncü kişilere verdikleri zararlardan birinci derecede ve doğrudan doğruya ancak idarenin sorumlu olabileceğini ifade etmektedir. Anayasamızın 40. maddesinin ikinci fıkrasında "resmi görevliler"den bahsedilirken Anayasamızın 129. maddesinin beşinci fıkrasında "memurlar ve diğer kamu görevlileri" İbaresine yer verilmiştir[179].

Bakanlar acaba, Anayasamızın bu hükümleri açısından " kamu görevlisi" ve " resmi görevli" olarak kabul edilebilir mi? Belirtmek gerekir ki, "resmi görevli" kavramı "kamu görevlisi" kavramından daha geniştir[180]. Geniş anlamda resmi görevli yasama, yürütme ve yargı organlarını ihtiva eder bir şekilde, devletle ilgili olan, devlet adına hareket eden bütün görevlileri kapsamaktadır[181]. Bu anlamda, bakanların da resmi görevli oldukları konusunda herhangi bir tereddüt yoktur[182]. Ancak, Anayasanın 40/2 hükmü açısından yasama organını oluşturan üyelerin de resmi görevli olduklarını söylemek mümkün görünmemektedir. Çünkü; Anayasanın 40/2 deki "resmi görevli" kavramı, birinci derecede ve doğrudan doğruya idarenin

---

[178] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s. 305.
[179] AKYILMAZ, Bahtiyar, Kamu Görevlilerinin Kusuruyla Üçüncü Şahıslara Vermiş Oldukları Zararlardan Doğan Mali Sorumluluk, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1991, s. 397.

[180] DURAN, Lütfi, "Anayasanın 128 ve 129. Maddeleri Yönünden Kamu Görevleri İle Bakanların Durumu", Yorum, Anayasa Yargısı, Ankara 1984, s. 204.

[181] AKYILMAZ, s.399.
[182] DURAN, Yorum, s.204.

sorumluluğuna yol açabilecek şahsi ve somut işlemleri yapan kamu görevlilerini ifade etmektedir[183].

Aynı şekilde, Anayasanın 129/5 deki "memurlar ve diğer kamu görevlileri de, bu hüküm kapsamında idarenin birinci derecede ve doğrudan doğruya sorumluluğuna yol açan kusurlu davranışta bulunan kamu görevlileridir.. Bu nedenle, devlet adına belli bir hizmet alanını yöneten ve idari hiyerarşinin tepesinde bulunan bakanların, Anayasanın 129/5 maddesi kapsamı açısından kamu görevlisi olarak kabul edilmesi gerekmektedir[184].

Dolayısıyla, bakanları Anayasanın 129/5 hükmü açısından kamu görevlisi ve 40/2 hükmü açısından da resmi görevli kabul ettiğimize göre, bakanların kusurlu davranışlarıyla verdikleri zararlardan bu hükümlere göre devletin sorumlu olması ve açılacak tazminat davasının da bakan aleyhine değil, bakanlık yani idare aleyhine açılması gerekmektedir[185].

Nitekim, Yargıtay'da bakanları Anayasanın 129/5 hükmü açısından kamu görevlisi olarak kabul etmektedir. Yargıtay'a göre, "Türk İdare Hukukunda baskın ve yaygın görüş, bu deyimin iki ana unsuru içerdiğidir. Bunlardan birincisi görevlinin bir kamu hizmetini yüklenmesi, ikincisi ise bu görev karşılığı devlet bütçesinden maaş, ücret, ödenek vs. gibi her ne nam altında olursa olsun görevliye bir maddi meblağın tahsis edilmesidir..... Bakanların bu iki ana unsuru tam olarak taşımaları (kamu görevlisi) olarak kabul edilmelerinin açık bir kanıtını oluşturmaktadır"[186].

---

[183] AKYILMAZ, s.399.
[184] AKYILMAZ, s.399-400.
[185] AKYILMAZ, s.400
[186] Y.H.G.K., 14.09.1983 t., E. 1980/4-1714, K. 1983/803, YKD, C.IX, Sayı:11 Kasım 1983, s.1591-1592.

Tazminata mahkum olan ve bunu ödeyen bakanlık, genel hükümler gereğince şahsi kusurunun varlığı sebebiyle ve kusur nispetinde ilgili bakana rücu edebilir mi? Bu takdir de idare, zarar görene ödediği tazminat için idare hukuku esaslarına göre sorumlu bakana, kusuru oranında payına düşeni isteyebilir. Teorik olarak mümkün olmasına rağmen, usul olarak bu mümkün değildir. Bakanın, bakanlığını temsilen kendisi aleyhine dava açması gerekir ki, bu da pek mümkün görünmemektedir. Uygulamada da bu biçimde bir rücu görülmemiştir[187].

C- Bakanların Cezai Sorumluluğu

1- Genel Olarak

Cezai sorumluluk, bakanların görevleriyle ilgili suçlardan doğan sorumluluklarıdır. Bakanların görevleriyle ilgili olmayan suçlardan dolayı da sorumlulukları vardır. Ancak, bakanların görevleriyle ilgili olmayan yani kişisel suçlarından suçlardan dolayı kendilerine milletvekillerine uygulanan kurallar uygulanır. Yani dokunulmazlıkları kaldırıldıktan sonra, ceza mahkemelerinde ve 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümlerine göre yargılanırlar[188]. Biz burada, bakanların görevleriyle ilgili suçlardan doğan cezai sorumluluklarını ele alacağız.

Bakanların görevleriyle ilgili suçlardan dolayı cezai sorumluluğunun pozitif temeli, Anayasanın 148. maddesinin üçüncü fıkrasında bulunabilir. Bu fıkraya göre " Anayasa Mahkemesi, … Bakanlar Kurulu üyelerini … görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar ".

---

[187] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.149-151.
[188] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş,s.303

Anayasanın 148. maddesinin üçüncü fıkrasında bakanların görevleriyle ilgili suçlarından dolayı Yüce Divanda yargılanacakları belirtilmiş, ancak 1982 Anayasası bakanların görevleri ve sorumlulukları hakkında herhangi bir hüküm getirmemiştir. Yani 1982 Anayasasının hiçbir yerinde, bakanların görevleriyle ilgili suçların neler olduğu sayılmamış veya bu terimden ne anlaşılması gerektiği belirtilmemiştir.

5237 Sayılı Türk Ceza Kanununda bakanların işleyecekleri suçlar sayılmamıştır. Şüphesiz, bu sorumluluğu gerektiren suçların neler olduğunu tek tek belirtilmiş olması uygulayıcıya büyük kolaylık sağlayacaktır. Ancak bu suçların tek tek belirtilmemesi çok büyük bir eksiklik olmaması gerekir. Çünkü her ne kadar Anayasada yalnızca " görevleriyle ilgili " suçlar deyimi kullanılmış ve bu suçların nelerden ibaret olduğu belirtilmemiş ise de yürürlükteki yasalar nazara alınarak bu suçların neler olabileceği belirlenebilir. Günümüze kadar yapılan Yüce Divan yargılanmalarına baktığımızda, Başbakan ve bakanların görevleriyle ilgili suçlarının belirlenmesinde çoğunlukla herhangi bir sorun yaşanmadığını söyleyebiliriz[189].

Bakanların görevleriyle ilgili suçlarını tespit ederken, bu kişilerin " memurluk " sıfatından hareket edilecektir. Bakanın işlediği öne sürülen suçta, ilgili bakanın " memur " sıfatı söz konusu suçun unsurunu ya da şiddet sebebi olmalıdır. Yani, bir bakan tarafından işlendiği ileri sürülen suçun, o bakanın göreviyle ilgili bir suç sayılabilmesi için, memur olmak, o suçun oluşmasında bir unsur veya şiddet sebebi olmalıdır[190].

Memurluk sıfatının suçun unsuru veya şiddet sebebi olması, o suçun bakanların görevleriyle ilgili suçlardan sayılması için gerekli olmakla birlikte, tek başına da yeterli değildir. Ayrıca, suç teşkil eden fiil ile ilgili bakan arasında görev ilişkisinin de olması gerekir. Bu ilişki mevcut değilse, bakana isnat edilen suçtan dolayı Yüce Divanda yargılanamaz.

---

[189] ŞAHİN, s.104.
[190] EREM, Faruk, Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan Olarak İncelenmesi, Ajans Türk Matbaası, Ankara 1963, s.10.

Bakanları görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla yargılayacaktır. Anayasa Mahkemesinin Kuruluş Ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 35. maddesine göre " Anayasa Mahkemesi, Yüce Divan sıfatıyla çalışırken, yürürlükteki kanunlara göre duruşma yapar ve hüküm verir ". Bu durumda yürürlükteki ceza hükmü içeren kanunlara göre bakanların cezalandırılması söz konusu olacaktır. Böylece yürürlükteki ceza hükmü içeren kanunlara bu kriteri uyguladığımızda, bakanların görevleriyle ilgili suçlarını belirleyebiliriz[191]. Bu açıklamalardan sonra şu suçların bakanların görevleriyle ilgili olmak şartıyla işlenmesi durumunda, bakanların görevleriyle ilgili cezai sorumluluğuna yol açılabileceğini söyleyebiliriz. Zimmet , İrtikâp , rüşvet alma, görevi kötüye kullanma , göreve ilişkin sırrın açıklanması, bakanın ticareti, suçu bildirmemesi, resmi belgede maddi sahtecilik, resmi belgede fikri sahtecilik.

2- Görev Suçlarından Dolayı Yüce Divana Sevk Edilen Bakanlar

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Yüce Divan'a bir Başbakan ve 17 bakan sevk edildi.

Yüce Divan'a (Divan-ı Ali) ilk sevk kararı 26 Ocak 1928 tarihinde alındı ve meclis, Cebelibereket (osmaniye) Milletvekili ve Bahriye Eski Bakanı İhsan (Eryavuz) ile Ertuğrul (Bilecik) Milletvekili Dr. Zikret'i (Onuralp), Yavuz Zırhlısı'nın onarımından yolsuzluk yapıldığı iddiasıyla Divan-ı Ali'ye sevk etti. İhsan Eryavuz 2 yıl ağır hapis, Fikret Onuralp 4 ay hapis cezasına çarptırıldı.

Yüce Divana son olarak 13 Temmuz 2004'te eski Başbakan Mesut Yılmaz ile Devlet Eski Bakanı Güneş Taner, Enerji ve Tabii Kaynaklar eski bakanları Cumhur Ersümer ve Zeki Çakan sevk edildiler. Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir Başbakan yüce Divana sevk edilmiş oldu.

[191] ŞAHİN, s.110.

23 Nisan 1920 tarihinden günümüze kadar Meclis Soruşturması sonucu Yüce Divana sevk kararı verilenler ve sonuçları[192]:

a- Bahriye Eski Bakanı İhsan Bey (Eryavuz) (1928):

Cebelibereket (Osmaniye) Milletvekili ve Bahriye eski Bakanı İhsan Bey (Eryavuz) hakkında, Yavuz Zırhlısı'nın onarımında yolsuzluk yaptığı iddiasıyla, Başbakan İsmet İnönü'nün Malatya Milletvekili Sıfatıyla 18 Aralık 1927'de verdiği önerge doğrultusunda 24 Aralık 1927 tarihinde Meclis Soruşturma Komisyonu kuruldu. "Yavuz-Havuz Olayı" olarak bilinen bu olay nedeniyle Bahriye eski Bakanı İhsan Bey, 26 Ocak 1928'de dokunulmazlığı kaldırılarak Divan-ı Ali'ye (Yüce Divan) sevk edildi. Ertuğrul (Bilecik) Milletvekili Dr. Fikret (Onuralp) de aynı olay nedeniyle Divanı Ali'ye gönderildi. Divanı Ali'deki ilk duruşma 5 Şubat 1928 tarihinde yapıldı. İhsan Bey'i (Eryavuz) "görevi kötüye kullanmak ve rüşvet alma girişiminden" 2 yıl ağır hapis ve 2 yıl memuriyetten men cezasına, Dr. Fikret'i (Onuralp) "dolandırıcılıktan" 4 ay hapis ve 100 lira ağır para cezasına çarptırdı. Bu karar, Yüce Divan'ın Cumhuriyet Döneminde verdiği ilk mahkumiyet kararı oldu.

b- Ticaret Eski Bakanı Ali Cenanı (1928):

Gaziantep Milletvekili ve Ticaret eski Bakanı Ali Cenani hakkında, un ve zahire fiyatlarının yükselmesini önlemek için Ticaret Bakanlığı emrine verilen 500 bin liranın harcanmasında usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle 10 Mart 1928'de Soruşturma Komisyonu oluşturuldu. Ali Cenani, 14 Nisan 1928'de dokunulmazlığı kaldırılarak Yüce Divan'a sevk edildi. Yüce Divan, Ali Cenani'ye 14 Mayıs 1928 tarihinde 1 ay hapis ve 170 bin lirayı tazmin etme cezası verdi.

[192] http://www.belgenet.com/dava/yucedivan_01.html.

c- Bahriye Eski Bakanı Mahmut Muhtar Paşa (Katırcıoğlu) (1929):

Bahriye eski Nazırı Mahmut Muhtar (Paşa) Katırcıoğlu, Anadolu Demiryolu Kumpanyası ile ilgili olarak İngiltere'de TimesIron Works fabrikalarına 20 bin İngiliz lirasını kefaletsiz ödeyerek "hazineyi zarara uğratmak" suçlamasıyla 30 Mayıs 1929'da Yüce Divan'a sevk edildi. Katırcıoğlu'nun yargılanması 3 Kasım 1929 tarihinde sona erdi. Yüce Divan şirkete ödenen 22 bin Türk altınının yüzde 5 iskonto edilmek suretiyle Mahmut Muhtar Paşa'dan tahsiline karar verdi.

ç- Gümrük Tekel Eski Bakanı Suad Hayri Ürgüplü (1947):

Kayseri Milletvekili ve 2. Saraçoğlu Hükümeti'nde Gümrük ve Tekel Bakanlığı yapan Suad Hayri Ürgüplü, bakanlığı döneminde kibrit üretimi ve kereste alımında yolsuzluk yaptığı iddiasıyla 15 Kasım 1946'da, kendi isteği üzerine Yüce Divan'a sevk edildi. 10 Kasım 1947'de TBMM kararı ile oluşturulan Yüce Divan, Ürgüplü ve o dönemde sahtecilik yapan 23 kişiyi 1 Mart 1948'de yargılamaya başladı. Yüce Divan, 5 Ekim 1948'de Ürgüplü ve diğer sanıklar hakkında beraat kararı verdi.

d- Ticaret Eski Bakanı Mehmet Baydur (1964):

Eski Ticaret Bakanı Mehmet Baydur, Yüce Divan'a 7 Şubat 1964 tarihinde sevk edildi ve beraatine karar verildi.

e- Sosyal Güvenlik Eski Bakanı Hilmi İşgüzar (1981):

Sosyal Güvenlik eski bakanı Hilmi İşgüzar, bakanlığı döneminde "kayırma, yolsuzluk, nüfuz ticareti, vazifeyi suistimal ve menfaat temini suretiyle Bağ-kur ve SSK'yı zarara uğrattığı" iddialarıyla Milli Güvenlik Konseyi tarafından 2 Şubat 1981 tarihinde Yüce Divan'a sevk edildi. İşgüzar ve 15 arkadaşının 26 Mart 1981 tarihinde başlayan yargılanmaları 12 Nisan 1982'de sonuçlandı. İşgüzar, 9 yıl 8 ay ağır hapis ve 5 milyon 251

bin lira para cezasına çarptırıldı. Sayıları yargılama aşamasında 18'e yükselen diğer sanıklara da 3 ay ile 4 yıl arasında değişen hapis cezaları verildi.

f.- Gümrük ve Tekel Eski Bakanı Tuncay Mataracı: (1981)

Gümrük ve Tekel eski Bakanı Tuncay Mataracı; bakanlığı döneminde "rüşvet almak" iddiasıyla Milli Güvenlik Konseyi tarafından 23 Nisan 1981 tarihinde Yüce Divan'a sevk edildi. Mataracı ve 21 arkadaşının yargılanmalarına 15 Haziran 1981'de başlandı. Yargılananlar arasında, bayındırlık eski bakanı Şerafettin Elçi ile "yeraltı dünyasının babalarından olduğu" bildirilen Abuzer Uğurlu da yer aldı. Yargılama, 16 Mart 1982'de sonuçlandı ve Mataracı 36 yıl ağır hapis ve 787 milyon 386 lira para cezasına çarptırıldı. Davada, Şerafettin Elçi beraat etti, diğer sanıklara 10 ay ile 6 yıl arasında değişen hapis cezaları ile çeşitli miktarda para cezaları verildi (Esas Sayısı 1981/2, Karar Sayısı 1982/1).

g- Bayındırlık Eski Bakanı Şerafettin Elçi: (1982)

Bayındırlık Eski Bakanı Şerafettin Elçi; Milli Güvenlik Konseyi tarafından "rüşvet almak" ve "görevini kötüye kullanmak" iddialarıyla 17 Mart 1982 tarihinde Yüce Divan'a sevk edildi. Elçi ve 7 arkadaşının yargılanmalarına 26 Mayıs 1982'de başlandı. Karar 12 Nisan 1983'de açıklandı ve Elçi, rüşvet suçlamasından beraat ederken, görevini kötüye kullanmaktan 2 yıl 4 ay hapis cezasına çarptırıldı. Diğer 7 sanıktan 4'ü 3 yıla kadar hapis cezası aldı, 3 sanık beraat etti.

ğ- Bayındırlık Eski Bakanı Selahattin Kılıç: (1982)

Bayındırlık eski Bakanı Selahattin Kılıç, "görevini kötüye kullanmak" iddiasıyla Milli Güvenlik Konseyi tarafından 17 Mart 1982 tarihinde Yüce Divan'a sevk edildi. Kılıç ile beraber 10 kişinin yargılandığı dava, 2 Haziran 1982'de başladı, 9 Mart 1983'de sona erdi. Kılıç ve 6 arkadaşı beraat etti, 3 sanık 8 ay ile 1 yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldı.

h- Devlet Eski Bakanı İsmail Özdağlar: (1985)

Devlet eski Bakanı İsmail Özdağlar, "rüşvet almak" ve "görevini kötüye kullanmak" iddiasıyla TBMM tarafından 15 Mayıs 1985 tarihinde Yüce Divan'a sevk edildi. 1 Temmuz 1985'de başlayan yargılama, 14 Şubat 1986'da sona erdi. Davada, dönemin Başbakanı Turgut Özal da tanık olarak dinlendi. Tanık ifadeleri ve dava kanıtlarını "rüşvet" suçlaması için yeterli görmeyen Yüce Divan, Özdağlar'ı "görevini kötüye kullanmak"tan 2 yıl hapis ve 30 bin lira ağır para cezasına çarptırdı.

ı- Bayındırlık Eski Bakanları Safa Giray ve Cengiz Altınkaya: (1993)

Bayındırlık eski bakanları Safa Giray ile Cengiz Altınkaya, Otoyol ihaleleri sözleşmelerinde fiyat farkı ödenmeyeceğine ilişkin hüküm bulunmasına karşın, fiyat farkı ödedikleri iddiasıyla 20 Ocak 1993 tarihinde Yüce Divan'a sevk edildiler. Bu davaya 14 Eylül 1993 tarihinde Danıştay'ın kararı üzerine Karayolları eski Genel Müdürü Atalay Coşkunoğlu da dahil edildi. Yüce Divan'daki yargılama 13 Nisan 1995'de sonuçlandı; Giray, Altınkaya ve Coşkunoğlu suçsuz bulundu.

i- Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan ve Devlet Bakanı Recep Önal: (2004)

DSP, MHP, ANAP Koalisyon Hükümeti'nde (57. Hükümet) Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak görev yapan Hüsamettin Özkan ile Devlet Bakanlığı görevinde bulunan Recep Önal, 15 Haziran 2004'de Yüce Divan'a sevk edildi.

Türkiye Halk Bankası A.Ş. yöneticilerini korumak ve sorumluların yargılanmalarını önlemek kastıyla, yasalara aykırı uygulamalarda bulunarak bankanın zarara uğramasına sebep oldukları iddiasıyla Yüce Divan'a sevk edilen Özkan ve Önal'ın yargılanmalarına henüz başlanmadı.

Yüce Divan sıfatıyla görev yapan Anayasa Mahkemesi, 22 Temmuz 2004'de, Hüsamettin Özkan ile Recep Önal'ın Yüce Divan'a sevkine ilişkin kararın, usule uygun olmadığı gerekçesiyle TBMM'ye iadesine karar verdi. İade kararına, TBMM Genel Kurulu'ndaki oylamanın ayrı ayrı yapılması gerekirken, birlikte yapılması gerekçe gösterildi.

Yüce Divan'ın 22.7.2004 günlü ve 2004/1 esas sayılı kararında, " Anayasanın 100. maddesindeki 'gerek görüldüğü takdirde ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verilir' ibaresi uyarınca oylamanın ilgililer hakkında ayrı ayrı yapılacak olması ceza hukukunun genel ilkelerinden olan 'suç ve cezanın şahsiliği' ilkesinin gereğidir" denildi.

Özkan ve Önal ile ilgili oylamalar, TBMM Genel Kurulu'nda 26 Ekim 2004 tarihinde tekrarlandı. Hüsamettin Özkan hakkında Yüce Divan'a sevk kararı, 14 milletvekilinin ret oyuna karşı 415 oyla kabul edildi. 5 milletvekilinin çekimser kaldığı oylamada, 7 oy boş çıktı. Bir oy da geçersiz sayıldı. Oylamaya 442 milletvekili katıldı. Genel Kurul'da Recep Önal hakkında yapılan oylamaya 419 milletvekili katıldı. Yüce Divan'a sevk kararı 14 milletvekilinin ret oyuna karşı 390 oyla kabul edildi. 9 milletvekilinin çekimser kaldığı oylamada, 2 oy boş çıktı, 4 oy da geçersiz sayıldı.

j- Eski Başbakan Mesut Yılmaz ve Devlet Eski Bakanı Güneş Taner: (2004)

Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir Başbakan Yüce Divan'a sevk edildi. Eski Başbakan Mesut Yılmaz ve Devlet eski Bakanı Güneş Taner hakkında, "Türkbank ihalesi sürecinde malın satımında ve değerinde fesat oluşturacak ilişki ve görüşmelere girdikleri ve bu eylemlerinin Türk Ceza Kanunu'nun 205. Maddesine uyduğu iddiasıyla" Yüce Divan'a sevk kararı, 13 Temmuz 2004 tarihinde, TBMM'nin 22. Döneminde, 15 red oyuna

karşılık 429 oyla alındı. 447 milletvekilinin katıldığı oylamada, 3 milletvekili ise çekimser kaldı.

Yüce Divan sıfatıyla görev yapan Anayasa Mahkemesi, 23 Temmuz 2004'de, Mesut Yılmaz ile Güneş Taner'in Yüce Divan'a sevkine ilişkin kararın, usule uygun olmadığı gerekçesiyle TBMM'ye iadesine karar verdi. İade kararına, TBMM Genel Kurulu'ndaki oylamanın ayrı ayrı yapılması gerekirken, birlikte yapılması gerekçe gösterildi.

Yüce Divan'ın 23.7.2004 günlü ve 2004/2 esas sayılı kararında, "Anayasanın 100. maddesindeki 'gerek görüldüğü takdirde ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verilir' ibaresi uyarınca oylamanın ilgililer hakkında ayrı ayrı yapılacak olması ceza hukukunun genel ilkelerinden olan 'suç ve cezanın şahsiliği' ilkesinin gereğidir" denildi.

TBMM Genel Kurulu'nda, eski Başbakan Mesut Yılmaz'ın Yüce Divan'a sevkini öngören soruşturma komisyonu raporunun oylaması 27 Ekim 2004'de tekrarlandı. Komisyon raporunun gizli oylamasına 444 milletvekili katıldı. Yılmaz'ın Yüce Divan'a sevki, 14 milletvekilinin ret oyuna karşı 419 milletvekilinin oyuyla kabul edildi. 5 milletvekilinin çekimser kaldığı oylamada, 2 oy geçersiz sayıldı. 4 milletvekili de boş oy kullandı.

Devlet eski Bakanı Güneş Taner hakkındaki raporun oylaması da 27 Ekim 2004'de tekrarlandı. 421 milletvekilinin katıldığı oylamada, Taner'in Yüce Divan'a sevki, 7 milletvekilinin ret oyuna karşı 403 milletvekilinin oyuyla kabul edildi. 2 milletvekilinin çekimser kaldığı oylamada, 4 oy geçersiz sayıldı. 5 de boş oy çıktı.

Türk Ticaret Bankası, Mesut Yılmaz'ın başkanlığındaki 55. Hükümet (3. Yılmaz Hükümeti, 30.06.1997-11.01.1999) döneminde özelleştirme sürecinde ihaleye çıkarıldı. Banka, 4 Ağustos 1998'de yapılan ihalede en yüksek teklifi veren (600 milyon dolar) Korkmaz Yiğit İnşaat -

Taahhüt ve Ticaret A.Ş'ye satıldı. İhale, yolsuzluk iddiaları üzerine daha sonra iptal edildi.

Türkbank ihalesiyle ilgili olarak, TBMM'nin 20. Yasama Döneminde Soruşturma Komisyonu kuruldu, soruşturma 8/7 oy çokluğuyla TCK 240. maddesi uyarınca görevin kötüye kullanılması suçundan Yüce Divan'a sevkine gerek olmadığına dair kararla sonuçlandırıldı.

55. Hükümet, Türkbank ihalesi konusunda Başbakan Mesut Yılmaz ve Devlet Bakanı Güneş Taner hakkında verilen gensoru sonucu 25 Kasım 1998'de düşürüldü

k- Enerji ve Tabii Kaynaklar Eski Bakanları Cumhur Ersümer ve Zeki Çakan: (2004)

Enerji ve Tabii Kaynaklar eski Bakanları Cumhur Ersümer ve Zeki Çakan, 13 Temmuz 2004 tarihinde Yüce Divan'a sevk edildiler.

Ersümer, "Enerji ve Doğalgaz Anlaşmalarında Türkiye aleyhine anlaşma ve uygulamaların yapılmasına yol açtığı, devlet alım satımına fesat karıştırdığı, uyguladığı yanlış ve usulsüz enerji politikaları nedeniyle kamuyu zarara uğrattığı ve görevini kötüye kullandığı" iddiasıyla 14 ret oyuna karşı 369 oyla Yüce Divan'a sevk edildi. Ersümer ile ilgili oylamaya 399 milletvekili katıldı. 3 milletvekilinin çekimser kaldığı, 12 milletvekilinin boş oy kullandığı oylamada, 1 oy da geçersiz sayıldı.

Çakan, "Uyguladığı yanlış ve usulsüz enerji politikaları nedeniyle kamuyu zarara uğrattığı, görevini ihmal ettiği ve kötüye kullandığı" iddiasıyla 57 ret oyuna karşı 297 oyla Yüce Divan'a sevk edildi. 19 milletvekilinin çekimser kaldığı oylamada, 3 oy da geçersiz sayıldı. Oylamaya 376 milletvekili katıldı.

3- Bakanların Cezai Sorumluluk Yoluna Gidilmesinde İlk Aşama:

Meclis Soruşturması

a- Meclis Soruşturmasının Hukuki Dayanakları

Bakanlar Kurulu üyelerinin görevleriyle ilgili cezai sorumluluklarının araştırılmasını sağlayan bir denetim aracı olan meclis soruşturması Anayasanın 100. maddesinde düzenlenmiştir[193]. Bunun yanında Anayasanın 98. maddesinin 1. fıkrasında " Türkiye Büyük Millet Meclisi soru, meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve meclis soruşturması yollarıyla denetleme yetkisini kullanır " denilmek suretiyle Meclisin denetim araçları arasında Meclis soruşturmasının da bulunduğu gösterilmiştir[194].

Türkiye Büyük Millet Meclisi iç tüzüğünün 107 ile 113. maddeleri arasında, Meclis soruşturması önergelerinin nasıl verileceğinden Meclis soruşturması komisyonlarının yetkilerine kadar, Meclis soruşturmasının nasıl yürütüleceğine dair detaylı hükümler yer almıştır. Böylece, Anayasanın 100. maddesinden başka TBMM İçtüzüğü'nün 107 ile 113. maddeleri de Meclis soruşturmasının hukuki dayanaklarını teşkil etmektedir[195].

b.Meclis Soruşturması Açılması İstemi

aa- Kimler Hakkında Soruşturma İsteminde Bulunulabilir

1982 Anayasasının 100/1. maddesinde " Başbakan veya bakanlar " ifadesinin kullanılmasına karşılık, TBMM İçtüzüğünün 107/1 maddesinde " görevde bulunan veya görevinden ayrılmış olan Başbakan ve bakanlar hakkında meclis soruşturması " istenebileceği belirtilerek, görevinden

[193] GÖREN, s.177.
[194] TÜLEN, s.89.
[195] TÜLEN, s.87–88.

ayrılmış Başbakan ve bakanları da hakkında meclis soruşturması açılabilecek kişiler arasına katmıştır. Aynı anda birden fazla Başbakan olmayacağına göre, Anayasadaki " Başbakan " kelimesinin mevcut Başbakanı kastettiği kuşkusuzdur. " Başbakan " kelimesi mevcut Başbakanı ifade ediyorsa, " bakanlar " kelimesinden de mevcut bakanları anlamak gerekir. Bu nedenle, iç tüzüğün, hakkında meclis soruşturması açılabileceklerin kapsamını bu biçimde genişletmesi Anayasanın açık hükmüne aykırıdır. Eski Başbakanlar ile eski bakanların, görevleri sırasında bir suç işledikleri sonradan iddia edildiğinde ise, milletvekillerinde olduğu gibi genel mahkemelerin yetkili olması gerekir. Ancak İçtüzük hükmü yürürlükte olduğu sürece, eski Başbakanlar ve eski bakanlarda meclis soruşturması usulüne tabi olacaklardır[196].

Anayasadaki " Başbakan veya bakanlar " ifadesi eski Başbakan ve bakanları kapsamaz. Dolayısıyla da , eski Başbakan ve bakanların Meclis soruşturması yoluyla Yüce Divana gönderilmesi mümkün değildir[197]. 1982 Anayasasının 100. maddesinde " Başbakan ve bakanlar hakkında … soruşturma açılması istenebilir " denilmiştir ki, bu hükümdeki " Başbakan ve bakan " ifadesi eski Başbakan veya eski bakanları kapsamaz[198].

bb- Soruşturma İsteminde Bulanabilecek Olanlar

Anayasaya göre, " Başbakan veya bakanlar hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az onda birinin vereceği önerge ile soruşturma açılması istenebilir " Buna göre, Meclis soruşturması bir önerge ile istenir. Üye tam sayısı 550 olduğuna göre, önergeler 55 milletvekili tarafından imzalanmalıdır[199].

1982 Anayasasına göre, Meclis soruşturması açılmasını isteme yetkisine sadece, Meclis üye tam sayısının en az onda biri tutarındaki

---

[196] ATAR, s.228- 229.
[197] KAMALAK, Mustafa, "Meclis Soruşturması Kimler Hakkında Açılabilir?", Akit Gazetesi, 27.7.1996, s.2.
[198] TÜLEN, s.97.
[199] GÖZLER, Anayasa Hukukna Giriş, s.264.

milletvekilleri sahiptir. Meclis üye tamsayısı 550 olduğuna göre Meclis soruşturması önergesi verilebilmesi için en az 66 milletvekilinin imzalarına gerek vardır. 1924 ve 1961 Anayasasının, Meclis soruşturması açılması isteminde bulunma yetkisi tanımış oldukları nazara alınırsa, 1982 Anayasasının, Meclis soruşturması açılmasını isteyebilecekler yönünden kendisinden önceki anayasalara nazaran daha zorlaştırıcı hükümler taşıdığı açıkça görülür[200].

cc- Soruşturma İsteminin Şekli

1982 Anayasasının 100/1 maddesi ve TBMM İçtüzüğünün 107/1 maddesinde her ne kadar Meclis soruşturması önergelerinin yazılı olarak verileceğine dair bir ifade bulunmuyorsa da, tanımı gereği, Meclis soruşturması önergeleri ancak yazılı olarak verilebilir[201].

Meclis soruşturması için verilen önergelerde; Bakanlar Kurulunun genel siyasetinden veya bakanlıkların görevleriyle ilgili işlerden dolayı hakkında soruşturma açılması istenen bakanın cezai sorumluluğu gerektiren fiillerinin görevi sırasında işlendiğinden bahsedilmesi, hangi fiillerinin hangi kanun ve nizama aykırı olduğunun gerekçe gösterilmek ve maddesi de yazılmak suretiyle belirtilmesi zorunludur[202].

dd- Meclis Soruşturması İsteminin Konusu

Meclis soruşturmasının konusu, Bakanlar Kurulu üyelerinden birisinin, Bakanlar Kurulunun genel siyasetinden veya bakanlıkların görevleriyle ilgili fiillerden dolayı, cezai sorumluluğu gerektiren fiillerin görev sırasında işlenmiş olup olmadığının belirlenmesidir., diğer bir anlatımla bakanların cezai sorumluluğunun belirlenebilmesi için yapılacak iş " Meclis Soruşturması "dır[203].

---

[200] TÜLEN, s.90.
[201] TÜLEN, s.91.
[202] ATAR, s.229.
[203] KAPICI, Ferhat, Meclis Soruşturması, Adil Yayınevi, Ankara 2001, s.84.

ee-Meclis Soruşturması İsteminin Kapsamı

Meclis soruşturması isteminde hangi fiillerin hangi kanun ve nizama aykırı olduğunun açıkça belirtilmesi gerekir. Bakanlar Kurulu üyelerinin bir veya bir kaçının genel olarak cezai sorumluluklarının belirlenmesi için Meclis soruşturması açılması isteminden söz edilemez. Somut olarak belirli eylem ve eylemlerin, bakanların cezai sorumluluğunu gerektirdiğinden söz edilerek Meclis soruşturması isteminde bulunulması gerekir. Keza Meclis soruşturması açılması isteminde gerekçe belirtilmesi de bir zorunluluktur[204]. Bu kurallara uyulmadan ileri sürülen meclis soruşturması istemleri reddedilir[205].

c- Meclis Soruşturması Açılması İsteminin Görüşülmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına verilen Meclis soruşturması önergesi gelen kağıtlar listesine alınır ve Genel Kurulda okunur. Okunan önergenin bir örneği hakkında soruşturma açılması istenen bakana Meclis başkanlığı tarafında gönderilir. Bundan sonra soruşturma açılması istemiyle ilgili görüşmeler yapılır. Bu görüşmelerin günü, önergenin verilmesinden itibaren bir ay içinde görüşülüp karara bağlanacak biçimde, bir özel gündem halinde Danışma Kurulunun teklifi üzerine Genel Kurulca tespit edilir. Hakkında soruşturma açılması istenen bakan da bu görüşme gününden haberdar edilir. Görüşme günü, öncelikle önergeyi veren milletvekillerinden ilk imza sahibi veya onun göstereceği diğer bir imza sahibi önerge hakkında görüşlerini bildirir. Bundan sonra hakkında soruşturma açılması istenen bakana söz verilir. Meclis soruşturması açılıp açılmaması hakkında Meclis Genel Kurulunca karar verilir (TBMM İçtüzüğü, md. 108).

---

[204] KAPICI, s.84–85.

[205] "Ticaret Bakanı Mehmet Baydur Hakkındaki Davada Yüce Divan, 20.7.1963 Tarih, 15E., 125K. Sayılı Kararı İle Belirtilen Bu Hususları İhtiva Etmediğinden Dosyayı Gereğinin Yapılması için Cumhuriyet Başsavcılığı'na, Cumhuriyet Başsavcılığı da Meclise İade etmiştir".

d- Meclis Soruşturma Komisyonu

Meclis Genel Kurulunda Meclis soruşturması açılmasına karar verilmesi durumunda, soruşturmanın yürütülmesi görevi bu amaçla kurulacak olan bir Meclis soruşturması komisyonuna verilir[206]. Meclis soruşturmasını 550 kişilik bir kurul olan Türkiye Büyük Millet Meclisi bizzat kendisi yapamaz. Bu soruşturmayı kendi içinden seçeceği on beş kişilik bir kurul vasıtasıyla yapar[207].

aa- Soruşturma Komisyonun Kuruluşu

1982 Anayasasında 1961 Anayasasının aksine, Meclis soruşturması önergesi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edildikten sonra, bir hazırlık komisyonu kurulmayıp, doğrudan doğruya soruşturma komisyonu kurulmaktadır[208].

1982 Anayasasının 100. maddesine göre, Meclis soruşturması komisyonlarının 15 üyeden kurulması zorunludur. Bu komisyonlarda, grupların güçleri oranına değil, siyasi partilerin güçleri oranında temsili öngörülmüş olduğundan, Mecliste grubu olmayan siyasi partilere de üyelik düşme olasılığı vardır[209]. Komisyonun bu on beş üyesi meclisteki siyasi partilerin komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı tutarında gösterecekleri adaylar arasından, Başkanlıkça her parti için ayrı ayrı ad çekme yöntemine başvurulması suretiyle belirlenir[210].

Meclis Soruşturması Komisyonları, Kuruluşları ve İşleyişleri yönünden meclis komisyonları içinde siyasete en uzakta duruş sergilemesi gereken komisyonlardır. Evvela " Meclisteki siyasi parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz " Biçimindeki Anayasa hükmü doğrultusunda iç tüzüğün 109. maddesiyle getirilen

---

[206]TÜLEN, s.121.
[207] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s.264.
[208] KAPICI, s.85.
[209] İBA, Şeref-BOZKURT, Rauf, 100 Soruda Parlamento (Türk Parlamento Hukukuna Giriş), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004, s.212.
[210] GÖZLER, Anayasa Hukukna Giriş, s.264-265

kısıtlamalar, bu komisyonların olabildiğince tarafsız konumda çalışmalarını amaçlamıştır[211].

İçtüzüğün 109. maddesi uyarınca " Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa göre hakimlerin davaya bakmasına veya karara katılmasına engel oluşturacak durumlarda bulunan, Meclis soruşturması önergesini veren veya daha önce Türkiye Büyük Millet meclisinde ya da dışında bu konudaki görüşünü açıklamış milletvekilleri, bu komisyona seçilemezler ". Buna göre, siyasi partiler, kendisine düşen üye sayısının üç katı oranında adaylarını söz konusu kısıtlamalara uygun biçimde belirlemelidirler. İçtüzüğün 109/3 maddesinde, komisyonda görevli memur ve raportörler ile stenoğraf için de aynı hükmün uygulanacağı belirtilmiştir.

Görüldüğü gibi, içtüzükte hakimin davya bakamayacağı hallere ilişkin Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda düzenlenmiş hükümlere benzer biçimde, milletvekillerinin bazı durumlarda komisyon üyeliğine seçilemeyecekleri belirtilmiştir. Buna karşılık, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda düzenlenmiş bulunan hakimin reddine ilişkin hükümlere benzer bir düzenleme soruşturma komisyonu üyeleri için öngörülmemiştir. Böylece, komisyon üyelerinden birinin, hakimin reddi nedenlerine dayanılarak, hakkında soruşturma icra edilen bakan tarafından reddedilmesi mümkün olmayacaktır[212].

bb- Komisyonun Çalışma Usulü ve Çalışma Süresi

Soruşturma Komisyonu üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar verir. Komisyonun çalışmaları gizlidir. Bu özellik ile hazırlık soruşturmasının gizli olması arasındaki benzerlik, Meclis soruşturmasının yargısal niteliğini ortaya koymaktadır. Komisyona kendi üyeleri dışındaki milletvekilleri katılamazlar. Komisyon kamusal ve özel kuruluşlardan konu ile ilgili bilgi

[211] İBA-BOZKURT, s.212.
[212]TÜLEN, s.126.

ve belgeleri isteyebilir; gerekli gördüklerinde el koyabilir. Bakanlar Kurulu üyelerini, diğer ilgilileri, tanık ve bilirkişileri dinleyebilir[213].

Meclis soruşturma komisyonunun çalışma süresi iki aydır. Komisyon soruşturma raporunu iki ay içinde Meclise sunar, raporun bitirilmemesi halinde komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir (1982) Any. md. 100/2). 2001 yılında yapılan değişiklikle " Bu süre içinde raporun Meclis Başkanlığına tesliminin zorunlu olduğu " kuralı getirilmiştir[214].

cc- Meclis Soruşturması Komisyonun Görev ve Yetkileri

Meclisin diğer bütün komisyonları gibi, soruşturma komisyonları da meclis adına faaliyette bulunurlar. Bu bakımdan, Meclis soruşturması komisyonları, görev ve yetkilerini meclisten olan ve meclise tabi durumda bulunan organlar konumundadır. Soruşturma komisyonun işlevi, ilgili bakan hakkında açılmış bulunan meclis soruşturmasında, kendisine verilen " soruşturmayı yürütme " görevini yerine getirmekten ibarettir. Soruşturma komisyonu, soruşturmayı yürütme işlevini yerine getirirken, soruşturma önergesinde iddia edilen vakıalar hakkında araştırma yapmak, varsa müsnet suça ilişkin delilleri toplamak, konuyla ilgili kişileri dinlemek suretiyle elde edeceği sonuçları bir rapor haline getirmek ve bu raporu meclise sunmak suretiyle görevini tamamlayacaktır. Soruşturma komisyonunun görevi, ilgili bakan hakkındaki soruşturma önergesinde ileri sürülen suç isnadı üzerinde inceleme, araştırma yapmak ve ilgili bakanın Yüce Divana sevki noktasında Meclisin yapacağı incelemeye ve vereceği karara mesnet teşkil edecek olan raporu hazırlamak ve meclise sunmaktır[215].

Meclis soruşturması, Meclisin yargısal nitelik taşıyan görevlerindendir. Yargısal nitelikteki Meclis soruşturması görevini

[213] GÖZÜBÜYÜK, s.231.
[214] GÖZÜBÜYÜK, s.231.
[215] TÜLEN, s.133.

yürütmekle görevli soruşturma komisyonunun, bu görevini yerine getirebilmesi için bazı üstün yetkileri bulunmalıdır ve bulunmaktadır[216].

TBMM İçtüzüğünün 111. maddesinde Meclis soruşturması komisyonunun haiz olduğu yetkiler düzenlenmiş bulunmaktadır. Buna göre; komisyon kamusal ve özel kuruluşlardan konu ile ilgili bilgi ve belgeleri isteyebilir, gerekli gördüklerine el koyabilir, Bakanlar Kurulunun bütün vasıtalarından faydalanabilir. Bakanlar Kurulu üyelerini diğer ilgilileri, tanık ve bilirkişileri dinleyebilir. Komisyon, naip veya istinaba yolu ile adli mercilerden yardım isteyebilir. Ayrıca Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun tanıklarla, bilirkişilerle, zapt ve arama ile ilgili olarak adli mercilere verdiği hürriyetleri kısıtlayıcı yetkilerin genel hükümler çerçevesinde kullanılmasını, gerekçesini bildirmek suretiyle görevli adli mercilerden yazıyla talep edebilir. Komisyon, hakkında soruşturma açılması istenen ilgili bakanın savunmasını alır, bununla ilgili olarak talep edeceği belgeleri temin ettirir. Komisyon, gerektiğinde de alt komisyonlar kurarak Ankara dışında çalışma kararı da alabilir[217].

e- Meclis Soruşturması Komisyonu Raporunun Genel Kurulda Görüşülmesi

Soruşturma komisyonu, çalışmalarının sonunda bir rapor hazırlar ve bu raporu Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kuruluna sunar. Soruşturma komisyonu raporu başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımından itibaren on gün içinde görüşülür ve gerek görüldüğü taktirde ilgili bakanın Yüce Divan'a sevkine karar verilir. Soruşturma komisyonu raporu hakkında soruşturma açılması istenen bakana derhal gönderilir. Meclis Genel Kurulundaki görüşmede, soruşturma komisyonuna, şahısları adına altı milletvekiline ve hakkında soruşturma açılması istenen bakana söz verilir. Son söz hakkında soruşturma açılması

[216] TÜLEN, s.134.
[217] ATAR, s.230.

istenen bakana aittir ve süresi sınırlandırılamaz. Siyasi parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz[218].

f- Yüce Divana Sevk Kararı ve Sonuçları

Görüşmeler sona erdikten sonra komisyon raporu genel kurulda karara bağlanır. Genel Kurul ilgili bakanın " Yüce Divana sevkine " ancak üye tam sayısının salt çoğunluğuyla, yani en az 276 oy ile karar verebilir. Komisyonun Yüce Divana sevk yönündeki raporları ile Genel Kurulun Yüce Divana sevk kararlarında hangi ceza hükmüne dayanıldığı belirtilir. Sevk kararı alınmışsa, ilgili bakan hakkındaki dosya en geç yedi gün içinde Başkanlıkça dizi pusulasına bağlanarak Anayasa Mahkemesi Başkanlığına gönderilir. TBMM Genel Kurulu , hakkında Meclis soruşturması açılan bakanı Yüce Divana sevk edip etmeme kararını verirken, soruşturma komisyonunun raporu ile bağlı değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilgili bakanı Yüce Divana sevk kararı kesin bir karardır. Bunun geri alınması mümkün değildir. Bunu geri alınması mümkün olmadığı gibi, bir parlamento kararı niteliğinde olan bu kararın iptali için Anayasa Mahkemesine de başvurulamaz[219].

Meclis soruşturması sonucunda Yüce Divana Sevk edilen bakan, bakanlıktan düşer, Başbakanın Yüce Divana sevki halinde ise hükümet istifa etmiş sayılır. Yüce Divana sevk edilen bakanın millet vekilliği düşmez. Ancak ilgili bakanın Yüce Divanda mahkum olması halinde bu mahkumiyetle alınan ceza, milletvekilliği seçilme yeterliliğini engelleyici nitelikte ise, yüce Divanın kesin kararının Meclis Genel Kuruluna bildirilmesiyle milletvekilliği de düşmüş olur[220].

---

[218] ATAR, s.230.
[219] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s.265.
[220] ATAR, s.231.

4- Cezai Sorumluluk Yoluna Gidilmesinde İkinci Aşama: Yüce Divanda Yargılama

a- Genel Olarak

Anayasa Mahkemesinin kurulmasıyla, Anayasa Mahkemesine esasa görevi olan kanunların anayasa uygunluğunu denetleme görevinin yanında, " Yüce Divan " görevi de verilmiştir.

1982 Anayasasına göre; " Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve Üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcı Vekilini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar " (md. 148/III).

Devletin en üst kadrolarında bulunan kamu görevlilerinin görev suçlarından dolayı, kişi bakımından yetki kuralları gereğince farklı bir yargılama makamı kurulmasının nedeni, sadece yürütme ve yargı gibi egemenliğin iki önemli kısmını millet adına istismal edebildikleri için nüfuz alanı oldukça geniş bulunan bu kişilerin herkesin tabi bulunduğu yargıyı etkileyebilecekleri ve bu surette ayrıcalık temin edebilecekleri endişesi değil aynı zamanda siyasi hesaplaşma ve sair düşüncelerle bu kişilerin haksızlığa uğratılabileceği yolundaki endişelerdir[221]. Çalışmamız, bakanların görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlardan ötürü itham edilmeleri ve yargılanmaları ile sınırlı bulunduğundan, Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan sıfatıyla yaptığı yargılamayı, yalnızca bakanların yargılanması konusuyla sınırlı olarak incelemeye çalışacağız.

1961 Anayasasının kabulünden önceki dönemde Türkiye'de bakanları yargılama görevi Divanı Ali (Yüce Divan) adı verilen özel ve istisnai bir mahkemeye verilmiştir. Yüce Divan ilk kez Divanı Ali adı ile

[221] ÖZTÜRK, Bahri-ERDEM, Mustafa Ruhan, Uygulamalı Ceza Mahkemesi Hukuku, 9.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2006, s.791.

1876 Anayasasında yer almıştır. 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda Yüce Divana yer verilmiştir [222]

1961 ve 1982 Anayasaları bu yönden 1876 ve 1924 sisteminden ayrılmışlar ve sürekli bir teşkilata sahip bulunan çağdaş anlamda bir Anayasa Mahkemesine yer vermişler ve Yüce Divan sıfatıyla yargılama yapma görevini vermişlerdir[223].

Yüce Divan, Türk Hukukunda özel ceza yargılaması makamlarından biridir. Yüce Divanın ayrı bir kuruluşu yoktur. Anayasa Mahkemesi, belli kişileri görev suçlarından dolayı yargılarken Yüce divan adını alır. Yüce Divan sıfatıyla görev yaparken Anayasa Mahkemesinin kurumsal yapısında herhangi bir değişiklik olmaz. Fakat Yüce Divan'da savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcı Vekili yapar[224].

Almanya, Avusturya ve İtalya'da da Anayasa Mahkemesi aynı zamanda Yüce Divan sıfatıyla görev yapmaktadırlar[225].

b- Bakanların Yüce Divan'da Yargılanması

Bilindiği gibi, 1982 Anayasasının 100. maddesine ve ilgili iç tüzük hükümlerine göre yürütülen meclis soruşturması, bir tür hazırlık soruşturması mahiyetindedir. Meclis soruşturmasının sonunda ilgili bakan hakkında üye tam sayısının salt çoğunluğu ile Yüce Divana sevk kararı verilebilir.

Bugüne kadarki uygulama ve TBMM İçtüzüğüne göre, bu konudaki önerge ya TBMM üyelerince verilir ya da yargı organlarına yapılır ve görevsizlik kararı verilirse, Başbakanlık eliyle TBMM Başkanlığına

[222] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu,s.167-168.
[223] TÜLEN, s.178.
[224] TÜLEN, s.178.
[225] KABOĞLU, İbrahim Ö., Avrupa Modeli ve Türkiye (Anayasa Yargısı), Güncelleştirilmiş 3. Baskı, İmge Kitabevi, Eylül 2000, s.135.

başvurulması suretiyle Meclis Soruşturması açılması yoluna gidilir. Veyahut da Sayıştay komisyonu raporuyla meclise soruşturma açılması için sevk de mümkündür. Eski Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey Sayıştay Komisyonu raporuyla TBMM'ne sevk edilmiştir[226].

Meclis soruşturmasının sonunda ilgili bakan hakkında üye tamsayısının salt çoğunluğu ile Yüce Divan'a sevk kararı verilebilir. Görüldüğü gibi, TBMM'nin burada yaptığı iş, iddia faaliyetidir, kamu davası açmaktır[227].

Yüce Divana sevk yönündeki raporları ile Genel Kurulun Yüce Divana sevk kararlarında, hangi ceza hükmüne dayanıldığının açıkça belirtilmesi gerekmektedir. Soruşturma komisyonunun Yüce Divana sevk etmeme yönündeki raporlarının reddi, ancak Yüce Divana sevke dair verilen ve sevk kararının hangi ceza hükmüne dayanacağını gösteren bir önergenin kabulüyle mümkündür [228]

Anayasanın 113/3 maddesine göre Yüce Divana sevk edilen bir bakan bakanlıktan düşer[229]. Burada üzerinde durulması gereken başka bir konu da, ilgili bakan ile birlikte suç işleyen ve Yüce Divan tarafından yargılanacakları Anayasa ile düzenlenmemiş olanların, yargılanmalarının nerede yapılacağı hususudur. Bunların da suç ortakları ile birlikte Yüce Divan'da yargılanmalarında yarar bulunmaktadır. Bu kişiler ile suç ortakları olan ilgili bakanın ayrı ayrı organlarda yargılanmaları durumunda, suçun ayrıntılı olarak soruşturulması gerekeceğinden ilgili bakan hakkında da bu yargı organlarında soruşturma yapılması sonucunu doğurur ki bu durum, Anayasanın 148/3 maddesine aykırı bir durum teşkil edecektir. Diğer taraftan ceza yargılamamızda birleştirilen davalarda, yüksek görevli mahkemenin her iki davaya da bakması kuraldır. Bütün bu hususlar göz

---

[226] BİLGE, s.29–30.
[227] ÖZTÜRK, Bahri, "Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi",Anayasa Yargısı, C.12, AYM Yayını, s.103.
[228] ATAR, s.231.
[229] ATAR, s.231.

önüne alındığında Yüce Divan'ın bu gibi davalarda bir bütün olarak yargılama yapması kuraldır[230].

c- Yüce Divan'da Yargılama Usulü

aa- İtham Eden

Yüce Divan'da görülen davalarda itham eden makam Cumhuriyet Başsavcılığı değildir. Yargıtay cumhuriyet Başsavcılığı yada Başsavcı vekili Anayasanın 148/4 maddesi uyarınca, Yüce Divan'da savcılık görevini yerine getiriyorsa da, bu görevi yalnızca ithamı yürütmektir. Bakanların yargılanmasında itham eden yasama organıdır. Bu nedenledir ki davada iddia makamına dava ile birlikte yasama organından da temsilcilerin katılması gerektiği ileri sürülmüştür[231].

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilgili bakanının Yüce Divan'a sevkine dair vermiş olduğu karar iddianame yerine geçmektedir. Böylece, ithamı yürüten Cumhuriyet Başsavcısının iddianamenin düzenlenmesinde ve uygulanması istenen suçlama maddelerinin belirlenmesinde hiçbir rolü bulunmamaktadır. Dava münasebetinin üç asli süresinden biri olan ithamcının asıl davanın başlangıcında yer almaması, doğru görülmediğinden eleştirilere konu teşkil etmiştir[232].

Türkiye Büyük Millet Meclisi de ithamda kanunilik esası ile bağlıdır. Yani itham siyasi olmayacak yürürlükteki kanunlara göre yapılacaktır. Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi itham ile, bir yandan siyasi denetleme görevini yaparken diğer yandan da adli bir görev durumundadır ve yapılan itham, son soruşturmanın açılması kararının yerine geçmektedir[233].

---

[230] KAPICI, s.93.
[231] EREM, Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan Olarak İncelenmesi, s.13–14.
[232] TÜLEN, s.183–184.
[233] PETRİÇLİ, Faruk, Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan Olarak Görevi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1986, s.38–39.

bb- Savcılık Makamı

Yüce Divan'da savcılık görevini 1982 Anayasasının 148/2 maddesi ve Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 36. maddelerine göre Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı yapar.

Anılan hükümler incelendiğinde, Yüce Divan'da savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcı Vekili yapmaktadır. Yine Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 36. maddesine göre, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı yardımcılarından bir veya bir kaçı da Cumhuriyet Başsavcısı ya da Cumhuriyet Başsavcı vekili ile birlikte duruşmaya katılabilirler[234].

cc- Savunma Makamı

Yüce Divan'da savunma makamı konusunda ne Anayasada ne de Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da herhangi bir düzenlemeye rastlanılmamaktadır. CMK'da öngörülenler Yüce Divan'da savunma makamında yer alırlar. Bunlarda sanık ve müdafi ve / veya savunma bilirkişisidir[235].

Anayasal güvence altındaki savunma hakkında hiç kimsenin mahrum bırakılması kabul edilmediğinden Yüce Divan'da yargılanan ilgili bakan da savunma hakkına sahiptir. Bir bakanın Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Yüce Divan'a sevk edilmesi, o bakanın mutlaka suçlu olduğunu göstermez. Yüce Divan'da yapılacak yargılama sonunda suçluluğuna karar verilinceye kadar bakan masumiyet karinesinden faydalanır. İlgili bakan savunma hakkını kullanarak aleyhindeki delilleri çürütebilir. Unutulmamalıdır ki her sanık gibi Yüce Divan'da yargılanan ilgili bakan suçlu olmadığını ispatlamak zorunda değildir. Bakanın suçlu olduğunu iddia makamı ispatlamak zorundadır. Yüce Divan'da yargılanan

[234] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.171.
[235] ÖZTÜRK-ERDEM, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s.797.

bakanlara mutlaka savunma hakkı verilmelidir. Fakat, hiçbir zaman savunmaya da zorlanamazlar[236].

dd- Yargılama Makamı

Yargılama makamında Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla yer alır[237]. Genel mahkemelerin hakimlerinde bulunması gereken niteliklerin Yüce Divan hakimlerinde de aranmaktadır. Bunlar, yüce divan hakimlerinin bağımsız ve tarafsız olmalarıdır[238].

Anayasa Mahkemesi Başkan ve üyeleri, tarafsız hareket edemeyecekleri kanısını haklı kılan hallerin dava açılmadan veya iş mahkemeye gelmeden önce mevcut olduğu iddiası ile reddolunabilirler. Bu taktirde Anaysa Mahkemesi, reddedilen üye katılmaksızın ret konusu hakkında kesin karar verir. Ret şahsidir. Kurulun toplanmasına mani olacak sayıda üyelerin reddine ilişkin talepler dinlenemez (2949 Sayılı Kanunun 47. maddesi).

ee- Yüce Divan'da Duruşma

Anayasa Mahkemesi Yüce Divan olarak görev yaparken bir ceza yargılaması faaliyetinde bulunmaktadır. Bir ceza mahkemesi olan Yüce Divan'da uygulanacak Yargılama usulü hakkında 2949 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun yedinci bölümünde gösterilmiştir.

Buna göre, Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla yargılama yaparken yürürlükteki kanunlara göre, yani Anayasa'da ve kuruluş kanununda hüküm bulunmayan durumlarda Yeni Ceza Muhakemesi Kanununa göre duruşma yapar ve hüküm verir (2949 Sayılı Kanunun 35. maddesi).

---

[236] ŞAHİN, s.172–173.
[237] GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s.304.
[238] ÖZTÜRK-ERDEM, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s.797.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bir bakanın yüce divana sevk edilmesinden sonra, henüz Yüce Divan'da yargılamaya başlanmamış olsa dahi davanın geri alınması söz konusu olamaz. Çünkü artık ortada genel kurallara göre açılan bir kamu davası bulunmaktadır. Bakanların, bundan vazgeçerek genel mahkemelerde yargılanmalarını istemelerine de olanak bulunmamaktadır[239].

Bakanlar hakkında Meclis soruşturması açan ve bunun sonucunda da ilgili bakanı Yüce Divan'a sevk eden Türkiye Büyük Millet Meclisidir. TBMM'nin burada yaptığı iş İDDİA FAALİYETİDİR. TBMM, söz konusu işi yaparken hukuk sistemimizin iddia faaliyeti ile ilgili olarak öngörmüş bulunduğu esaslara, CMK'da öngörülen kurallara uygun davranmak durumundadır. Burada, özellikle komisyon teşkilinde TBMM üyelerinden hukukçu, tercihen ceza hukukçusu olanlardan yararlanma cihetine gidilmelidir[240].

Bakanlar hakkında soruşturma işlemlerini yürüten TBMM, toplanan deliller kamu davasının açılması için yeterli ise bir fezleke hazırlar. Bu hazırlanan fezleke teknik anlamda iddianame yerine geçmemektedir. TBMM, fezlekesini doğrudan mahkemeye sunmayacak; söz konusu fezleke Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına verilecek, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından fezlekeye dayanarak CMK md. 170 hükmüne uygun olarak hazırlanacak iddianame Yüce Divan'a sunulacaktır. Yüce Divan kendisine sunulan iddianamenin iadesine veya kabulüne karar verecektir. Kanuna uygun değilse iddianame iade edilecektir. İade halinde, savcı soruşturmayı yapan komisyon ile işbirliği yaparak hataları düzeltip eksiklikleri tamamlayacaktır[241].

Yüce Divan'ın iddianameyi inceleme süresi on beş gündür. Bu süre, iddianamenin ve soruşturma evrakının mahkemeye verildiği andan itibaren işlemeye başlar. Yüce Divan tarafından yapılan incelemede

[239] KAPICI, s.98; ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.155.
[240] ÖZTÜRK-ERDEM, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s.811.
[241] ÖZTÜRK-ERDEM, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s.811-812–813.

iddianamenin kanuna uygun düzenlendiği anlaşılırsa, iddianamenin kabulü kararı verilir ve iddianamenin kabulüyle ilgili bakan hakkında dava açılmış olur ve kovuşturma evresi başlar[242].

Yüce Divan'da sanığın (bakanın) sorgulaması sırasında üyeler ve Cumhuriyet Başsavcısı veya vekili Başkanın izni ile sanığa (bakana) soru sorabilirler. Mahkeme Başkanı, Yüce Divandaki duruşmanın gerekli kıldığı durumlarda Devlet kurum ve kuruluşlarına ait araç, gereç ve teknik personelden yararlanmak için istemde bulunabilir. Bu istemler ilgili bakanlıklarca hemen yerine getirilir. Bundan başka, duruşma safahatı, başkanın uygun göreceği teknik araçlarla kaydolunabilir. Bu kayda dayanılarak düzenlenen duruşma tutanaklarının her sayfası başkan ve zabıt katibi tarafından imzalanır. Bu tutanakların duruşma safahatına uygun olmadığına ilişkin iddialar, Yüce Divanca incelenip karara bağlanır[243]

Yüce Divanın bazı hususlarda genel mahkemelere istinabe talimatında bulunabilip bulunamayacağı hususu öğretide tartışılmıştır. Çoğunluğun kabul ettiği görüşe göre, Yüce Divan bir adliye mahkemesi olmadığından ve bu nedenle eşiti bir mahkemede yoktur. Yani Yüce Divan istinabe yoluna başvuramaz [244].

Yüce Divan'da görülen kamu davasına suçtan zarar görmenin müdahalesi, Yüce Divan'ın yürürlükteki kanunlara göre yargılama yapıp hüküm vereceği kuralının doğal sonucu olarak mümkündür[245].

Yüce Divan yaptığı yargılamada fiil ve fail ile bağlı olma kuralına göre hareket etme mecburiyeti olduğundan yargıladığı kişinin, sevk kararı metninde söz edilmeyen ve suç sayılan bir fiili ile karşılaştığında, yargılama sanığın rıza göstermesi halinde dahi bu suça teşmil edemez. Yüce Divan,

---

[242] ÖZTÜRK-ERDEM, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s.817–818.
[243] BİLİR, Bakanlar Kurulu, s.71-72.
[244] EREM, Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan Olarak İncelenmesi, s.18.
[245] KAPICI, s.100; ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.170.

fiili taktirde iddia ve müdafaa ile bağlı olmaksızın hareket edeceğinden, sevk kararında bahsedilen fiilin hukuki niteliğinin ve unsurların değişmesi halinde sanığın (bakanın) ithamı öğrenme hakkının doğal sonucu, sanığa (bakana) ek savunma hakkı tanıyıp, yargılama yapacak ve hüküm verebilecektir[246].

Yüce Divan CMK'da yer alan usul tedbirlerinden tevkif kararı verebilir[247]. Yüce Divan'a sevk edilen bir bakanın görevinden alınacağına ilişkin bir hüküm, mevzuatımızda bulunmamaktadır. Hatta Yüce Divan'da yapılan yargılama sonunda milletvekili seçilmeye engel bir suçtan dolayı hüküm giyen bir bakanın görevine devam etmesi mevzuatımıza göre mümkündür. Bu gibi konularda çeşitli önlemlerin alınması için Yüce Divan'a yetki verilmelidir.[248] Bu hükümlerin dışında, Yüce Divan'da CMK'da düzenlenmiş bulunan genel kurallara göre, bakanlar yargılanacaktır.

ff- Hüküm ve Yargılamanın Yenilenmesi

Yüce Divanın kararları kesindir. Ancak, yargılamanın yenilenmesi yolu kapalı bulunmamaktadır[249] Yüce Divan kararlarının kesin olmasından dolayı, Yüce Divan'ın kararlarına karşı herhangi bir denetim muhakemesi yoluna gidebilmek mümkün değildir. Yani, Yüce Divan kararlarına karşı temyiz ve karar düzeltme yoluna gitmek mümkün değildir. Ancak, bütün bunlara rağmen, Yüce Divan kararlarına karşı yine de bir denetim yolunun var olduğu söylenebilir. O da İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 25 ve devamı maddelerinde düzenlenmiş bulunan ve Türkiye tarafından 1987 yılında tanınan bireysel başvuru hakkıdır[250].

---

[246] ARSLAN, Çetin, Yüce Divan Olarak Anayasa Mahkemesi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1999, s.109–110.
[247] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.170.
[248] KAPICI, s.99–100.
[249] ARMAĞAN, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, s.170.
[250] ÖZTÜRK-ERDEM, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s.820.

d- Bakanların Yüce Divan Tarafından Mahkum Edilmelerinin Sonuçları

Hukukumuzda, bakanların görevleriyle ilgili cezai sorumluluğu, görevlerini icra ederken yapmış oldukları görevleri ile ilgili işlem ve eylemlerinin yürürlükteki ceza kanunlarına göre bir suç oluşturması halinde ortaya çıkar. Suça konu işlem ve eylemin bakanlık göreviyle ilgisi her somut olayda ayrıca incelenerek tespit olunacaktır[251].

Haklarında görev suçları sebebiyle soruşturma açılan Bakanlar, müsnet suç ve suçlardan Yüce Divan'da yargılanabilirler ve müsnet suçun unsurlarının oluşmadığı, müsnet suçu işlemedikleri yada müsnet suçu işlediklerine dair yeterince delilin olmaması hallerinde haklarında beraat kararı verilebilir. Keza müsnet suçu işledikleri sabit görülmekle beraber bu suçun zamanaşımına uğraması nedeniyle Yüce Divan tarafından ortadan kaldırma kararı verilebilir. Bakanların görev suçlarıyla ilgili zamanaşımı konusunda tartışmalarda mevcuttur. Milletvekili dokunulmazlığıyla ilgili Anayasanın 83. maddesi gereğince, üyelik sıfatı sona erdikten sonra Meclis üyesi hakkında ceza kovuşturması yapılabilir veya hakkında verilmiş ceza hükmü çektirilir. Bunun doğal bir sonucu olarak, üyelik süresince zamanaşımının işlemeyeceği de düzenlenmiştir. Yani Anayasamızın 83. maddesi zamanaşımını kesiyor. Milletvekilinin dosyası Meclis Başkanlığına gidiyor, Anayasa ve Adalet Komisyonu tarafından değerlendiriliyor, sonra da Meclis Genel Kurulunda oylanıyor. Milletvekilinin yargılanması dönem sonuna bırakılabiliyor ama bu süre zarfında zamanaşımı işlemiyor. Oysa, Meclis soruşturması başlıklı Anayasanın 100. maddesinde zamanaşımına ilişkin bir düzenlemeye yer verilmeyip, boşluk bırakıldığı için suç işlendiği tarihten itibaren zamanaşımı süresi işliyor.[252] Başbakan veya bir bakanın işlediği suçlarda zamanaşımı, ancak Meclisin atılı suçtan "Yüce Kararı" verdiği gün dolabiliyor. Prof. Dr.

---

[251]ERGÜL, Ergin, Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması, (www.turkhukuksitesi.com), s.1–2.
[252] ILICAK, Nazlı, "Topçu Davasında Zamanaşımı", (www.barobirlik.org.tr 2006/03/03)

Süheyl Donay, Başbakan ve bakanlarında milletvekili olmaları durumunda, haklarındaki görev suçlarıyla ilgili davalarda zamanaşımı süresinin işlememesi gerektiğini belirtiyor.[253] Anayasa Mahkemesi, Eski Bayındırlık ve İskan Bakanı Yaşar Topçu'nun "Karadeniz sahil yolu projesi ihalelerine fesat karıştırdığı" iddiasıyla Yüce Divan sıfatıyla yaptığı yargılamanın gerekçeli kararında; bakanların görevleriyle ilgili olmayan suçları açısından milletvekillerinin tabi bulundukları kayıt ve şartların aynen geçerli olduğunu. Keza, bakanların görevleriyle ilgili suçlardan da milletvekillerinin tabi olduğu kayıt ve şartların aynen geçerli olduğunu, Anayasanın 100. maddesindeki farklı düzenleme yalnızca dokunulmazlığın kaldırılması bakımından getirilen bir farklılıktır. Diğer hükümler yönünden milletvekili olmaları nedeniyle Başbakan ve bakanlarında milletvekillerinin tabi olduğu kurallara tabi tutulmaları ve zamanaşımının bu şekilde uygulanmaması haklı ve mantıklı bir izahı olmaksızın suç ve suçlular arasında ayrımlar yapılması gibi sonuçlara neden olacağını belirtmiştir. Böylece Anayasa Mahkemesi bakanların görev suçlarından yargılanmalarında zamanaşımına ilişkin olarak milletvekillerine ilişkin kuralın uygulanacağını belirterek bu konuya ilişkin tartışmalara son vermiştir.

Anaysa Mahkemesi, yargılama konusu suçun bakanların görevleriyle ilgili bir suç olmadığı, bu nedenle Anayasa Mahkemesi görevsizlik kararı verebilir. Anayasa Mahkemesi, yargılanması istenen bakanın görev sınırı ve süresinin nerede başlayıp nerede bittiğine bakar. Şayet, görev sınırıyla ilişkili değilse, o davaya bakamaz ve dosyayı kapatır[254].

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı ile Yüce Divan'a sevk edilen bakan bakanlıktan düşer. Başbakanın Yüce Divan'a sevki halinde hükümet istifa etmiş sayılır (Any md.113.). bakanlar hakkında Yüce Divan tarafından

[253] MUTLU, Mustafa, "Bakanların Zamanaşımı Ayrıcalığı!", Vatan Gazetesi, 04.03.2006.
[254] SARIKAYA, Muharrem, "Başkan Bumin'in Uykusu…", Sabah Gazetesi,13.06.2004.

verilen mahkumiyet kararları, bu konuda farklı bir düzenleme yapılmadığı için genel kurallara göre yerine getirilir.

Yüce Divan'dan mahkumiyet kararının verilmesinin diğer önemli bir sonucu da milletvekili seçilme yeterliliğinin kaybedilmesidir. 1982 Anayasası 76. maddesinde ve 2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu 11. maddesinde milletvekili seçilmeye engel hüküm giyme halleri belirtilmiştir[255]. Yüce Divan'da yapılan yargılama sonucunda verilen mahkumiyet kararı Anayasanın 76. maddesinde ve 2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunun 11. maddesinde belirtilen milletvekili seçilmeye engel hüküm giyme hallerinin kapsamında ise, ilgili bakanın milletvekili seçilme yeterliliğini kaybetmesiyle milletvekilliği de düşecektir[256].

Yüce Divan'da yargılanıp hüküm giyen bakanlar hakkındaki mahkumiyet kararları da, diğer mahkemelerde verilen mahkumiyet kararları gibi adli sicile geçirilecektir. Keza, bakanların görevleriyle ilgili suçlarından mahkum olmalarının diğer bir sonucu da bu kişilerin siyasi partilere üye olamamaları ve üye kaydedilmemeleridir[257].

Bakanlarda, memnu hakların iadesi yoluna gidebilirler. Böylece, görevleriyle ilgili suçlardan mahkum olmalarıyla beraber ortaya çıkan bu ağır sonuçları, memnu hakların iadesi yoluyla ortadan kaldırabilirler[258]

---

[255] BİLİR, Faruk, Türkiye' de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001, s.40.
[256] ATAR, s.231.
[257] ŞAHİN, s.193.
[258] ŞAHİN, s.194.

SONUÇ

Parlamenter hükümet sisteminde yürütmenin öteki kandının oluşturan Bakanlar Kurulunun çok önemli bir yeri vardır. Siyasal bakımdan parlamentoya karşı sorumlu olan Bakanlar Kurulu yürütmenin gerçek itici gücüdür. 1982 Anayasası, Bankalar Kurulunun kuruluşu ile ilgili olarak parlamenter rejimin özelliklerine uygun düzenleme getirmiştir. Anayasanın 109. maddesine göre; Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan oluşur. Başbakan; Cumhurbaşkanınca TBMM üyeleri arasından atanır. Bakanlar ise, TBMM üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanırlar. Bakanların tersine Başbakan TBMM üyesi olmak zorundadır.

Bankalar Kurulu Anayasanın 109. maddesinde belirtildiği gibi Başbakandan, bakanlık örgütü olan bakanlardan ve devlet bankalarından oluşmaktadır .Bakanlar Kurulu siyasetin genel yönetimini belirler, siyasal iradeyi uygulamaya geçirir, yasaları uygular.

Parlamenter rejimlerde bakanların görevleri ile ilgili cezai ve hukuki sorumluluklarının yanında, parlamentoya karşı siyasi sorumlulukları da söz konusudur. .Bakanların siyasi sorumluluğu parlamenter rejimin temel kuralı ve önde gelen özelliğidir. Bu sorumluluk, parlamentonun güvenini herhangi bir nedenle yitiren bakanların görevlerine parlamento tarafından son verilebilmesi anlamına gelir. Kollektif sorumluluk gereği, hükümetin genel siyasetinin yürütülmesinden Bakanlar Kurulu birlikte sorumludur. Kollektif sorumluluk ilkesi genel siyasetinden dolayı güvensizlik oyu alan bir hükümetin çekilmesi sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca her bakanın kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden dolayı bireysel sorumluluğu da söz konusudur. Bireysel sorumluluk, Bakanlar Kurulunun genel siyaseti ile ilgili olmayan ve tek bir bakanlığın görev ve yetki alanına giren konularda söz konusu olabilir. Böyle bir durum

gerçekleştiğinde Meclis salt o bakan için güvensizlik oyu verebilir ve sadece o bakanın görevden düşürülmesi mümkündür.

1961 ve 1982 Anayasalarında bakanların hukuki sorumluluğu açıkça düzenlenmemiştir. Ancak, Anayasamızda bakanların hukuki sorumluğunu engelleyen bir hükümde yoktur. Bakanlığın hukuki sorumluluğu konumuzu ilgilendirmediğinden üzerinde durmadık. bakanların hukuki sorumluluğu "hizmet kusur" dışında "şahsi kusurları"nın bulunması halinde mümkündür. Yani bakanların görevlerinden kaynaklanan hukuki sorumlulukları, genel hükümler çerçevesinde kusur prensiplerine dayanmaktadır. Çünkü bakanlar, idare hukuku bakımından memur sayılmamaktadır. Kendilerine karşı adli mahkemelerde tazminat davası açılabilir. Ayrıca görevleri sırasında hukuka ayıkırı fiilleri nedeniyle verdikleri zararlardan dolayı genel kurallara göre mesuldürler.

Hukukumuzda, bakanların görevleriyle ilgili cezai sorumluluğu, bakanların görevlerini icra ederken yapmış oldukları görevleri ile ilgili işlem ve eylemlerinin yürürlükteki ceza kanunlarına göre suç oluşturması halinde söz konusu olur. Fakat ceza kanunlarımızda ve 1982 Anayasasında bakanların görevleriyle ilgili suçlarının neler olduğu belirtilmemiştir. Bakanların görevleriyle ilgili suçlarını tespit ederken, bu kişilerin " memurluk " sıfatından hareket edilecektir.. Bakanların görevleriyle ilgili suçlardan dolayı cezai sorumluluğunun pozitif temeli, Anayasanın 148. maddesinin üçüncü fıkrasında bulunabilir.

Bakanlar Kurulu üyelerinin ortak cezai sorumluluğu söz konusu olmaz. Her bakan göreve ilişkin suçlardan kişisel olarak sorumludur. Göreve ilişkin suç işlediği iddia olunan bakan hakkında Meclis soruşturması açılır. Gerçekten bakanların görevlerinden dolayı cezai sorumluluklarının belirlenebilmesi için izlenecek usul Meclis soruşturmasıdır.

Bakanlar Kurulu üyelerinin görevleriyle ilgili cezai sorumluluklarının araştırılmasını sağlayan bir denetim aracı olan Meclis

soruşturması Anayasanın 100. maddesinde düzenlenmiştir. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün 107 ile 113. maddeleri arasında Meclis Soruşturması önergelerinin nasıl verileceğinden Meclis soruşturması komisyonlarının yetkilerine kadar, Meclis soruşturmasının nasıl yürütüleceğine dair detaylı hükümler yer almıştır. Böylece, Anayasanın 100.maddesinden başka TBMM İçtüzüğünün 107 ile 113. maddeleri de Meclis soruşturmasının hukuki dayanaklarını teşkil etmektedir.

Bakanlar görevleriyle ilgili bir suç işlerlerse, Anayasanın 100. maddesinde öngörülen usule uyularak meclis soruşturması açılır, ilgili bakan hakkında Yüce Divana sevk kararı alınırsa, ilgili bakan Yüce Divan'da yargılanır.

Yüce divana sevk kararı ile TBMM, bir iddia faaliyetinde bulunmaktadır. Yüce Divan'a sevk kararı kesin bir karardır. Bunun geri alınması mümkün olmadığı gibi, bir parlamento kararı niteliğinde bu kararın iptali için Anayasa mahkemesine de başvurulmaz. Meclis soruşturması sonucunda Yüce Divan'a sevk edilen bakan bankalıktan düşer.

Bankaların cezai sorumluğu için Anayasalar özel bir yargılama makamı öngörmektedirler. Anayasa Mahkemesinin kurulmasıyla, Anayasa mahkemesine esas görevi olan kanunların anayasaya uygunluğunu denetleme görevinin yanında, Yüce Divan görevi de verilmiştir. Türkiye' de bakanları yargılama görevi Divanı Ali (Yüce Divan) adı verilen özel ve istisnai bir mahkemeye verilmiştir. Yüce Divan ilk kez Divanı Ali ile 1876 Anayasasında yer verilmiştir.

Anayasa Mahkemesi bakanları görev suçlarından dolayı yargılarken bir ceza yargılaması faaliyetinde bulunmaktadır. Bir ceza mahkemesi olan Yüce Divan'da uygulanacak yargılama usulü, 2949 Sayılı AMKYUHK'nın yedinci bölümünde gösterilmiştir. Buna göre, Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla yargılama yaparken yürürlükteki kanunlara göre, yani

Anayasa'da ve Kuruluş Kanununda hüküm bulunmayan durumlarda yeni Ceza Muhakemesi Kanununa göre duruşma yapar ve hüküm verir.

Bakanların Yüce Divan'da yargılanmaları sonucunda, Anayasa Mahkemesi ilgili bakan hakkında beraat kararı verilebileceği gibi mahkumiyet kararı da verilebilir .TBMM kararı ile Yüce Divan'a sevk edilen bakan bakanlıktan düşer. Yüce Divan tarafından bakanlar hakkında verilen mahkumiyet kararları, bu konuda farklı bir düzenleme yapılmadığı için genel kurallara göre söz konusu mahkumiyet hükmü yerine getirilir.

KAYNAKÇA

AKYILMAZ, Bahtiyar, Kamu Görevlilerinin Kusuruyla Üçüncü Şahıslara Vermiş Oldukları Zararlardan Doğan Mali Sorumluluk, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1991.

ALDIKAÇTI, Orhan, Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı, İstanbul 1960.

ARMAĞAN, Servet, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, İstanbul 1978

ARMAĞAN, Servet, "Bakanlar Kurulunun Çalışma Usullerine Dair Bazı Düşünceler", İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, 50.Yıl Özel Sayısı, C.38,S.1-4.

ARSEL, İlhan, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Ankara 1962.

ARSLAN, Çetin, Yüce Divan Olarak Anayasa Mahkemesi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1999.

ATAR, Yavuz, Türk Anayasa Hukuku, 4. Baskı, Mimoza Yayınevi, Konya 2007.

BALTA, Bekir Tahsin, Türkiye'de Yürütme Kudreti, Ankara 1960.

BAŞGİL, Ali Fuat, Esas Teşkilat Hukuku(Türkiye'de Siyasi Rejimler ve Anayasa Prensipleri), C.1, İstanbul 1960.

BİLGE, Necip. Bakanların Görev ve Sorumları, Ankara 1956.

BİLİR Faruk, 1982 Anayasası'nda Bakanlar Kurulu, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1997.

BİLİR, Faruk, Türkiye'de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001.

DEMİREL, Hakkı, “Parlamenter Rejim”, Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, C.X, S.1-4, 1953.

DURAN, Lütfi, İdare Hukuku Ders Notları, İstanbul 1982.

DURAN, Lütfi, “Türkiyenin Siyasi Rejimi”, Yeni Gündem, 16-31 Mayıs 1985.

DURAN, Lütfi, “Anayasanın 128 ve 129. Maddeleri Yönünden Kamu Görevleri İle Bakanların Durumu”, Yorum, Anayasa Yargısı, Ankara 1984.

ERDOĞAN, Mustafa, Anayasa Hukuku, 3.Baskı, Orion Yayınevi, Ankara 2005.

EREM, Faruk, Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan Olarak İncelenmesi, Ajans Türk Matbaası, Ankara 1963.

EREN,Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 5. Bası, İstanbul 1994, Cilt:1

ERGÜL, Ergin, Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması, (http:www.turkhukuksitesi.com/makale 101.htm).

EROĞLU, Cem, Anatüzeye Giriş (“Anayasa Hukuku”na Giriş), İmaj Yayınevi, Ankara 2005.

GÖREN, Zafer, Anayasa Hukukuna Giriş, İzmir 1997.

GÖZLER, Kemal, Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2002.

GÖZLER, Kemal, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2000.

GÖZLER, Kemal, Devlet Başkanları, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2001.

GÖZLER, Kemal, Devletin Genel Teorisi, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2007.

GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, Anayasa Hukuku, 13. Baskı, Ankara 2004.

GÜNDAY, Metin, İdare Hukuku, 2.Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara 1997.

GÜNEŞ ,Turan, Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi, İstanbul 1956.

GÜRAN, Sait, Anayasanın 128. ve 129. Maddeleri Yönünden Kamu Görevlileri ve Bakanların Durumu, Amme İdaresi dergisi, C.17, S.3, Eylül 1984.

İBA, Şeref-BOZKURT, Rauf, 100 Soruda Parlamento (Türk Parlamento Hukukuna Giriş), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004.

İSLAM, Nadir Latif, Türkiye'de Gensoru ve Meclis Tahkikatı, Ankara 1966.

JENNİNGS, Ivor, The Queen's Government, Harmonds Worth, Penguin 1965.

KABOĞLU, İbrahim Ö., Avrupa Modeli ve Türkiye(Anayasa Yargısı) Güncelleştirilmiş 3.Baskı, İmge Kitapevi, Eylül 2000.

KAMALAK, Mustafa, "Meclis Soruşturması Kimler Hakkında Açılabilir", Akit Gazetesi, 27.07.1996.

KAPICI, Fikret, Meclis Soruşturması, Adil Yayınevi, Ankara 2001.

KEITH, Arthur Berridale, The British Cabinet System, 2.Bs., Londra 1952.

KERSE, Ahmet, Türkiye'de 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı, İstanbul 1973.

ILICAK, Nazlı, "Topçu Davasında Zaman Aşımı", (http://www.barobirlik.org.tr/calisma/basinda-yargı/2006/03/03 htm.

KUBALI, Hüseyin Nail, Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul 1971.

MUTLU, Mustafa, "Bakanların Zaman Aşımı Ayrıcalığı!", Vatan Gazetesi, 04.03.2006.

ONAR, Sıdık Sami, İdare Hukuku, İstanbul 1942.

ÖZAY, İlhan, Devlet İdare Rejim ve Yargısal Korunma, İstanbul 1986.

ÖZBUDUN, Ergun, Parlamenter Rejimde Parlamentonun Hükümeti Murakebe Vasıtaları, AÜHF Yayını, Ankara 1962.

ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2002.

ÖZER, Atilla, Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Hükümetin Kuruluş Yöntemleri, Ankara Şubat 1981.

ÖZTÜRK, Bahri, "Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi", Anayasa Yargısı, C.12, AYM Yayını.

ÖZTÜRK, Bahri-ERDEM, Mustafa Ruhan, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 9.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2006.

ÖZYÜRÜK, Mukbil, "Başbakanlık Nedir? Şimdi Ne Olmuştur", Tercüman Gazetesi, 09.07.1984.

ÖZYÜRÜK, Mukbil, "Başbakan ve Bakanlar" Tercüman Gazetesi, 06.07.1986.

PETRİÇLİ, Faruk, Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan Olarak Görevi(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999. Resmi Gazete, 26.10.1984-18557.

SARIKAYA, Muharrem, "Başkan Bümin'in Uykusu…,Sabah Gazetesi, 13.06.2004.

SAVCI, Bahri, Anayasa Hukuku Ders Notları, Ankara 1959-1960.

SOYSAL, Mümtaz, Anayasanın Anlamı, İstanbul 1987.

ŞAHİN, Ali Oğuz, Başbakan ve Bakanların Görevleriyle İlgili Cezai Sorumlulukları, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1998.

TANÖR, Bülent-YÜZBAŞIOĞLU, Nemci, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 2.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

TEZİÇ, Erdoğan, Anayasa Hukuku, 2. Baskı, İstanbul 1991.

TİKVEŞ, Özkan, Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku, İzmir 1982.

TUNÇ, Hasan, Parlamento İçi Muhalefet, Konya 1997.

TUNÇ, Hasan-BİLİR, Faruk, Anayasa Hukuku Uygulamaları, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2002.

TURHAN, Mehmet, Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, DÜHF Yayınları, Diyarbakır 1989.

TÜLEN, Hikmet, Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması, Mimoza Yayınları, Konya 1999.

YAVUZ, K. Haluk, Türkiye'de Siyasi Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi, Ankara 2000.